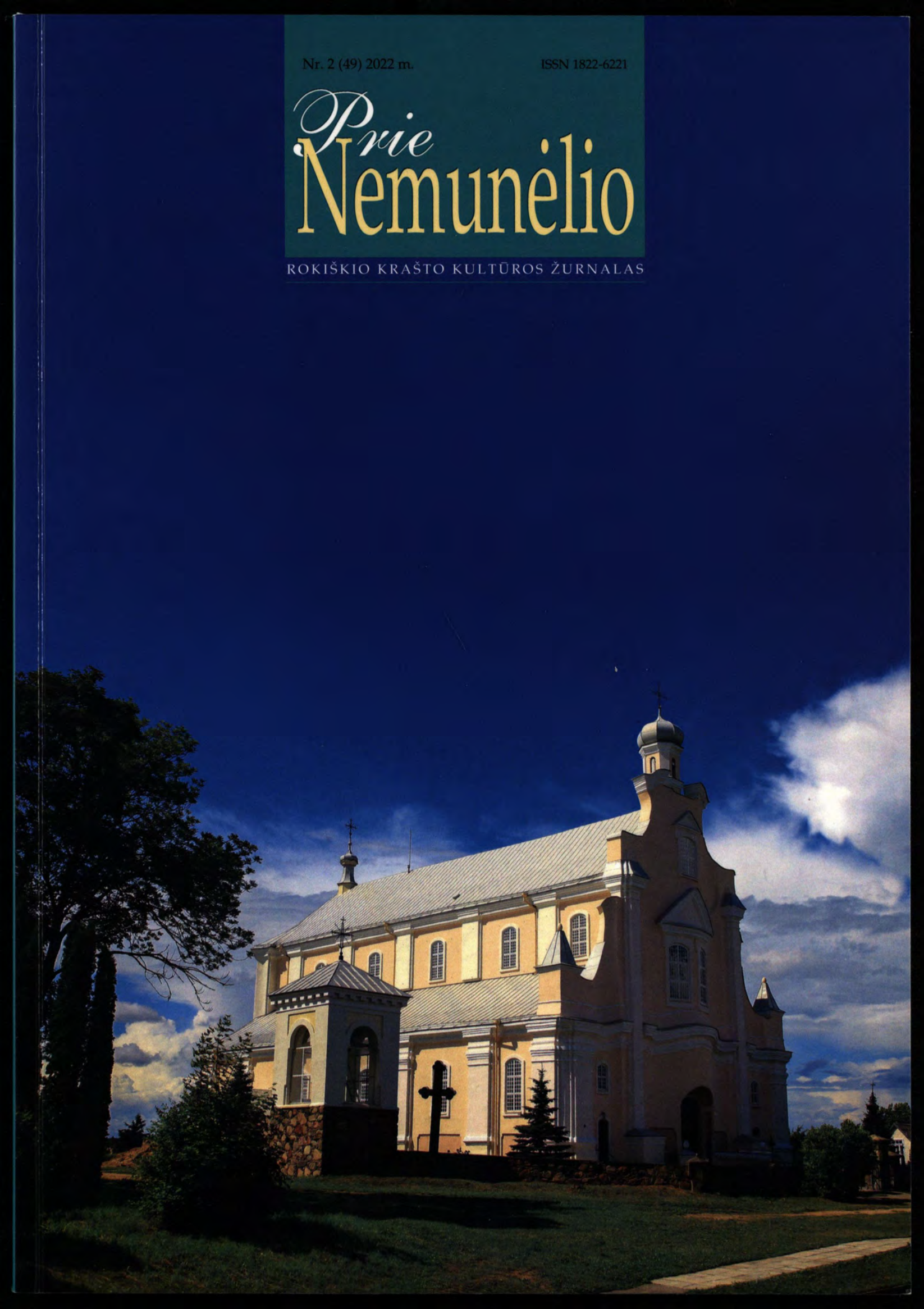

Nr. 2 (49) 2022 m.

ISSN 1822-6221

Prie Nemunėlio

ROKIŠKIO KRAŠTO KULTŪROS ŽURNALAS

Tautodailininko
Vidmanto Zakarkos
medžio drožinys
„Paslaptina ir
nepagaunama pelėda“
įteiktas 2022 metų
Juozo Keliuočio
literatūrinės premijos
laureatui aktoriui
Petriui Venslovui.
Nuotr. Alicijos Matiukienės

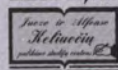
RUB

Rokiškio rajono
savivaldybės VB

000166834

LEIDĖJAS

Juozo ir Alfonso Keliuočių
palikimo studijų centras

PARTNERIS

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešoji biblioteka

RĖMĖJAI

Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas (*Parama projektui*
„Romuvos kelias“ p. 1-65)

Rokiškio rajono savivaldybė

VISUOMENINĖ

REDAKCIŅ KOLEGIJA

Alicija Matiukienė (ats. redaktorė)
Rasa Vingelienė
Algimantas Šablinskas
Nijolė Šniokienė
Rita Viskaitienė

Leidiniui fotografavo
Albinas Kuliešis
prozvilgsnis@yahoo.com

Nepriklausomybės a. 16
LT-42117 Rokiškis
www.keliuociucentras.rvb.lt
El. p. keliuociucentras@gmail.com
Telefonas 8 458 51502

Pirmajame žurnalo viršelyje –
Jūžintų Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia.
Nuotrauka Albino Kuliešio.

Ketvirtajame žurnalo viršelyje –
Onušio dvaro (Rokiškio r.) fragmentas.
Nuotrauka Albino Kuliešio.

Išleido leidykla „Margi raštai“
Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.
Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Naujoji Riononių g. 25C, LT-03153 Vilnius.

Tiražas 500 egz.
ISSN 1822-6221

Žurnalas „Prie Nemunėlio“ –
prenumeruojamas leidinys.

Prenumerata priimama
„Lietuvos pašto“ skyriuose
Leidinio indeksas – 5729

13,77 Eur

K008(474.5)

Pn-95

Turinys

- + 3.... LINA DŪDAITĖ-KRALIKIENĖ. Juozo Keliuočio idėjų santykis su šiandienine žurnalistika
- + 7.... ANDRIUS VAIŠNYS. Kritika „Naujojoje Romuvoje“: idėjų ir kartų konfliktas
- + 10.... JUSTINAS MALCIUS. Rokiškio krašto Lietuvos partizanų, žuvusių 1945 m., kapai Obelių ir Lukštų kapinėse
- + 14.... DAIVA VILKICKIENĖ. Dokumentinė istorija: Juozo Keliuočio tremtys
- + 19.... KOSTAS MALAKAUSKAS. Profesoriaus meilės laukas
- + 23.... GIEDRIUS KUJELIS. Kario prestižas. Varpinių taurių kultūros bronzinis durklas
- + 27.... ANGELE MIKELINSKAITĖ. Juozas Keliuotis ir jo „Naujoji Romuva“. Vienas bendradarbiavimo atvejais
- + 31.... LAIMA SKARDŽIENĖ. Jūžintų Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia - baltoji gulbė - Lietuvos vėlyvojo baroko paminklas
- + 38.... RIMA BIELOVIENĖ. Polėkio palytėta
- + 41.... ONA VIGĖLYTĖ. Rokiškio krašto šokio meno kūrėjai
- + 46.... REDA KISELYTĖ. Aktorius Petras Venslovas: „Aš norėdavau būti oratoriumi, garsiai deklamuoti...“
- + 50.... GINA VILIŪNĖ. Laisvo ir kuriančio žmogaus atsakomybė: Sofijos Tyzenhauzaitės asmenybės bruožai
- + 54.... AGNĖ ARŽUOLAITĖ. Kai kūryba sukasi apie gyvenimą
- + 57.... SIMONA STRUMSKYTĖ. Rokiškio apskrities pradžios mokyklos
- + 64.... AUDRONĖ DAUGNORIENĖ. Juozo Keliuočio idėjos kultūros gyvenimo žurnale jaunimui „Pašvaistė“
- + 67.... REDA KISELYTĖ. Dalijame Juozo Keliuočio deimančiukus
- + 69.... RUGILĖ AUDENIENĖ. Dienos haiku
- + 70.... JONAS LAURINAVIČIUS. Tarsi gyventų dėl Vienužio ir visų kitų
- + 73.... Vaivos juosta
- + 75.... RITA VISKAITIENĖ. 2022 metais rokiškėnų išleisti leidiniai

Rokiškio Juozo Keliuočio
viešosios bibliotekos
Informacijos ir konsultacijos skyrius

22/4446

Gerbiami skaitytojai,

žurnalo naujo numerio puslapiuose sutiksime ne vieną įdomią asmenybę, savo gyvenimu ir kūryba palikusių ryškų pėdsaką ateities kartoms. Kūrybinio portreto fone matome ir to laikmečio visuomeninį gyvenimą, kultūrinę ir socialinę aplinką, puoselėjamas tradicijas. Vienos publikacijos herojė Sofija Tyzenhauzaitė žavi savo drąsa, patriotizmu, atsakomybe. Šios jaunos LDK rašytojos aktyvi pilietinė pozicija ir visuomeniškumas, platus interesų ir bendravimo ratas, ryžtingi poelgiai domina ir šių dienų rašytojus, kurie savo kūrinuose nevengia Sofijos Tyzenhauzaitės kūrybinio palikimo temos, skaitytojus suintriguoja Sofijos asmeninio gyvenimo detale, faktu ar liudijimu. Neabejotinai, tyrinėdami Sofijos Tyzenhauzaitės kūrybinio kelio paletę, literatūrologai įmims ne vieną mįslę šios žavios XIX a. asmenybės portrete. Kita ryški asmenybė, jungianti žurnale net kelių publikacijų autorius – rokiškėnas, kultūros legenda Juozas Keliuotis. Minint jo 120-ąsias gimimo metines, Rokiškio Juozo Keliučio viešojoje bibliotekoje vyko konferencija, kurios pranešimai publikuojami žurnale. Tai aukštų moralės principų, pastovių įsitikinimų žmogus, kuris darbuose giliai ir su perspektyva įvardijo įvairių gyvenimo sričių aktualijas. Skaitant Keliučio tekstus atrodo, kad išsityrynė laiko ribos, Keliučio tekstai užrašyti tarsi šių dienų skaitytojui. Šis mūsų krašto žmogus pristatomas kaip rašytojas, redaktorius, žurnalistas, įgyvendinęs savo didžiąją gyvenimo svajonę, įkūręs ir devynerius metus leidęs kultūros žurnalą „Naujoji Romuva“. Jubiliejiniai Juozo Keliučio metai ejo kartu minint Joną Meką, prisimenant Juozą Miltinį, išgyvenant dokumentinę Keliučio tremčių dramą. Šiame numeryje skaitome apie charizmatiškuosius Rokiškio krašto choreografus, šokio meno puoselėtojus, entuziastus, kurie savo veikla sukūrė Rokiškyje neįtikėtiną kultūros vingį – šokio vingį – ir padėjo pagrindus choreografijos studijoms mūsų miesto jaunimui. Meninės provokacijos tęsiasi ne tik choreografinėse kompozicijose, bet ir meno galerijoje „Autografas“, kur jaunos dailininkės Nijolės Grigonytės-Losovskos paveikslų spalvos ir šviesos atspindi kūrybą iš gyvenimo ir gamtos. Paprasta, gražu ir talentinga. Ir gilų, kaip 2022 metų J. Keliučio literatūrinės premijos laureato aktoriaus Petro Venslovo kultūrinių dialogų mintys ir erdvės skaitant Česlovo Milošo, Vytauto Mačernio, Pauliaus Širvio poeziją.

Dėkoju straipsnių autoriams ir jų pašnekovams už pasidalintas mintis, nuomones ir apibendrintus tekstus. Dėkoju už vertingos istorinės medžiagos apžvalgas, asmeninių albumų nuotraukas, archyvinių dokumentų liudijimus. Už ledinio vizualųjį turinį ir dizaino sprendimus dėkoju leidinio fotografui Albinui Kuliešiui ir leidėjams.

Prasmingo laisvalaikio su krašto kultūros žurnalu.

Alicija Matiukienė

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliučio viešosios bibliotekos direktorė,
Juozo ir Alfonso Keliučių palikimo
studijų centro pirmininkė

Juozo Keliuočio idėjų santykis su šiandienine žurnalistika

LINA DŪDAITĖ-KRALIKIENĖ

Nepriklausoma žurnalistė

Skaitant Juozo Keliuočio „Šių dienų spaudos problemas“, apima toks jausmas, tarsi skaitytum Bibliją. Primenu, kad Biblija yra dažniausiai leidžiama knyga pasaulyje – per 50 pastarųjų metų buvo išleista 3,9 milijardo egzempliorių. Ir, ko gero, mažiausiai skaitoma.

Juozo Keliuočio „Šių dienų spaudos problemos“ – kas tai? Garbaus kraštiečio išleista knyga – kaip istorinis šaltinis, kaip tarpukario spaudos problemų atspindys? Ar kaip dar vienas prikišamas įrodymas, kad daug kas nauja tėra seniai pamiršta sena. Ir kad nuo amžinųjų žmogaus bei visuomenės vertybių nusisukus, net didžiausia technologijų raida ir galimybės veda į gražų, modernų, lemputėmis, reklaminius banerius žybsintį ir blyksintį, bet visgi į akligatvį. Mano galva, šiuo metu stebime kaip tik tą antrąjį variantą. Todėl Juozo Keliuočio tezės ypač aktualios šiandien. Kai turime rasti kelią iš klystkelių, į kurį nuvedė perdėtas pasitikėjimas savo jėgomis, totalus neišmanymas, bandymai apgauti save ir kitus skambiomis antraštėmis, „žiurkių lenktynės“, kuriose nėra nugalėtojų, bet yra pralaimėjusieji: tiesa ir patikimumas. Į didelį pavojų veda ir bandymas kilniais šūkais pridengti pavojingas žiniasklaidos, valdžios ir verslo sąsajas. Pamirštant, kad žiniasklaida yra verslas, kurio užsakovas yra skaitytojas. Ir jos uždavinys –

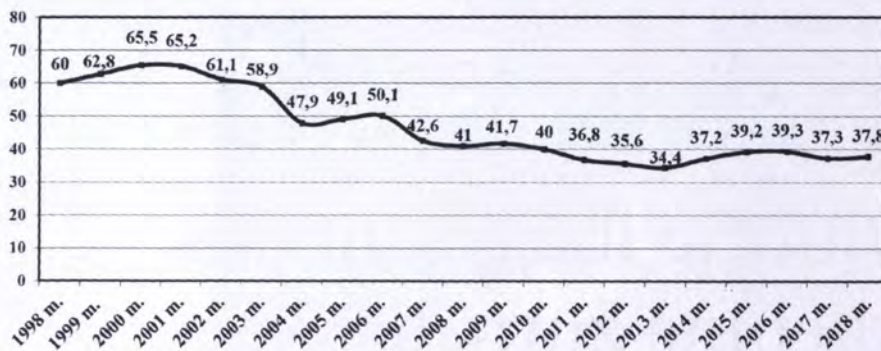
ne balinti ar juodinti mundurus, ne panaudoti viešinimo projektų ir projekčiukų lėšas, ne spaudos rėmimo fondų dotacijų dėka tapti vietos bibliotekos ar muziejaus skyreliu, o agora. Laisvųjų žmonių idėjų mainų, diskusijų, analizių vieta.

Juozas Keliuotis teigia: „Spauda, apimdama visas gyvenimo sritis, visoms joms turi galios ir įtakos. Ji energiška, kartais net herojiškai kovoja dėl teisingumo, laisvės ir grožio idealų. Ji iškelia gyvenimo ydas ir drąsiai reikalauja jas šalinti. Ji kelia socialinių, politinių ir ekonominių reformų reikalą ir dėl jų nenuilstamai kovoja. Be jos šiandien nebegalima įkūnyti nei viena mintis ir įvykdyti nei viena radikalesnė reforma. Ji turi prirengti jos dirvą, palenkti visuomenės opinią ir jas palaikyti.“

Prisiminkime istorinį kontekstą, kuriame taip buvo pasakyta. 1936-ieji. Lietuvoje praėjo kaip tik dešimt metų nuo perversmo, ir visuomenės nusivylimas autoritariniu Antano Smetonos režimu auga. Ir laisvos žiniasklaidos idealai yra tik teoriniai idealai: nelaisvoje visuomenėje jų siekti neįmanoma. Be abejo, todėl J. Keliuočio knygoje gausu užsienio šalių pavyzdžių, bet mažai – savo. Tokia visuomenės raida veda į akligatvį. Vos po ketverių metų, 1940-aisiais, sovietų ultimatas pasieks visiškai demoralizuotą Lie-

tuvos visuomenę. Spaudoje liejasi ditirambai, pilna gražių ponų ir ponių vakarinėmis suknelėmis, paradų ir eitynių nuotraukų. Lai kraščiai dvelkia pažangos ir naujovių kvapu, brangių cigarų ir mažojo Paryžiaus kvapais. O vos po ketverių metų... Europoje jau visa jėga skleidėsi du baisiausi totalitariniai režimai. Dar metai iki visuotinių valymų sovietų Rusijoje, dveji – iki Krištolinės nakties ir treji – iki Molotovo–Ribentropo pakto. Europos širdyje ant modernumo pamatų vystėsi ne tik *Bauhaus* stiliaus architektūra ar industrinė visuomenė, tačiau ir eugenika, ir masinė neapykanta. O po šešerių metų, 1942-aisiais, pirmą kartą žmonijos istorijoje industriniu tapo žudymas. Kalbu apie Galutinį sprendimą. O po Antrojo pasaulinio karo, Niurnbergo procese, buvo priimtas mirties nuosprendis greta didžiausių nacių režimo šulų ir Julijui Streicheriui, „Der Sturmer“ laikraščio redaktoriui.

Šiandieninė spauda nuėjo sunkų kelią nuo totalitarinio propagandos ruporo iki laisvos žiniasklaidos. Avansu gaudama didžiulį visuomenės pasitikėjimą: 1990-aisiais, kai nebuvo nei žiniasklaidos kursų, mokymų, nei prabangių rėmimo ir viešinimo fondų bei projektų, ja pasitikėjo 68 proc. gyventojų. Iki 2001 m. pasitikėjimas žiniasklaida viršijo 65 procentus.

Pasitikėjimas žiniasklaida Lietuvoje 1998–2018 m.

Šaltinis: <https://lmaleidykla.lt/ojs/index.php/filosofija-sociologija/article/download/4154/3065?inline=1>

Tokio pasitikėjimo priežastys gali būti aiškinamos kaip sudėtingas pereinamasis laikotarpis prie rinkos ekonomikos santykių: privatizacija, kuri dažnai buvo suvokiama kaip neteisinga, didėjanti ekonominė nelygybė. To laikotarpio žiniasklaida veikė kaip „paprastų“ žmonių gynėja, valdžios, praturtėjusių žmonių kritikė. Žiniasklaida taip pat buvo aktyvi kovojant su nusikalstamu pasauliu, korupcija. Vėliau, gyvenimui Lietuvoje normalizuojantis, šie veiksniai po truputį prarado aktualumą (šaltinis: <https://lmaleidykla.lt/ojs/index.php/filosofija-sociologija/article/download/4154/3065?inline=1>).

Pavojaus skambučiu tapo tolydžio smunkantis pasitikėjimas. Tą, pasak Vaidoto Beniušio, lemia keturi dalykai: žiniasklaida prarado monopolį, jos įtaka sumenko; kiekybė žiniasklaidoje tapo svarbiau už kokybę; emocija tapo svarbiau už faktus; daug žurnalistų tapo ne objektyviais stebėtojais, o politiniais aktyvistais. Dar 2018-aisiais jis kalbėjo jau ne apie pavojaus signalus, o išsitas sirenas žiniasklaidos srityje: žurnalistai lipo ant scenos reikalauti pirmalaikių Seimo rinkimų, užsiėmė lobizmu skirtingose barikadų pusėse dėl LRT veiklos, o žiniasklaidos vadovai net parašais įsipareigojo skatinti žmones balsuoti už dvigubą pilietybę. Dalis žurnalistų nuolat tampa kokių nors iniciatyvų akty-

vistais, įnikę į feisbuką skuba piršti nuomonę daugeliu klausimų ir pasilieka mažiau laiko sąžiningam visų pusių iš klausymui (šaltinis: <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/vaidotas-beniussis-zurnalistai-ar-politiniai-aktyvistai.d?id=77890775>).

Kaip gali visuomenė pasitikėti žiniasklaida tai matydama? 2021 m. gegužės 14-ąją, Šeimų maršo išvakarėse, delfyje pasirodo straipsnis, kuriame cituojamas Mantas Bertulis: „Ką tik sulaukiau TV3 televizijos žurnalistės skambučio iš laidos „Karštai su tv3.lt“. Vardo neminėsiu. Cituoju: „Sveiki, Mantai. Patrukdysiu tokiu klausimu, gal nuskambės kiek keistai – norime rytojaus šeimų maršo proga surengti provokaciją. Jau kalbinome nemažai aktorių, bet visi atsiskakė. Ir čia kažkaip kolegos sako, jog Bertulis, va, nusiteikęs prieš maršą, tai pagalvojau jums paskambinti – norime, kad persirengtumėte moterimi ir nuvažiuotumėte į šeimų maršą, o mes viską nufilmuosime. Reikėtų tik eiti ir linksmi kalbinti žmones. Sveikintis ir sakyti visokius: „Tai už ŠEIMĄ. Provokacijos esmė yra žmonių reakcijos.“ Tai ne feikas: tame pačiame straipsnyje: „Visa ši situacija – žurnalistų, skambinusio Mantui Bertuliui, iniciatyva. TV3 televizija ir naujienų portalas tv3.lt tokių idėjų nelaiko etiškais, jų nepalaiko ir netoleruoja – nei išorėje, nei viduje. Taip pat TV3 televizija

ir naujienų portalas tv3.lt tokių provokacijų neskatina“, – patikino komunikacijos vadovė (šaltinis: <https://www.delfi.lt/veidai/zmones/mantas-bertulis-pasipiktino-provokuojanciu-tv3-darbuotojos-pasiulymu-seimu-marsui-uzsidirbineti-is-zmoniu-susipriesinimo-amoralu.d?id=87200849>).

Ir kaip tai dera su keliuotiškosiomis išvalgomis: „Spauda ugdo visuomeniškumą. Ji užmezga ir palaiko santykius tarp atskirų asmenų, tarp įvairių luomų, tarp visokių ideologinių narių ir tarp visų civilizuotų tautų, nors ji gali ir visa tai ardyti, skaldyti ir griauti.“

Žiniasklaidos aktualumas pasitaruoju metu „normalizavosi“ tiek, kad šiandieninė mūsų visuomenės diskusijų erdvė dažnu atveju labai skaudžiai primena seną posakį: mes turėjome laisvę, sienų ir dažų, bet neturėjome, ką pasakyti. Arba, kas dar baisiau, orveliškąjį: „keturios kojos – gerai, dvi kojos – geriau“. Ir to pasekmės: pernai vasarą pasitikėjimas žiniasklaida nusmuko iki rekordinių žemumų, vos maždaug iki 24 procentų. Galime įvairiai vertinti tyrimus ir jų metodikas, galimas paklaidas, tačiau kad ir kokia bebūtų metodika, rezultatai skirsis vos keliais procentais, bet ne kardinaliai.

Ką apie tai toliaregiškai mano J. Keliuotis? „Dažnai girdime nuomonių, kad spauda vadovauja visuomenei, kad formuoja viešąją nuomonę, kontroliuoja viešųjų įstaigų veikimą, ugdo tautą ir gaivina valstybę. Bet turime nepamiršti, kad tokio vaidmens turi tik tauri, laisva ir savarankiška spauda, nesiekianti biznieriškų tikslų, nevergaujanti masių žemiesiems instinktams ir nepaversta valdančios grupės propagandine priemone.“

J. Keliuotis pastebi: modernioji civilizacija ypač egzaltavo masių smalsumą viską žinoti, o technolo-

ginė pažanga suteikė įrankius tam pasiekti. Spaudos technologinė pažanga, reklamos verslo atsiradimas, visuotinis švietimas leido pasiekti, kad spauda būtų prieinama kiekvienam: kiekvienas galėtų ir įpirkti, ir perskaityti. Tačiau čia J. Keliuotis pranašiskai įžvelgia ir pavojus: spauda ima taikytis prie neaukšto masių intelektualinio lygmens, ima stigti išsamių straipsnių. Įvykiuose ieškoma ne jų priežasčių, o sensacinumo. Atrodytų, kad autorius pranašiskai įžvelgė ir šių dienų spaudos problemas. Pastebėjote, ko šiandien labiausiai trūksta žiniasklaidoje? Pirmiausia analitinių straipsnių. Šiandien internetinė žiniasklaida įsivėlė į „žiurkių lenktynes“ – kas paskelbs naujieną pirmas. O šiose lenktynėse pralaimi tiesa, atsiranda terpė plisti melagenoms. Juk bent jau tikrinti, ką kalbėti apie analizę, žurnalistas nebeturi laiko. Todėl, geriausiu atveju, dauguma straipsnių susiveda į atskirų nuomonių pateikimą pagal principą „Tas tų sakę, tas anų pasakę“, neieškant bendro vardiklio, nesigilinant į temas, nebandant sukti galvos dėl klausimų. Nyksta interviu žanras, nes apie 80 proc. informacijos surenkama telefonu, o pastaruoju metu žiniasklaidos ir viešųjų ryšių sferos vis labiau susilieja. Ko verta vien tai, kad dauguma įmonių, institucijų turi savo atstovus spaudai, kurie paprasčiausiai pateikti klausimus raštu, ir dargi raštu pateikiami atsakymai, kurių nemaža dalis yra iš esmės apie „nieką“, nes atstovo spaudai užduotis yra sumenkinti ir užglaistyti problemą. Aukščiausia šio bendravimo raštu forma yra interviu raštu, kai žurnalistas nusiūnčia 10–13 klausimų, ir pašnekovas iš esmės parašo už jį interviu. „Laimi“ abi pusės: vienam už jį parašo straipsnį, kitas tai padaro, kaip pats nori, ir jam palanku. Žurnalistas savanoriškai atiduoda galimybę spausti pašnekovą, klausiti

ir perklausti. Pralaimi skaitytojas. Tą pastebi ir J. Keliuotis: „Kas vakar dar jaudino visą žmoniją, šiandien jau pamiršta. <...> O toks skubotumas reporteriams neleidžia pagalvoti apie šių naujienų prasmę, redaktoriams atima galimumą jas patikrinti, ir todėl į jas įsibrauna daug netikslumų ir net prasimanymų.“ Puikus pavyzdys – elniuko koncertinoje problema. Apie žuvusį koncertinoje Lietuvos–Baltarusijos pasienyje elniuką pranešė visi didieji portalai, komentavo tik dviejų ministerijų atstovai. O elniukas buvo kroatiskas... Niekas, visiškai niekas nepatingėjo patikrinti informacijos.

Cituodamas prancūzų filosofą Sertillangesą, J. Keliuotis tarsi piešia šiandieninio interneto portalo nuotrauką: „Laikraščio idealu virsta puslapių įvairios rūšies faktų, kuriuos būtų galima sugrupuoti į keturias ar penkias skiltis: nelaimės ir juokai šalia galvažudystės, bankrotas šalia šposo, skandalas šalia nusinuodijusios moters, nužudytas mylimasis šalia muilo skelbimo, valgių sąrašas ambasadoriaus surengtų pietų. Ir nieko nerasi taip pilno ir tiek tuščio, kaip šiuos kelius laikraščio puslapiuos.“

Įžvelgiama ir kita esminė problema, ypač aktuali šiandien: skaitytojas praranda gebėjimą skaityti, ypač ilgesnį tekstą. Akivaizdu, kad analitinio straipsnio nesutalpinsi į tris eilutes. Ir vis dažniau kyla problema kodiniu pavadinimu „per daug raidžių“. „Skaitytojas, pavargęs nuo šių visų jaudinančių įvykių, nebegali atsidėjęs paskaityti politinį vedamąjį straipsnį, o kitų straipsnių mokslo, meno ir religijos klausimais jis visiškai neįstengia suvokti.“ Argi tai nėra kažkur girdėta? Dar 2012-aisiais radau informaciją, kad skaitytojas laikraštį skaito vidutiniškai 17 minučių. Dukart trumpiau, kiek maždaug trunka sumaketuoti vieną laikraščio puslapį.

Kalbant apie didžiulias spaudos problemas, viena aktualiausių yra finansai. Finansai yra svarbūs kaip savarankiškumo ir laisvės pagrindas. J. Keliuotis akcentuoja: nors spaudai ir reikalingi finansai, tačiau dvasinis pagrindas turi būti aukščiau jų. Antraip spauda ima degraduoti. Dabar ji sudėtingoje situacijoje, kurioje susipynė trys krizės dedamosios. Žiniasklaida prarado informacijos pateikimo monopoliją. Juk anksčiau visi džiaugėsi iš kaimo šventės kitame numeryje radę penkias nespaltotas nuotraukas. Dabar kiekvienas žiūrovas, turintis pigiausią telefoną ir interneto ryšį, pats tampa šventės transliuotoju. Ir kam tada bereikalingos penkios nespaltotos nuotraukos po trijų dienų? Dar labiau tai paveikė karantino iššūkiai: štai net bažnyčiose vietoj viešų pamaldų atsirado vaizdo transliacijos, sporto varžybos filmuotos be žiūrovų, koncertai vyko specialiose platformose. Net švietimas vyko nuotoliniu būdu. Kiekvienas buvo priverstas susirasti sau informaciją ir ją teikti nuotoliniu būdu. Visuomenė skatinama pati kurti žinias ir talpinti jas socialiniuose tinkluose.

Pastebima kita pavojinga tendencija: spauda seka paskui informaciją socialiniuose tinkluose. Viena vertus, tai patogiu, taupomas laikas. Tik „pamirštama“, kad skaitytojas ją susirado ir perskaitė gerokai pirmiau. Ypač tai pastebima popierinėje spaudoje. Koks kvailys gali mokėti pinigų už užvakarykštę ir seniai pamirštą publikaciją?

Jau seniai pastebėtas dėsnis – apmokestinti galima tik unikalų turinį. O kai jo kurti neišeina, tuomet įlendama arba į verslo, arba į valdžios kišenes. Galbūt pasakysiu drąsiai: šiandieninė Lietuvos žiniasklaida turi du žudikus: ES viešinimo pinigus bei Spaudos, radijo ir televizijos fondą. Nereikia skaitytojo laikyti kvailiu: pamatęs fondų ženklus, jis

puikiai supranta skaitą užsakomąją reklamą. Arba laikraštis pamažu ir tyliai virsta temų, kurios niekam nei įdomios, nei aktualios, nusirašytos iš vietos muziejų, bendruomenių sukauptos kraštotyrinės informacijos kodiniu pavadinimu: „Suvainiškis 2003–aisiais, 2007–aisiais, 2015–aisiais ir 2022–aisiais“. Kur to paties miestelio, kaimelio, asmens istorija pateikiama dvidešimt penktą kartą. Ir nuo to negrabiai ir paskubomis nuo tų pačių šaltinių pastraipomis nusirašyto kartojimo suka žiaunas. Skaitytojas ima „balsuoti kojomis“: atsisako pirkti, prenumeruoti laikraštį, kuris, norėdamas išsilaikyti, dar labiau lenda į fondų ar valdžios kišenes.

Gerai, kad bent jau fondų ženklai straipsniuose pateikiami. Nors ir ne visada. Štai vienas didžiausių žiniasklaidos nusikaltimų skaitytojui – nežymėta reklama. Trisdešimt metų žurnalistai mokomi, kaip vertinti tokias padėkas ir paramas. O rezultatas koks? Už tai, kad „Kitokių pasikalbėjimų“ laidoje pasirodė sveikatos apsaugos ministro visuomeninis patarėjas Edgaras Kulikauskas, dar žinomas „Ciniško chirurgo“ pseudonimu, Sveikatos apsaugos ministerija (SAM) laidos kūrėjams skyrė 9,9 tūkst. eurų (šaltinis: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/uz-cinisko-chirurgo-dalyvavima-kitokiuose-pasikalbėjimuose-sam-sumokejo-12-tukst-euru-56-1574166?>).

Kita skaudi problema, kurią kelia J. Keliuotis: „Kai kurie laikraščiai gauna milijonus už tai, kad kalba kieno nors naudai, bet dar daugiau gauna už tylėjimą. Jų tylėjimo biudžetas daug didesnis už kalbėjimą.“ Ar šiandien aktualus šis klausimas? Klausimas retorinis. Juk štai kad ir paskutinioji stambi problema dėl „Perlo Energijos“. Apie elektros rinkos liberalizaciją, jos iššūkius ir problemas nebuvo kalbama apskri-

tai. Kada apie problemas sužinojo visuomenė? Kai šaraškino kontorai su keliais darbuotojais ir įstatiniu kapitalu, prilygstančiu dviems dviejų kambarių butams Rokiškyje, buvo patikėta 180 tūkst. elektros vartotojų. Kaip?

Ar šiandien žiniasklaida linkusi užsimerkti prieš nepatogias problemas, ar tiesiog neturi kompetencijos jas nagrinėti. Štai tinklalapyje „Mano alga“ žurnalistų algos įvairuoja taip:

O štai pirmo pasitaikiusio darbo skelbimų portalo pasiūlymai žurnalistams:

žiniasklaidos savireguliaciją ir t. t. Tai jau seniausiai padaryta. Tik, akivaizdu, kad šios priemonės neveikia.

Įmonė	Pareigybė	Alga	Vieta	Įsiminti
COBALT	KOMUNIKACIJOS PROJEKTŲ KOORDINATORIUS (-Ė) Advokatų kontora Norkus ir partneriai „COBALT“	1200 €/mėn. į rankas	Vilniuje prieš 2 d.	Įsiminti
BNS	UŽSIENIO NAUJIENŲ SKYRIAUS VERTĖJAS (-A) UAB „BNS“	Nuo 1653 €/mėn. Neatskaičius mokesčių Skaičiuoti » į rankas per mėn.	Vilniuje prieš 2 d.	Įsiminti
VICIŪNAI GROUP	KOMUNIKACIJOS SPECIALISTAS (-Ė) UAB „PLUNGĖS KOOPERATINĖ PREKYBA“ „Vicijūnai“ įmonių grupė	1383 €/mėn. Neatskaičius mokesčių Skaičiuoti » į rankas per mėn.	Plungėje Kretingoje Telšiuose prieš 3 d.	Įsiminti
CV bankas klientas	VIEŠŲJŲ RYŠIŲ SPECIALISTAS (-Ė) Įmonės pavadinimas paslėptas	1000-1200 €/mėn. į rankas	Vilniuje prieš 6 d.	Įsiminti
LRT	NAUJIENŲ REDAKTORIUS (-Ė) LRT.LT PORTALE Vėj Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija	1600-2100 €/mėn. Neatskaičius mokesčių Skaičiuoti » į rankas per mėn.	Vilniuje Liko 5 dienos	Įsiminti
KAUNO TECHNINIS KOLEGIJA	KOMUNIKACIJOS SPECIALISTAS (-Ė) Kauno technikos kolegija	800 €/mėn. į rankas	Kaune prieš 8 d.	Įsiminti

Kritika „Naujojoje Romuvoje“: idėjų ir kartų konfliktas

ANDRIUS VAIŠNYS

Pradėsiu nuo vonios.

Karikatūristas Maksas Ginsburgas pastebi itin reikšmingą pokytį 1932-ųjų Lietuvos kultūros gyvenime: Juozas Keliuotis naujo žurnalo „Naujosios Romuvos“ redakcijos patalpose įsirengia vonią. Tai – pažangos liudijimas, todėl ir J. Keliuotis piešinį išspausdina pastebėdamas, kad „bus, kur geltonoji spauda maudyti“.

Spaudos geltonumas – tik vienas iš taikinių, kuriuos, parvykęs iš Paryžiaus ir netrukus įsteigęs minėtą žurnalą, formuoja kaip būtinus keisti Lietuvos kultūros lauke dalykus. Vonia – patogi vieta nusiplauti mintis apie nedraugus ir ramiai apmąstyti idėjas: kas svarbiausia, aktualesia, aštriausia turėtų būti žurnalo turinyje.

„Ypatingo susirūpinimo N. Romuva yra rodžiusi teatrui. Tas rūpestis ir dabar nesibaigia, ypač, kai galvojame apie dramą,“ rašo Juozas Keliuotis 1936-aisiais, kuomet išeina jo žurnalo 300-asis numeris. Dar lieka ketveri metai „Naujosios Romuvos“ leidybos, iš jų pusmetis – jau Vilniuje. Visa žurnalo leidyba: redagavimas, autorių paieška, ryšys su skaitytojais – nuolatinė drama, kadangi vyriausiasis redaktorius nusibrėžia itin sudėtingas politines gaires: kultūros leidinys turi būti modernios katalikybės skleidėjas,

kūrybos kritikas ir naujų autorių telkėjas. Išmaudyti teatrą, literatūrą, poeziją... Neskamba taip vulgariai, kaip, pavyzdžiui, išmaudyti Bažnyčią arba patį Antaną Smetoną.

Modernios katalikybės (krikščionybės) sampratą J. Keliuotis perkelia iš Paryžiaus, po filosofijos ir žurnalistikos studijų: religinių santykių rutinos kontekstuose 29-metis

bando įrodyti, kad, įdiegdami vertybinius principus, naujieji kūrėjai pajėgūs ištrūkti iš romantizmo tradicijų ir būti drąsūs improvizuotojai.

Modernistinis menas jau XIX a. pabaigoje buvo suvirpinęs Vakarų Europą, o Lietuva dar tik vadavosi iš didaktinės literatūros rėmų, iš primityvaus gamtos ir žmogaus aprašymo. „NR“ pasirodo tarp

Redakcija su visais patogumais

„N. Romuvos“ redakcija ir administracija nuo š. m. sausio 15 d. persikelia į naują butą, į Laisvės alėją Nr. 31b. Tai daroma todėl, kad dabartinė patalpa labai ankšta (susi-

deda tik iš vieno kambario). Naujoji patalpa susidės iš dviejų kambarių, prieškambario ir vonios.

„N. R.“ 2 Nr.

Aliot! Taip... taip... redaktorius?! Redakcija jau naujose patalpose... Taip... su visais patogumais: K. V. C. vonia, kleboniškas (gal iš Kleboniškių) vanduo. Geltonoji spauda bus kur maudyti.

M. Ginsburgo karikatūroje J. Keliuotis pašiepiamas dėl naujose „Naujosios Romuvos“ redakcijos patalpose Laisvės al. 31b įrengtos vonios. „Yla“, 1932 m. Nr.1, p. 69.

keturvėjininkų ir trečiafrontininkų kaip iššūkis ne tik šioms modernistinėms grupuotėms, bet netgi pačiai Bažnyčiai: nors arkivyskupas Skvireckas yra viltingai pasveikinęs žurnalą, jau netrukus dėl esą pernelyg atviro turinio dvisavaitinis iliustruotas leidinys tampa kritikuojamas ir Katalikų bažnyčios tarnų. Viena vertus, būtent „NR“ sužlugdo pirmąjį grožio konkursą Palangoje. Ir ne todėl, kad jos autoriai – vyrai – būtų itin skeptiški matyti pabrėžtiną moters linijas ant podiumo, bet todėl, kad moteris jiems – ne prekė, kurią būtų galima vertinti. Kita vertus, kur kas reikšmingiau „NR“ atrodo modernybę sieti su dvasiniu pažinimu – naujomis, įvairesnėmis formomis. Tačiau ir polėkis gyvenimą, jo atspindžius, meną – taip pat ir religinį – pasakoti vaizdu, ir išsami, argumentuota rašytinė kritika buria žurnalo priešininkus.

Tuo tarpu „NR“ stiprėja surinkusi per 150 autorių. Dar įspūdingesnis reiškinys – fotomeno mokykla, kuriai žurnalas tapo platforma geriausiems darbams publikuoti; pirmiausia tiems, kurie laimėję nacionalinius ir tarptautinius konkursus. Tokioms fotografijoms atspausinti „NR“ pasirūpina specialiu popieriumi leidinio viduje.

O trintis tarp žurnalo ir politikos bei kultūros elito – ypač to, apmokamo iš valstybės biudžeto, prasidėjo vos leidiniui išėjus.

Jau tais pačiais 1931-aisiais, t. y. leidybos pradžioje, J. Keliuotis pasakoja: „Kai „NR“ ryžosi pasakyti naują žodį mūsų visuomeninio gyvenimo ir kūrybos srityse, tai ekskliuzivistiškiems rutinos žmonėms tas suteikė daug baimės. Pradžioje jie stengėsi, kad „NR“ visiškai nepasirodytų. Paskui ilgai jos kūrybinę iniciatyvą norėjo užslopinti indiferentiškumu ir tylėjimu. O kai ir tas nieko nepadėjo, tai pradėjo ją pulti. <...> Senoji karta taip susigyveno

su savo laiko naiviuoju realizmu, kartais ir natūralizmu, kad jokiū būdu nenori leisti pasireikšti naujai ekspresionistinei ir idealistinei kūrybos kryptčiai.“ O galbūt ne visi kritikuojamieji tuo metu namuose turėjo tokią vonią kaip „NR“ redaktorius?

Kadangi J. Keliuotis nuolat ieškojo atsakymų apie politikos ir visuomenės sąveiką, žurnalas ir sukėlė kelių grupuočių nepasitenkinimą – ne tik tarp menininkų, taip pat ir tarp politikų. Neabejotinai autoritarizmo fone 1931-aisiais skaitytojams turėjo būti įdomu rasti straipsnyje apie valdžią, kad „vyriausybės tikslas rūpintis bendrąja piliečių gerove, saugoti jų teises ir ginti jų laisves“, bet, „kai vyriausybė peržengia savo kompetencijos ribas – įžeidžia piliečių švenčiausias teises“. Tame pačiame straipsnyje J. Keliuotis buvo pastebėjęs, jog valdovui tauta „pavedama ne kaip grobis eksploatacijai, bet kaip šeima, reikalinga vado ir globėjo“. O 1936-aisiais „NR“ skelbia 17-os katalikų parengtą deklaraciją „Į organiškiosios valstybės kūrimą“; iš jos sunkiasi kritika autoritariniam režimui ir vienas iš pamatinių siūlomų principų yra šis: „Asmuo yra ne tik vertybių kūrėjas, ne tik jų turėtojas, bet ir pats nelygstama vertybė.“ Kaip jam pavykdavo spausdinti ką kritiškesnio? Redaktorius užeidavo pas Prezidentą audiencijos: paimti interviu, pasikalbėti apie kultūros raidos ypatumus. Ir iš A. Smetonos adjutanto paimti voką su parama leidybai. Todėl kartais cenzoriai leisdavo kiek daugiau nei įprasta; kita vertus, juk „NR“ – ne koks kritiškas dienraštis, tarkime, kaip „Rytas“, kurį tautininkų režimas uždarė 1936-aisiais. Valdžiai jis atrodė „tik“ žurnalas, kol Keliuotis besimaudydamas nesumanė įsteigti visą organizaciją. Juolab katalikišką, skirtą ne tik atgaliniam ryšiui su skaitytojais palaikyti, bet ir rengti

diskusijas, paskaitas, aptarimus. Kaip tik tuo metu visos partijos, išskyrus valdančiąją, liko uždraustos.

Kaip J. Keliuotis formuoja žurnalo filosofiją? Siekdamas išplėsti moderniosios katalikybės sampratą, J. Keliuotis atkakliai nuo pat pradžios remiasi prancūzais. 1931-aisiais (Nr. 42) publikuoja „Katalikybės atgijimas moderninėje prancūzų literatūroje“, kur apžvelgia kelis rašytojus, besigilinusius į asmenybės sielos išgyvenimą, ir atkreipia dėmesį, kad jie taip pat ieško kūrybinių sprendimų, kuomet „senieji idealai neteko kredito, nauji dar nesurasti“. Ir kartu jis pabrėžia: „Religijos dvasia liepsnoja šių dienų literatūroje“. Siekdamas įtikinti, kad pažangą lemia ne vien istorinė patirtis, bet ir nauji sumanymai, žurnalo vadovas pasitelkia prancūzų filosofą Ernesto Hello¹: „Tas, kuris uždėjo ranką ant klingės ir žiūri atgal, nėra tinkamas Dievo karalystei, pasakė pati Tiesa.“ Ne visada pripažintų katalikų citatos gelbsti: 1938-aisiais „NR“ neleidžiama platinti gimnazijose. Jei šiandien skaitytume Alfonso Grauslio straipsnį „Aukštesnioji erotinės meilės prasmė“, stebėtumėmės, kuo jis neįtikėtų išsilavinusiems krikščionybę puoselėjantiems intelektualams? Tačiau J. Keliuotio vonia daugelio vaizduotę išplečia stipriau nei jo paties, nes apie tą laikotarpį prisipažinęs: „Toks intensyvus ir įvairiaspalvis studijinis, visuomeninis ir kūrybinis darbas nustelbė mano erotinį gyvenimą“².

Kurgi ne!

Keliuotio idėja paversti žurnalą skaitytojų veiklos tinklu šiandien gali būti iš dalies palyginama su grupės bendravimu kuriame nors socialiniame tinkle. Skirtumas tas, kad „NR“ bičiulių draugija, turėjusi 40 skyrių įvairiose Lietuvos vietovėse, bendraudavo gyvai: jai priklausė įvairaus amžiaus skaitytojai, taip pat ir gimnazistai, galėdavę

aptarinėti ne tik publikacijas: jie diskutuodavo apie kultūros politiką, klausydavosi atvykdavusių „NR“ autorių paskaitų. Tai labai svarbi veikla ugdant kritinį jaunų žmonių mąstymą.

Draugija galiausiai virto sąjunga; jos tikslą J. Keliuotis yra apibrėžęs taip: „Jungti Lietuvoje ir užsienyje gyvenančius lietuvius bendram krikščioniškos kultūros darbui ir kelti jų tautinį supratimą; ugdyti lietuviškąją kultūrą ir kovoti už jos nepriklausomybę“ (1935, Nr. 12–13). Tai nėra izoliuoto „burbulo“ kūrimas, bet unikali kūrybos reikalavimas. Kultūros nepriklausomybės sampratą verta paaiškinti: „NR“ steigėjas ir bendradarbiai buvo pabrėžę pernelyg didelę vyresnės kartos profesionalų, įgijusių išsilavinimą ir subrendusių carinėje Rusijoje, įtaką perkeliant savo patirtis literatūros, poezijos, muzikos, scenografijos srityse. Išplėsti iš tokios „tradicijos“ atrodė teisinga atvirai kritikuojuant kūrybos veiksmą ir žodį. Antai, kaip yra pastebėjęs Juozapas Albinas Herbačiauskas – kaip gali būti taisyklinga lietuvių kalba scenoje, jeigu atlikėjai Valstybės teatro užkulisiuose iš įpročio kalba rusiškai?

J. A. Herbačiauskas – itin spalvinga asmenybė, liudijanti ir tapatybės dramą, būdingą Lietuvai po Pirmojo pasaulinio karo: 1919-aisiais pasirinkęs gyventi laikinąją sostinę, sukritikavęs savo buvusius lenkų profesorius ir asmenis, kurie pritarė

Vilniaus užėmimui, iki 1933-ųjų bando aiškinti, kaip Lietuvos kūrėjai galėtų įsiliesti į Vakarų Europos kultūros kraštovaizdį: „NR“ jam suteikia tokią galimybę, tačiau dėl pernelyg aštrių, tarpais suasmenintų kritikos straipsnių (pvz., įveda net „sruogizmo“ terminą) bei viešų paskaitų (kai įžeidžia Salomėją Nerį ir trečiafrontininkus) susipyksta su rašytojų, kitų menininkų aplinka ir išvyksta iš Lietuvos. Jis buvo kaip tik tarp tų, kurie rodė esant kartų konfliktą ne dėl amžiaus, bet dėl pažiūrų ir išsilavinimo, kuomet seniai pripažintieji „grandai“ esą nenori priimti naujų idėjų ir formuoti naujas tendencijas.

„NR“ – kultūros ir politikos kritikos organizatorės – vaidmuo atsisleidė tarpukario Kauno istorijoje istorinės reikšmės akcija: kultūros kongreso sušaukimu. Ši kultūros politikai aptarti skirtą renginį galima pavadinti „NR“ turinio prikėlimu, kai rašytinė kritika paversta galimybę aptarti padėtį vieša argumentų kalba. Kultūros kongrese Vincas Mykolaitis-Putinas pastebėjo:

„Po Didžiojo karo³ pasireiškia novatoriškų tendencijų, pasiryžtant sumoderninti mūsų literatūrą, atnaujinti sušablonėjusį jos turinį ir formą.“

Tačiau kongresas teigia, kad kultūros plėtrai reikia palankesnių sąlygų. Tuo metu viešajai erdvei, prižiūrimai cenzūros, kurios oficialiai įstatymuose „nėra“, labiausiai trūksta galimybės laisvai keistis

politine informacija periodinėje spaudoje.

Spauda yra paties J. Keliuočio nuolatinis tyrimų ir apmąstymų objektas. „NR“ redaktorius siekė parodyti ir aptarti, kokia turėtų būti profesionalioji žurnalistika. Jis ne tik kritikavo vadinamąją geltonąją spaudą, kurios neįmanoma „išsprauti“: Keliuotis siekė, kad žurnalistika būtų tyrinėjama ir dėstoma Vytauto Didžiojo universitete, raštu suformulavo profesionaliosios žurnalistikos dėsnius, kuriuos atrasime išleistus a. a. Leono Gudaičio dėka tik... 2000 metais. „Žurnalistikos paskaitos“ – redaktoriaus disertacija, kurios akademiniai VDU kolegos jam neleido apginti; jei taip būtų nutikę, turėtume mūsų aukštojo mokslo ir netgi Europos istorijoje palyginti anksti parengtą ir iki šiol nesenstantį mokslo darbą.

Paradoksalu tai, kad šiuolaikinė žurnalistika meno kritikos aspektu mažiau drąsi ir veiksminga nei „NR“ cenzūros sąlygomis, nepaisant, jog politinis ir kultūros elitas – tas, kuris buvo apmokamas iš valstybės lėšų, skiriamų leidybai, teatrui, universitetui – buvo linkęs girdėti ir skaityti vien pagiriamąjį žodį. Atsiverčiant J. Keliuočio „Žurnalistikos paskaitas“, reikia nusiteikti idealistiniam požiūriui į žurnalistiką, kurios žmonės – itin plataus akiračio, kritiškai argumentais – ne norais. Būtų visai smagu šiandien užėiti Laisvės alėjoje į redakciją ir aptikti, kad viskas kaip buvę. Tačiau tai neįmanoma.

Nuorodos

¹ Prancūzų katalikų rašytojas, teologas (1828 – 1885).

² Keliuotis J. *Mano autobiografija*. Vilnius: LRS, 2003.

³ Pirmojo pasaulinio.

Rokiškio krašto Lietuvos partizanų, žuvusių 1945 m., kapai Obelių ir Lukštų kapinėse

JUSTINAS MALCIUS

Muziejininkas

Pirmoji Sovietų Sąjungos okupacija greitai išsklaidė kai kurių žmonių viltis apie šviesesnį rytojų. Jau nuo pat Raudonosios armijos įžengimo į Lietuvą prasidėjo teroras ir represijos prieš įsivaizduojamus liaudies priešus. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą antrą kartą, daugelis jau žinojo, ko galima tikėtis. Tūkstančiai Lietuvos vyrų traukėsi į miškus, kur jungėsi į partizanų būrius. Miškuose susitelkusių žmonių skaičiai yra stulbinantys, jau 1945 m. pradžioje susibūrė apie 30 tūkst. vyrų (reikia nepamiršti fakto, kad tuo metu nebuvo valstybės ir institucijos, kuri būtų atsakinga už žmonių mobilizaciją, todėl viską lėmė jų pačių sąmoningas pasirinkimas). Pirmieji partizanų būriai Lietuvoje pradėti kurti 1944 m. vasaros pabaigoje. Veiksmų, lėmusių žmonių stojimą į partizanų gretas, įprastai būdavo ne vienas. Dažniausiai tai buvo teroro baimė (pirmosios sovietinės okupacijos patirtis), prievartinė mobilizacija į Raudonąją armiją ir, žinoma, patriotizmas. Partizaninis judėjimas yra unikalus ir savo trukme (beveik 10 metų). Partizanų pasipriešinimo dvasią palaikė tikėjimas, kad Vakarų valstybių palaikymas anksčiau ar vėliau įgis realias formas, ir Lietuva bus išlaisvinta iš sovietinio režimo gniaužtų. Manyta, kad anksčiau ar

vėliau JAV paskelbs karą Sovietų Sąjungai ir taip Lietuva galės atkurti savo valstybingumą. Reikia nepamiršti ir partizanų leidžiamos spaudos bei atsišaukimų, kurie taip pat stipriai prisidėjo prie pasipriešinimo sovietiniam režimui dvasios palaikymo. Ginkluotas partizaninis pasipriešinimas paneigė Sovietų Sąjungos propagandos brukamą mitą apie savanorišką Lietuvos įstojimą į SSRS.

Palyginus su kitomis apskritimis, Rokiškyje partizanų sąjūdis pradėjo formuotis gana anksti. Tai lėmė keletas esminių veiksnių. Pirma, Sovietų Sąjungos kariniai daliniai Šiaurės rytų Lietuvą užėmė vieną iš pirmųjų, antra – nedelsiant pradėta mobilizacija į Raudonąją armiją¹. LSSR karinis komisaras J. Soblis 1944 m. rugpjūčio 1 d. įsakė mobilizuoti 18–35 m. amžiaus Lietuvos vyrus. Pagal paskirtą datą iki 1944 m. rugpjūčio 27 d. į karinio komisariato punktus turėjo pristatyti 1304 šaukiamojo amžiaus vyrai, tačiau prisistatė tik apie 600, besislapstantieji ėmė telktis į partizanų būrius. Apie partizaninio pasipriešinimo mastą Rokiškio apskrityje daug ką pasako skaičiai. 1944 m. lapkričio–gruodžio mėnesiais apskrityje veikė 12 partizanų būrių, kuriems galėjo priklausyti nuo 500 iki 900 žmonių².

Nelygioje kovoje su okupantais žuvo didžioji dalis laisvės kovotojų. Dažniausiai žuvusiųjų kūnai buvo niekinami juos viešai išguldant miestų ir miestelių aikštėse ar prie sribų būstinių. Partizanų kūnai būdavo tiesiog užkasami bendroje saugumo organų nužudytų ir nukankintų asmenų užkasimo vietose. Tik maža dalis partizanų būdavo slapčia palaidojami jų artimųjų ar kovos brolių. Prasidėjus Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui ir atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, kilo partizanų perlaidojimo ir kūnų užkasimo vietų nustatymo ir pažymėjimo banga. Daugelis šių kapaviečių įtrauktos į Kultūros paveldo departamento Kultūros vertybių registrą. Deja, bet yra ir dalis kapų, kurių registre nėra. Šiame straipsnyje siekiama atkreipti dėmesį į kelių žinomų Lietuvos partizanų palaidojimo vietas, nors jos šiuo metu ir neįtrauktos į Kultūros vertybių registrą, tačiau yra ne ką mažiau reikšmingos ir vertingos. Straipsnis yra aktualus regioninės istorijos atminties išsaugojimui, nes jame aprašyti 4 Rokiškio krašte veikę Lietuvos partizanai, palaidoti Obelių ir Lukštų kapinėse. Remiantis istoriografija ir šaltiniais yra pateikiami faktai, patvirtinantys šių asmenybių dalyvavimą partizaniniame judėjime. Surinkta medžiaga

Partizano V. Varno kapas. Visos nuotraukos J. Malciaus

įrodo jų kapų istorinę vertę ir saugojimo svarbą.

Vladas Varnas yra palaidotas Rokiškio rajono Lukštų kaimo kapinėse. Kapinių adresas – Lukštų gatvė. Objektas nėra įtrauktas į Kultūros vertybių registrą. Kapas turi istorinę ir memorialinę vertę. Istorinė vertė akivaizdi, kadangi šiame kape yra palaidotas Lietuvos partizanas, žuvęs kovodamas už Lietuvos laisvę. Informacijos apie V. Varną nėra daug. Vienur informacijos, patvirtinančios faktą apie jo buvimą partizanu, daugiau, kitur tai tik lakoniškai paminima. V. Varnas žuvo 1945 m. rugpjūčio 6 d. Šilinės kaime³. 1945 m. rugpjūčio pradžioje partizanai V. Varnas, A. Čelkis ir F. Deksnys, norėdami aplankyti savo artimuosius, atsiskyrė nuo Juozo Kuveikio partizanų būrio. Visi minėti trys partizanai 1945 m. rugpjūčio 4 d. apsistojo sodyboje pas V. Varno uošvį Juozą Vaičiulį. Rugpjūčio 6 d. rytą sodybą apsupo būrys sribų ir rusų kareivių. Įvyko įnirtingos kautynės, kurių metu žuvo minėti partizanai ir sodybos šeimininkas J. Vaičiulis. Sribai atvedė netoliese gyvenantį Steponą Vaičiulį, kuriam įsakė padegti J. Vaičiulio sodybą, jam atsisakius, jis taip pat buvo

nužudytas. Tikslių žinių apie tai, kas galėjo įskūsti, kad pas J. Vaičiulį yra apsistoję partizanai, nėra. Dieną prieš susirėmimą Lukštų parapijoje vyko atlydai, galbūt tuomet kas nors pastebėjo ar įtarė, kad pas J. Vaičiulį yra atvykę partizanai⁴. Kitame šaltinyje taip pat patvirtinama minėta informacija, jog nuo Juozo Kuveikio būrio atsiskyrė trys partizanai ir apsistojo sodyboje pas J. Vaičiulį, nes pas jį kaip tik tuo metu su sūnumi buvo atvykusi V. Varno žmona. Manoma, kad atvykusius partizanus galėjo įskūsti

sribas Milaševičius, tačiau tiksliai nėra žinoma. Nužudytųjų partizanų kūnai buvo nugabanti į Obelių miestelį, kur jie buvo viešai išniekinti. Kitą dieną į Obelius atvyko nužudytųjų artimieji atsiimti palaikų. Tačiau tik Obelių milicijai davus leidimą, nužudytųjų palaikai išvežti. V. Varnas ir A. Čelkis palaidoti Lukštų kaimo kapinėse⁵. Taigi galima drąsiai teigti, kad, be istorinės vertės, šis paminklas turi ir memorialinę vertę, nes jame įamžintas mirusiojo Lietuvos partizano, kovojusio už Lietuvos laisvę, atminimas.

Antrasis objektas – kapų kompleksas, kuriame palaidoti trys Lietuvos partizanai: Petras Gudas, Jonas Rušėnas, Jonas Puriuškis ir civilis gyventojas Steponas Vaičiulis. Šis objektas yra Rokiškio rajone, Lukštų kaimo kapinėse. Objektas neįtrauktas į Kultūros vertybių registrą. Šis kapų kompleksas turi istorinę ir memorialinę vertę. Kapo istorinė vertė akivaizdi, nes čia palaidoti Lietuvos partizanai, žuvę už Lietuvos laisvę. Vienas iš čia palaidotų partizanų yra Petras Gudas. 1944 m. lapkričio mėn. Petras Gudas ir Kazys Guzas Gerbalių miške, Rokiškio vlsč., suorganizavo didelį partizanų būrį,

Kapų kompleksas, kuriame palaidoti partizanai Petras Gudas, Jonas Puriuškis ir Jonas Rušėnas bei civilis Steponas Vaičiulis

Partizano A. Čelkio kapas

kurį sudarė apie 200 vyrų⁶. Būtent Petras Gudas buvo paskirtas vadovauti minėtam partizanų būriui. Jo paskyrimas vadu neturėtų stebinti, nes dar nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje jis buvo leitenantas, todėl buvo įgijęs reikiamą patirtį⁷. Apie jo vadovavimą liudija ir tai, kad būtent jis buvo atsakingas už priesaikų priėmimą iš partizanų⁸. 1945 m. sausio 5 d. Petro Gudo būrys iš ryšininkės gavo informaciją, kad šalia Tumosonių kaimo atvyko didelė rusų kariuomenės grupė. Buvo paskelbtas pavojus ir sukviešti visi būrio partizanai. Sukvietus partizanus, nutarta pasitraukti į Paduobio mišką ir susijungti su ten esančiu Kazio Čėpkos būriu, kuriam tuo metu priklausė apie 80 partizanų. Tais pačiais metais sausio 6–7 d. įvyko Juodupės kautynės, kuriuose dalyvavo apie 200 partizanų. Prieš partizanus buvo pasitelktos gausios MVD kariuomenės 137-ojo pulko ir sribų pajėgos. Vietos gyventojai atsimesna, kad sovietinė kariuomenė, tik pasitelkusi artileriją, aviaciją ir šarvuotąją techniką, sumušė partizanus. Šių kautynių metu žuvo didžioji dalis kautynėse dalyvavusių partizanų, tarp jų ir Petras Gudas⁹. Kitas palaidotas partizanas šioje kapavietėje yra Jonas Puriuškis.

Apie šį asmenį nėra išlikusių daug informacijos, tik lakoniškai užsiminama, kad Jonas Puriuškis žuvo Paduobio miške 1945 m. sausio 7 d. Juodupės kautynių metu¹⁰. Trečiasis partizanas, palaidotas šiame kape – Jonas Rušėnas. Apie šį partizaną taip pat nėra išlikusių daug medžiagų, tik minimas faktas, kad J. Rušėnas po Juodupės bataliono sumušimo prisijungė prie Miškinio partizanų būrio¹¹. Tačiau 1945 gegužės 1 d. Gylių kaime kautynių metu žuvo¹².

Trečiasis aptariamas objektas – partizano A. Čelkio kapas – yra Rokiškio rajone, Lukštų kaimo kapinėse. Šis objektas neįtrauktas į Kultūros vertybių registrą. Šis paminklas turi istorinę vertę, nes čia palaidotas Lietuvos partizanas, žuvęs už Lietuvos laisvę. A. Čelkis kartu su partizanais V. Varnu ir F. Deksniu 1945 m. rugpjūčio 3 d. atsiskyrė nuo Juozo Kuveikio būrio. 1945 m. rugpjūčio 4 d. visi trys partizanai atvyko pas V. Varnu ošvį J. Vaičiulį, nes pas pastarąjį kaip tik tuo metu buvo atvykusi partizano žmona su sūnumi. Atvykę partizanai apsistojo J. Vaičiulio klojime. Tačiau kažkas atvykusius partizanus pamatė ir įskundė. 1945 m. rugpjūčio 6 d., sribams

apsupus J. Vaičiulio sodybą, įvyko kautynės. Sribai nušovė partizanus A. Čelkį, V. Varną, F. Deksnį ir du civilius J. Vaičiulį ir S. Vaičiulį. Kas įskundė atvykusius partizanus, tiksliai nežinoma. Viena iš versijų, kad partizanus įskundė sribas Milaševičius, tačiau tiksliai nėra žinoma. Nušautųjų palaikus sribai nuvežė į Obelius, kur jie buvo viešai išniekinti. Tik kitą dieną artimieji galėjo atsiimti nužudytųjų palaikus¹³. Kitur taip pat patvirtinama minėta informacija, kad partizanai A. Čelkis, F. Deksnys ir V. Varnas atsiskyrė nuo Juozo Kuveikio būrio norėdami aplankyti savo artimuosius. Partizanai apsistojo pas J. Vaičiulį, kuris gyveno Lukštų parapijoje, Šilinės kaime. Rugpjūčio 6 d. sodyba buvo apsupta rusų kareivių ir sribų. Įvyko kautynės, kurių metu žuvo partizanai A. Čelkis, V. Varnas ir F. Deksnys bei civiliai J. Vaičiulis ir S. Vaičiulis¹⁴. Apie partizano A. Čelkio mirtį informacijos suteikia ir kitas šaltinis, kuriame taip pat nurodoma, kad 1945 m. rugpjūčio 6 d. Šilinės kaime žuvo partizanai A. Čelkis, V. Varnas ir F. Deksnys¹⁵. Taigi šis paminklas, be istorinės vertės, turi ir memorialinę vertę, nes čia įamžintas Lietuvos partizano, žuvusio už Lietuvos laisvę, atminimas.

Ketvirtasis objektas – partizano Balio Dručkaus kapas – yra Rokiškio rajone, Obelių miestelio kapinėse, kurių adresas – Darius ir Girėno g. 6. Objektas neįtrauktas į Kultūros vertybių registrą. Šios paminklo istorinė vertė akivaizdi, kadangi čia palaidotas partizanas, kovojęs už Lietuvos laisvę. B. Dručkus gimė 1923 m. Vaičėnų kaime, Obelių valsčiuje. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą ir paskelbus mobilizaciją į Raudonąją armiją, B. Vaičėnas kartu B. Dručkumi pradėjo kurti pasipriešinimo planus. Balio Vaičėno partizanų būrio pradžia siejama su dviem kelių vietinių kaimų grupėmis.

Partizano B. Dručkaus kapas

Pirmąją grupę sudarė vyrai iš Vaičėnų, Niaukių, Mažeikių ir Kalnočių kaimų. Jai priklausė ir B. Dručkus¹⁶. Taip buvo suorganizuotas partizanų būrys, pavadintas Vyties kuopa¹⁷. Paskelbus mobilizaciją, B. Vaičėnas davė užduotį B. Dručkui nuvažiuoti į Obelius apsižvalgyti ir iširti esamą padėtį. Kelionė į Obelius buvo ne itin sėkminga, nes jos metu B. Dručkus buvo sulaukomas ir nuvežtas į Rokiškio mobilizacijos punktą. Tačiau dėl palankiai susiklosčiusių aplinkybių jam pavyko iš ten pasprukti. Kurį laiką B. Dručkus buvo priverstas slapstyti namuose kartu su pusbroliu Vytautu Dručkumi-Šernu, tačiau nesėkmingai. Pusbroliai buvo įskusti sribams¹⁸. Atvykę sribai aptiko besislepiančius pusbrolius klojime įrengtame bunkeryje. Abu buvo suimti ir nuvežti į Obelius tardymams. Jie buvo tardomi brutaliai, pasitelkiant protu sunkiai suvokiamus metodus. Po visų tardymų V. Dručkus buvo išsiųstas į Rusiją, o B. Dručkus pateko į Rokiškio dalinį. B. Dručkui buvo suteikta laisvo laiko, kad po žiaurių tardymų, kurių metu buvo stipriai sužalotas, išsigydytų padarytus sužeidimus¹⁹. 1945 m. gegužės 2 d. sribai atėjo į Dručkų namus. Apsilankę sribai išsivedė B. Dručkų ir jo

tėvą. Atėjus prie Mičiunų kaimo, B. Dručkus buvo sustabdytas, o tėvui buvo įsakyta eiti toliau. Po kurio laiko Antanina Dručkutė ir Andrius Dručkus kartu su motina išėjo ieškoti B. Dručkaus. Jis buvo rastas gulintis ant žemės, deja, nebegyvas. Ant kūno matėsi stiprios sumušimo žymės, buvo padarytos septynios durtinės ir keturios šautinės žaizdos²⁰. B. Dručkus buvo B. Vaičėno vadovaujamo Vyties būrio pirmoji auka²¹. Tai buvo didelė netektis, kadangi Vyties kuopa neteko vieno iš būrio organizatorių. Šis paminklas, be istorinės, turi ir memorialinę vertę, nes čia įamžintas Lietuvos partizano, kovojusio už Lietuvos laisvę, atminimas.

Šiame straipsnyje nėra siekiama nušviesti aprašytų asmenybių indėlį ar reikšmę partizaniniam judėjimui. Pasitelkiant istoriografiją ir publikuotus šaltinius, siekiama įrodyti jų dalyvavimo partizaniniame judėjime faktą. Nors apie kai kurias aptariamas asmenybes informacijos yra išties nedaug, tačiau to pakanka, kad būtų įrodyta jų palaidojimo vietų istorinė-memorialinė vertė. Tikėtina, kad šis straipsnis paskatins imtis pilietinės ir institucinės iniciatyvos įtraukiant aptartas partizanų palaidojimo vietas į Kultūros paveldo departamento Kultūros vertybių registro sąrašą.

Nuorodos

¹ Edmundas Rimša. *Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 1999, p. 279.

² Ibid, 281.

³ Algis Kazulėnas. *Nenugalėtoji Lietuva: tremtis, sukilimas, rezistencija: mokslinės konferencijos medžiaga*. Utena: Utenos Indra, 2006, p. 71.

⁴ *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, VI dalis, sud. Romas Kaunietis. Vilnius: Margi raštai, 2008, p. 876.

⁵ *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, X dalis, sud. Romas Kaunietis. Vilnius: Margi raštai, 2016, p. 322.

⁶ Klaudijus Driskius. *Sutemų keičiviai: Lietuvos partizanų Vytauto apygardos Lokio rinktinė 1944–1958 m.* Vilnius: Tautos paveldo tyrimai, 2011, p. 44.

⁷ *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, VI dalis, sud. Romas Kaunietis, p. 42

⁸ Juozas Vytautas Uzdila. *Rokiškėnų Gandis*. Vilnius: VĮ mokslo tyros institutas, 2007, p. 52.

⁹ Klaudijus Driskius, *Sutemų keičiviai*, p. 62.

¹⁰ *Laisvės kovotojų prisiminimai*, X dalis, sud. Romas Kaunietis. Vilnius: Margi raštai, 2016, p. 326–327; Algis Kazulėnas. *Rokiškio krašto partizanų, rezistencijos dalyvių kautynių ir žūties vietos (1944–1954)*. Rokiškis: Igorio Skripkos individuali įmonė, 2004.

¹¹ Klaudijus Driskius. *Sutemų keičiviai*, p. 64.

¹² Algis Kazulėnas. *Nenugalėtoji Lietuva*, p. 68.

¹³ *Laisvės kovotojų prisiminimai*, X dalis, p. 323.

¹⁴ *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, VI dalis, p. 876.

¹⁵ Algis Kazulėnas. *Rokiškio krašto partizanų, rezistencijos dalyvių kautynių ir žūties vietos*.

¹⁶ Ibid, XII.

¹⁷ Ibid, IXXIX.

¹⁸ Klaudijus Driskius. *Sutemų keičiviai*, p. 42.

¹⁹ Andrius Dručkus. *Laukit, sugrįšim laisve nešini*. Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1995, p. 37.

²⁰ Andrius Dručkus. *Laukit, sugrįšim laisve nešini*, p. 37–39.

²¹ Klaudijus Driskius. *Sutemų keičiviai*, p. 44.

Dokumentinė istorija: Juozo Keliuočio tremtys

DAIVA VILKICKIENĖ

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorės pavaduotoja

Jei kuriame nors Lietuvos mieste sutikto žmogaus paklausi, ką jis žino apie Juozą Keliuotį, tikriausiai išgirsi, kad daugeliui lietuvių šis vardas nėra žinomas. Jei Rokiškio krašte paklausi atsitiktinai sutikto žmogaus, ką jis girdėjęs ar skaitęs apie J. Keliuotį, tikiuosi, kad pasakys nors tai, kad jo vardu pavadinta biblioteka. Retas kuris Lietuvos pilietis žino, kad J. Keliuotis – tarpukario Lietuvos legendinio žurnalo „Naujoji Romuva“ įkūrėjas ir redaktorius – yra pirmasis lietuvis, įgijęs specialybę Paryžiaus Sorbonos universitete, žymiausias XX a. Lietuvos nepriklausomas žurnalistas, rašytojas, publicistas, vertėjas, visuomenininkas, stojęs opozicijon visoms prieškario Lietuvos politinėms partijoms ir neišsivadėjęs savo principų sovietmečiu. Ir tikrai tik nedidelė Lietuvos visuomenės dalis bus girdėjusi apie J. Keliuotį kaip tremtinį, išgyvenusį ne vieną tremtį.

Tremties dalį J. Keliuočiui teko patirti dėl savo pažiūrų ir principų, idėjų ir darbų, kurių įgyvendinti nepavyko dėl sovietinės okupacijos. 1940 m. uždarius „Naujosios Romuvos“ žurnalą, o 1944 m. prasidėjus Lietuvos šviesuomenės represijoms, J. Keliuočio draugai – Faustas Kirša, Adolfas Valeška, Zenonas

Ivinskis – neprikalbino jo kartu trauktis į Vakarus. Jis – vienintelis iš 40 Teologijos–filosofijos fakulteto dėstytojų – pasiliko Lietuvoje, kad čia, okupuotoje šalyje, ugdytų ir skleistų kultūrą nelaimingai tautai. Jis pats rašė: „Bet tragišką valandą aš nenoriu atsiskirti nuo savo tautos ir pabėgti iš kraujais pasrūvusios savo tėvynės. Jei reikės mirti, tai mirsiu su savo tauta, o gimtoji žemė priglaus mano palaikus. Ji mane pagimdė, tai tegul ji mane ir palaidoja.“

1945 m., Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, J. Keliuotis susitiko su buvusiais savo studentais, kurie priklausė antisovietinei organizacijai – Lietuvos išsilavinimo tarybai. Jie paprašė dėstytojo padėti leidžiant pagrindžio laikraštėlį. Pasirodžius tik dviem šio leidinio numeriams, kartu su pagrindininkais buvo suimtas ir J. Keliuotis bei nuteistas trejiems metams lagerio ir trejiems metams tremties. Kalėjo Vorkutlage ir Pečorlage, tačiau Pečioroje išbuvo iki 1947-ųjų ir į Lietuvą grįžo sulaukęs amnestijos. Grįžęs niekur nerado nuolatinio darbo, kažkiek vertėjavo, o dirbti bet kokio nenorėjo. Jis ir toliau buvo laikomas antisovietišku, o viešos atgailos pasirašyti neketino.

1952-aisiais J. Keliuočiui iškeltoje antroje byloje dar vienais įkalčiais tapo jo antisovietiniai straipsniai leisti „Naujoje Romuvoje“ ir „Kūryboje“ – už tai J. Keliuotis buvo nuteistas maksimalia bausme – 25 metai Solikamsko lageriuose. Mirus Stalinui, daugeliui nuteistųjų bausmės buvo sušvelnintos ir J. Keliuočiui nuosprendis sutrumpintas iki 10 metų. O po poros metų Lietuvoje likę J. Keliuočio bičiuliai, pažįstami literatai, menininkai ir mokslininkai – Juozas Miltinis, Kostas Korsakas, Jonas Kabelka, Stasys Dabušis, Antanas Venclova, Antanas Žukauskas-Vienuoelis, Kipras Petrauskas, Vytautas Sirijos Gira ir Antanas Purėnas – nutarė pamėginti ištraukti rašytoją iš tremties pragaro. Ir jiems pavyko: J. Keliuotis 1956 m. išėjo į laisvę.

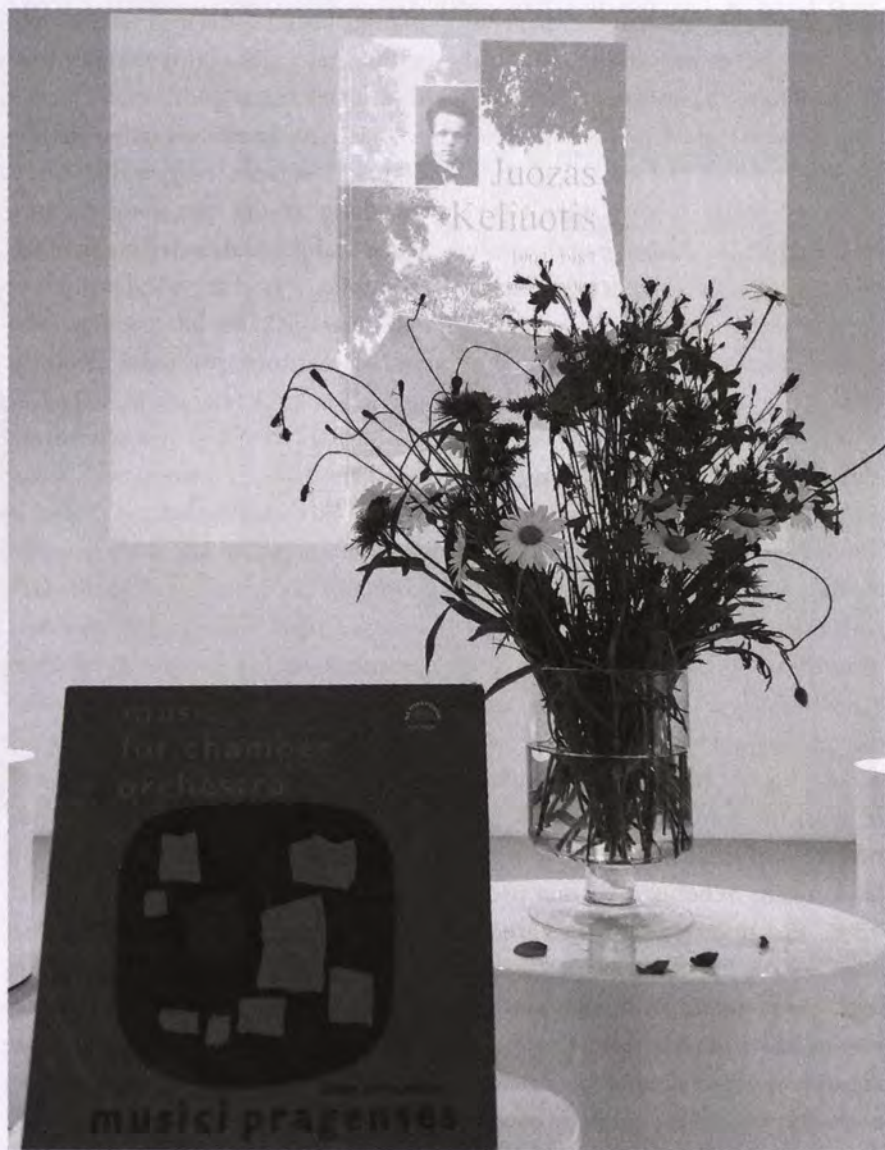
Tremtis kardinaliai pakeitė J. Keliuočio gyvenimą, tačiau nepalaužė jo dvasios. Atplėštas nuo savo poezijos bei filosofijos knygų ir vežamas į Sibirą galvažudžių vagonė, kur įsiutęs „atamanas“ cigarete degino jam akį, J. Keliuotis guodėsi: „Esu tuščiomis rankomis, bet man liko tiesa ir grožis – begalinės vertybės“, kuriomis jis vadovavosi ir būdamas tremtyje.

Žurnalistas Jurgis Pekarskas apie J. Keliuočio tremtį rašė: *Dabar*

galvoju: kaip šis itin jautrus žmogus visa tai atlaikė daugelį metų? Ir nejučiom randu atsakymą. Tai humoro jausmas, subtilus ir įtaigus, toks būdingas daugeliui prieškarinio inteligentų, padėjo nepalūžti pačiomis sunkiausiomis gyvenimo valandomis. Gerai prisimenu jo papasakotą istoriją apie pirmąją kelionę gulagan:

„Mus susodino į vieną vagoną kartu su kriminaliniais nusikaltėliais. Stengėmės nesutikti jų žvilgsnių, tačiau jie vėrė mus kiaurai. Staiga vienas kriminalinių, matyt, va-deiva, atsistoja ir garsiai pareiškia: viską, ką turit su savim, tučiuojau sunešat į vieną vietą. Kas bandys ką nors nuslėpti, tam pasigailėjimo nebus. Visi pradėjo nusirenginėti, kraustyt savo daiktus ir vienon krūvon dėti. Aš vis dėlto nutariau surizikuoti ir neatiduot vieno man labai brangaus daikto – dovanoto laikrodžio. Paslėpiau jį apatiniuose baltiniuose. Pasielgiau neprotingai, nes „zekas“, suprantama, iškrėtė kaip reikiant mane ir laikrodį rado. Sakyk, klausia jis, kuri akis tau brangiausia? Galvoju ir šiaip, ir taip... abi brangios. Mane kažkuo apsvaigino, degančia cigarete gesino į akį... žymė liko visam gyvenimui. Kad tai tiesa, o ne išgalvota istorija, byloja po akimi susiformavusi nudegiminė atauga. <...> Numetė mus pusnuogius paryčiui per didžiulį šaltį prie lagerio vartų, nes kalėjimo viršininkas dar pusgirtis miegojo ir todėl nesiteikė priimti. Tad glaudėmės viens prie kito ir todėl mirtinai nesusalome. Nušalau ausis, gal todėl apkurtau...“

Vytautas Volskis, ejęs kartu gulago keliais, mena: Juozas Keliuotis pirmiausia pateko į kelių remonto brigadą. Kartą, išėjęs dirbti, atsisėdo ir nebepasikėlė, nes sutriko širdis. Sargybiniai barė, tačiau Juozas Keliuotis nebepajėgė atsikelti. Kitą dieną į darbą jis neišėjo. Vėliau Juozas buvo barako tvarkytoju. Patekęs į

Kompozicija dokumentinei istorijai. Nuotr. Audronės Tupalskienės

kitataučių „zekų“ baraką, neįtikdavo sugyvuojusiems. Kai kas jautė ir tautinę neapykantą arba prisimindavo senas sąskaitas: tai Juozas nespėjęs laiku duonos iš valgyklos parnešti, tai vandenį pražiopsojęs...

Tremties laikotarpis aprašytas paties J. Keliuočio prisiminimuose: „Niūrus Šiaurės Uralo ruduo. Šalta ir nejauku. Jis niekuo neprimena Lietuvos auksinių rudenų. Čia niekur nepamatysi spalvotų lapuočių medžių, kurie visą kraštą išpuošia nuostabiais vaizdais. Čia niekas niekur nekerta jokių javų, nekasa bulvių, nesėja žiemkenčių, negano galvijų bandų. Čia niekur nepamatysi jokių sodų su spindinčiais raudonais ir geltonais obuoliais, su

kvepiančiom sultingom slyvom, su oranžiniais šermukšniais. Čia tik plikos uolos, pliki laukai, niūrus miškai ir kenčiantys žmonės: vieni jų vergai, baudžiauninkai, kaliniai, kiti jų budeliai, jų kankintojai, jų despotiški viršininkai. Ir vieni, ir kiti baisiai nelaimingi, praradę bet kokį humanizmą, jų akims nebešviečia jokie idealai, iš jų širdžių išgaravusios visos viltys. Tik vieni kenčia, o kiti kankina. Čia neužgirsi žaismingo sąmojaus ir gaivališko juoko. Čia nepamatysi šviesaus džiaugsmo ir triumfuojančio gyvybės žydėjimo. Čia viešpatauja tik siaubinga neapykanta, beribis įnirsis, niekuo netramdomas pyktis ir visagalis smurtas. Čia girdi tik despotiškus

beapeliacinius įsakymus, siaubingiausius keiksmažodžius, mirtimi dvelkiančius skundus. Čia tikras pragaras, ne darbo auklėjamieji lageriai.“

„Noromis nenoromis turėjo duoti man darbo pagal mano profesiją. Paskyrė lagerio švietimo skyriaus darbuotoju. Įsakė redaguoti lagerio sieninį laikraštį, rašyti jame vedamuosius ir eilinius straipsnius, suformuluoti įvairius lagerio atsišaukimus, darbininkus mokyti dirbti ir kentėti, klausyti ir aukotis. Šis darbas man irgi nesisekė. Kiekviena mano straipsny rasdavo įvairiausių nukrypimų nuo „partinės linijos“. Čia kiekvienas mano kūrybinis žygis skambėdavo kaip disonansas...“

Man grasindavo naujom bylom ir naujom bausmėm, bet aš jau turėjau aukščiausią bausmę ir jos jau niekaip nebebuvo galima padidinti. Tad mane ir nuo šių pareigų atleido. Bet be darbo, be pareigų lageryje negalėjo kalinio laikyti nė vienos dienos. Atsirado projektas lageryje įsteigti mokyklą, kurioje nemoką rusų kalbos galėtų čia jos išmokti, o visiškai analfabetai galėtų išmokti skaityti, rašyti ir skaičiuoti, įsigyti elementariausių žinių iš visų pačių bendriausių dalykų. Apie vieną šimtą žmonių užsirašė norinčių tokioje mokykloje mokintis. Lagerio vadovybė džiūgavo, jog su tokia mokykla ji pagarsės visame lagerių pasaulyje, jog jai už tai bus ir tinkamai atlyginta. Buvo užsakyti vadovėliai, sąsiuviniai ir pieštukai. Aš juos padalinau savo mokiniams ir pradėjau pamokas. Į mokyklą buvo įstoję daugiausia kaukaziečiai, užsirašė vienas kitas estas, latvis ir net lietuvis. Pradėjau atsidėjęs juos mokyti. Bet jų mokymosi sąlygos buvo neįmanomai sunkios. Jie į pamokas galėdavo ateiti po darbo, visą dieną dirbę neįmanomai sunkų darbą. Jie čia būdavo apsnūdę, apsi-

blausę, neskirią dešinės nuo kairės, apduję nuo viršininkų šukaliojimų, išsekę, alkani ir pikti <...> O, be to, visiems kaukaziečiams, azijiečiams ir estams rusų kalba buvo per daug tolima, per daug svetima ir sunkiai įkandama net normaliose sąlygose... Ir dar veidavo priešiskumas viskam, kas rusiška. Štai visi elementoriai vadinosi „Rodnoj jazyk“, o kaukaziečiai ir azijiečiai būtinai ir atkakliai šį pavadinimą perskaitydavo „Durnoj jazyk“. Ir kai po pusės metų mokyklos darbo iš Centro atvyko mokslinė kontrolės komisija patikrinti mokyklos darbo, įvertinti laimėjimus, paskirti premijas, medalius ir pasižymėjimo raštus, tai visi kaukaziečiai ir azijiečiai demonstratyviai ir atkakliai elementoriaus pavadinimą perskaitė ne „Rodnoj jazyk“, bet „Durnoj jazyk“. Komisija tai pripažino ne klaida, bet politine demonstracija. Mokyklą uždarė, mane atleido nuo jos direktoriaus pareigų, mokinius išvaikė, elementorius, sąsiuvinius ir pieštukus atėmė. Ir aš vėl likau be darbo ir patekau į dar didesnę lagerio vadovybės nemalonę. Net barake miegoti man buvo uždrausta. Ir taip visą vasarą miegodavau lauke, po atviru žvaigždėtu dangumi...“

Kad J. Keliuotis net ir lageryje stengėsi neprarasti humoro jausmo ir nepaminti savo principų, išliko inteligentas ne tik savo vidumi, bet ir išore, liudija daug faktų, o vienas iš jų užfiksuotas lagerio viršininko ir J. Keliuočio pokalbyje:

„– Mūsų kantrybė jau išsisėmė ir visi nusprendėme tave sutvarkyti. Pirmiausia tu apsirengsi lageriniais drabužiais. Štai kam tau reikalinga ši žalia skrybėlė, užuot jos galėtum užsidėti mūsų ausinę kailinę kepurę: ji ir šiltesnė, ir gražesnė už tavo žalią draikalą.“

– Ši žalia skrybėlė man reikalinga tam, kad kojos nešaltų. Štai čia beveik visi apsiavę šiltais, storais

veltiniais ir apsimūturiaavę gausiais autais, o aš jau treči metai čia vaikščioju tik su kukliais vasariniais bateliais ir dar nė karto savo jautrių kojų nenušalau. Tai kas gi iš tiesų jas šildo – ar jūsų bolševizmo dvasia, ar jūsų visi siaubingi keiksmažodžiai. Aišku, jog jas šildo tik ši mano žalią skrybėlę!

– Gerai! Bet kam tau reikalingas šis kaklaraištis? Ar jis irgi ką nors šildo?

– Šis kaklaraištis man būtinai reikalingas, todėl, jog jis pečius šildo. Juk čia beveik visi apsirengę storais vatinukais, o aš jau treči metai čia gūžinėju tik su vasariniu švarkeliu ir ligi šiol dar nesušalau. Ir be šio kaklaraiščio seniai jau būčiau ištiesęs kojas.

– Tai griežtai atsisakai nusirengti savo šiuos šlykščius civilinius drabužius?

– Atsisakau, nes be jų aš čia tuojau sušalčiau...“

Be principų, tiesos ir grožio, padėjusių išverti ir nežūti lageryuose, pasak J. Keliuočio bičiulio Juliaus Būtėno, nuo negandų jį gelbėjusi ir chiromantija, kuria kadaise jis buvo susidomėjęs, skaitęs specialių knygų. J. Keliuotis padėjęs kriminaliniams nusikaltėliams, galvažudžiams spėlioti ateitį iš delnų ir matuodamas galvas. Vienas per kitą jie ėjo pas „chiromantą profesorių“, kad išsiaiškintų, kam jis tinkas ir kas jo laukia. Ateidami atnešdavo kas duonos gabalėlį, kas cukraus, kas margarino... Chiromantija gelbėjo J. Keliuotį nuo bado ir padėdavo atsidūrus nemaloniuose, pavojingose situacijose, apie kurias labai vaizdingai jis pats rašo savo romane „Dangus nusidažo raudonai“.

Šioje knygoje, šalia minėtų pasakojimų, yra daug žiaurių, šokiruojančių ir net neįsivaizduojamų istorijų. Vienoje iš jų J. Keliuotis aprašo kelionę į Sivaja Maska lagerį

Dokumentinę istoriją „Juozo Keliuočio tremtis“ pristato Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos darbuotojos. Iš kairės: Rita Viskaitienė, Snieguolė Galvelienė, Agnė Aržuolaitė ir Daiva Vilkickienė. Nuotr. Audronės Tupalskienės

ir neįsivaizduojamą laisvėje „apsikabinimą“ su vagimi...

„Traukinys sustoja. Triukšmingai atsidaro vagono durys.

– Sivaja Maska! – sušunka sargybos viršininkas. – Visiems tuojau išlipti iš vagono, išskyrus atamaną!

Atamanas lieka vienas gulėti ant gultų, o mes visi vienas per kitą ritamės iš vagono ir rikiuojamės ant snieguoto perono. Nors jau gegužės mėnuo, bet čia visur dar pilna sniego ir šiuo metu čia siaučia pūga. Mano paltelis neturi nė vienos sagos: čekistai visas jas jau seniai išpjauštė, nes jos buvo metalinės. Jis atsiskleidžia, skvarbaus vėjo puolamas, ir visi mato, kad aš vienais apatiniais baltiniais. Bet niekas tuo nesistebi, niekas tuo nesirūpina – nei kaliniai, nei sargybiniai. Ne tokių dalykų jie yra matę – ir tokiais niekais čia nieko nenustebinsi.

Patikrina asmenų tapatybę. Mus keturis – mane, vagį, apsirengusį mano kostiumu, kažkokį kreivą ber-

nioką ir sunykusį senuką – atskiria nuo kitų. Mums duoda šautuvu ginkluotą sargybinį ir įsako žygiuoti į lagerį, esantį už trijų kilometrų. Sargybos viršininko apsaugai paimtų knygų negrąžina. Man ir pačiam jos dabar nerūpi. Kur padėjo likusius kalinius – nežinau. Ir to garsaus atamano likimas man lieka nežinomas. Daugiau niekad jo nesutikau ir niekad nieko apie jį negirdėjau. Ar jį ten nušovė vagonė, ar nugabeno į baudžiamąjį lagerį, ar su perpjautu pilvu nugabeno į Vorkutos ligoninę? Pagaliau man tai vis tiek. Jisai tik kaip išdeginęs man akį amžinai susijęs su mano likimu ir įstrigęs į mano atmintį. Dar ir šiandien tebematau jo atšiarų ir liūdną veidą.

Sargybinio lydimi žygiuojame į naują lagerį. Siaučia nežmoniška pūga. Nors ir kažin kaip uoliai stengiuosi laikyti savo paltelio skvernus, jžūlus vėjas nuolat juos atplėšia nuo kūno ir aplieja jį degančiu šalčiu. O mano batai mediniais padais jau

baisiai nuzulinti, iškrypę, ir aš nuolat painiuojuos ir krintu ant žemės. Bet tuojau vėl pakylu ir toliau kulksnoju, nes sargybinis eina pridurmai iš paskos ir nuolat rėkauja ir drąsina durtuvu. Galva užia. Dešinė akis dega, o kairiąją akį nuolat lipdo sniegu. Aš, rodos, nebejaučiu nei galvos, nei kojų. Bet vis dėlto dar kibikšnoju pirmyn, jau beveik nieko nebematydamas ir nieko negalvodamas.

Pusiaukelyje pasijuntu visiškai blogai. Rodos, jau išseko paskutinės mano jėgos. Atrodo, kad aš tuojau krisiu ir daugiau jau amžinai nebepekilsiu. Apie savo būklę pasakau man iš kairės esančiam vagiui, apsirengusiam mano kostiumu:

– Drauguži, aš daugiau jau nebegaliu. Aš jau krisiu ir nebepekilsiu...

– Niekū būdu to nedaryk. Mes, kaliniai, čia būsime nepajėgūs tave nešti. O sargybinis tik vienas. Jei tu parkrisi ir nebepekilsi, jis tave nudurs durtuvu ir mus vesis toliau.

Bene tave vieną paliks gulėti plyname lauke.

– Bet ką gi daryti, kad jau visiškai nebegaliu...

– Stenkis iš visų jėgų. Atsiremęs: aš tave prilaikysiu. Mūsų kelionė jau baigiasi. Lageris gal tik už kokio kilometro.

Vagis dešine ranka apkabina mane per liemenį, aš atsiremiu jo peties – ir taip kulkšnojame toliau, susikabinę tarytum būtume geriausi draugai.“

Prie fizinio darbo nepratusiam profesoriui, kurio sveikata ir taip nebuvo pati stipriausia, lageryje išgyventi buvo nelengva, todėl jis, jausdamasis neteisingai apkaltintas, siuntė savo pažįstamiems inteligentams, įtakingiems veikėjams laiškus, kad pasirūpintų jo laisve: „Rašau jums iš Šiaurės Rytų krašto, į kurį niekad nesitikėjau patekti. Čia sunkiai susirgau ir jau ketvirtas mėnuo guliu lagerio klinikoje. Sergu plaučių tuberkulioze ir širdimi. Be to, slegia ir kitos negerovės; nuolat keliasi votys, blogai veikia skilvis... Nors klinikoje gydo rūpestingai, bet tik grįžęs Lietuvon galėčiau dar pasveikti. Tad čia prašau padaryti visus žygius, kad man būtų nuimta likusi bausmės dalis ir kad būtų leista grįžti Lietuvon...“

Ir kai buvo leista, kelionė namo prasidėjo važiuojant ant traukinio stogo. „Vėjas švilpia pro ausis, nuo galvos nuplėšia kepurę, šaltais botagais čaižo visą kūną. Aš visas drebu, bet lekiu pirmyn, į savo brangiąją Lietuvą.“ Vėliau – patekus į vagoną, kur atsisėsti nebuvo nė vienos laisvos vietos: „Pakinkliai virpa, nes jau ir kojos pavargusios. Norėčiau atsisėsti ant grindų. Bet ir ant jų nėra laisvos vietos. Staiga pakyla viena mergaitė ir gražia lietuvių kalba taria:

– Sėskitės į mano vietą. Matau, koks jūs pavargęs...

– O kur jūs dingsite?

– Aš jauna, pastovėsiu.

– Labai dėkui, mano gražuole.

Ir atsisėdu. Atsipeikėju. Liaujuos sunkiai alsavęs. Imu žvalgytis į langus. Matau jau lietuviškus peizažus. Kalvos ir pakalnės, upeliai ir ežerai, girios ir miškeliai, sodybos tarp žaliuojančių medžių, krūmokšniai ir medžių puokštės, mėlynas dangus ir šilkasparniai debesėliai, besiganančios karvės ir beskraidžioją paukščiai, puikios autostrados ir vingiuoją keliukai, o jau žmonės ir pėsti, ir ratais keliauja įvairiomis kryptimis. Tai mano tėvynė, su kuria jau niekad nenorėčiau skirtis. Ji mane

pagimdė, ji tegul mane priglaudžia ir amžinajam miegui.“

Grįžęs iš tremties į Lietuvą, J. Keliuotis pasijuto atstumtas ir izoliuotas bei buvo toliau sekamas saugumo agentų. KGB visokiais būdais mėgino palaužti jo savigarbą, priversti nusilenkti sovietiniam režimui. Bet tai prieštaravo Lietuvos inteligento nusistatymui prieš nieką nekeliaklupsčiauti, nedaryti kompromisų su savo sąžine, neprarasti lietuvių inteligento orumo. J. Keliuotis nuolat kartojo, „kad menas yra grožis, kuris niekam netarnauja“: gauta plokštelė su Paulo Hindemitho simfonija jam buvo reikšmingesnis įvykis negu eilinis valdančios partijos plenumas ideologiniais klausimais. Gyvenimo pabaiga ir išėjimas paženklintas pažeminimo ir skurdo, tačiau J. Keliuotis išėjo išdidus, neišdavęs savęs ir Lietuvos. Taip kaip jis ir norėjo – Tėvynė priglaudė jį amžinajam miegui.

Parengta remiantis J. Keliuočio rankraščiais, knygomis „Mano autobiografija“ (2003 m., Vilnius) ir „Dangus nusidažo raudonai“ (1986 m., Čikaga), kolegų ir draugų prisiminimais bei laiškais (publikacijos leidiniuose).

Profesoriaus meilės laukas

KOSTAS MALAKAUSKAS

Profesorius Mykolas Römeris, visą savo gyvenimą skirstęs į visuomeninį, mokslinį ir švietėjišką, buvo verčiamas veikti toli nuo savo gimtojo Bagdonišchio. Pradžioje jaukias apylinkes jaunuolis turėjo palikti dėl išsilavinimo perspektyvų Vilniuje, Peterburge, Krokuvoje ir Paryžiuje, vėliau, dar prieš sukuriant nepriklausomą Lietuvos valstybę, gyvenimas sukosi tarp Lenkijos ir Lietuvos. Po 1920-ųjų, jau atsisukus į Lietuvą, pagrindiniai gyvenimo siužetai vystėsi sostinėje Kaune. Nenuostabu, nes anksti pasireiškęs talentas ir didelis intelektualus potencialas lėmė, kad provincijoje veiklos atžvilgiu užsibūti ilgai negalėjo, nes dėl visuomenėje užimamos aktyvios padėties buvo reikalingas realizuoti didžiulias idėjas. Tačiau gimtoji aplinka visada traukė sugrįžti ir buvo svarbi M. Römerio tapatybės dalis.

Šiuos niuansus savo veikale, apžvelgiančiame M. Römerio gyvenimą iki 1920 m., yra įvardijęs ir Lenkijos istorikas Zbigniewas Solakas, kurio darbas¹ yra išleistas ir lietuvių kalba. Šįkart per daug nesigilinant į parašytą biografiją, apimančią 40 profesoriaus metų nuo gimimo iki galutinio grįžimo į Lietuvą, galima tik pabrėžti, kad joje autorius, tiesa, beveik visą dėmesį kreipdamas į M. Römerio politinės orientacijos padiktuotas veiklas, visgi atskleidžia ir motyvus, kurių vedamas buvo toks aktyvus Lietu-

voje ir Lenkijoje. Sudėtingo laiko, į kurį įsiterpė ir Pirmasis pasaulinis karas, geopolitinių procesų erdvėje M. Römeris stengėsi išvelgti plyšį, kuriame rastųsi bent menka galimybė atkurti nepriklausomą tėvynę. Etninė, socialinė priklausomybė, bet ir realių galimybių įvertinimas vedė prie artimo, visų pirma – Lietuvos ir Lenkijos – ryšio apsvaistymo. Tačiau M. Römeris buvo lygiavertiško šių dviejų kraštų santykio šalininkas, kuriame Lietuva galėtų išlaikyti savo veidą. M. Römeris buvo lenkiškos kultūros žmogus, tačiau Lietuvos patriotas, gynęs Lietuvos interesus vos tik pajutus aneksinius Lenkijos planus. Žmogus, kurio tapatybę sudarė ir lenkiška, ir lietuviška dalys.

Lietuviško Bagdonišchio vaizdinys arba, pasitelkus vieno didžiųjų Lietuvos intelektualų, mąstytojų profesoriaus Arvydo Šliogerio, aiškinimą, *meilės laukas*² neabejotinai prisidėjo prie šios sudėtingos asmenybės susiformavimo, įkvėpė ir motyvavo imtis didžiųjų darbų. Šiame straipsnyje mėginsime per paties M. Römerio refleksijas, užfiksuotas jo dienoraščiuose, išryškinti profesoriaus *meilės lauką*. Chronologiškai žvelgsime 1918–1924 metų M. Römerio akimis, nebandydami vienareikšmiai atsakyti, kaip ir kodėl Bagdoniškis formavo tokią asmenybę. Tai būtų per platus ir ne taip paprastai atsakomas klausimas. Šiuo kartu kelkime tikslą atskleisti, kaip pats M. Römeris matė Bagdo-

niškį. Kiekviena straipsnyje išrašyta M. Römerio mintis turi nuorodas, tad skaitytojai, norėdami perskaityti visus fragmentus, patogiai juos ras vartydami dienoraščio tomus. Galbūt ir neverta tikėtis, kad mums, nagrinėjantiems dienoraštį, pavyks suprasti, ką išties savajame *meilės lauke* stovėdamas M. Römeris jautė, nes, pasak A. Šliogerio, to papasakoti neįmanoma. Suprasti, ką jautė, galbūt ir negalime, bet pamatyti, ką jis reiškė pačiam profesoriui, tikrai taip.

M. Römeris gimė 1880 m. Bagdoniškyje, Mykolo ir Konstancijos Römerių šeimoje. Buvo septintas vaikas, tačiau labai lauktas, nes dar po kūdikystėje mirusio brolio buvo vienintelis berniukas. Bagdoniškyje ir prasidėjo pirmosios pažintys, patirtys ir pamokos, o jos buvo įvairios, nes Bagdonišchio apylinkėse susiliejo lenkiškoji dvaro ir lietuviškoji valstietiška kultūros. Pastaroji buvo ne mažiau artima. Skirtingų kultūrų aplinkoje gyvenęs M. Römeris susiformavo turėdamas savitą pasaulėžiūrą, kurioje tilpo tiek lenkai, tiek lietuviai. Lenkiškasis dvaras Bagdonišchio apylinkėse jaunuolio sąmonėje visiškai nesipriešino su lietuviškąja aplinka. Priešingai – buvo nedalomas vienis. Be kita ko, Bagdoniškis M. Römerio galvoje atspindėjo Lietuvos vaizdinį: „Kai būdamas toli galvodavau apie Lietuvą ir lietuvius, man tai visada siejosi su Bagdoniškiu ir jo ilgesiu“³.

M. Römerio namas iš šiaurės pusės su didžiuoju balkonu, statytas 1924 m.
Nuotr. iš Leokadijos Lukošūnaitės-Malcienės asm. albumo

Natūralu, kad tada ir Lietuva, ir patys lietuviai tapo itin artimi: „Pamilęs Bagdoniškį, jo kraštovaizdį, vietos žmones, jų charakterį, kalbą ir dainas, pamilau ir Lietuvą“⁴.

Galima tik įsivaizduoti, ką reiškia, kai ši kultūrų vienuma, bent jau mentaliniu požiūriu, yra išdraskoma. Nacionalizmo iškilimo laiku reikėjo grynintis savo tapatybę, rinktis, kas iš tiesų esi. Šie klausimai lietė ir M. Römerį. Bet grįžkime į *meilės lauką*, kuris bent iš dalies atriboja žmogų nuo šių sudėtingų klausimų.

M. Römerio dienoraščio įrašuose galima matyti, kaip stiprėja poreikis grįžti namo, kai jis 1919 m., vedamas visuomeninės ir profesinės veiklos, vis dar yra tarp Lenkijos ir Lietuvos. Laiko atstumas nuo paskutiniojo lankymosi namuose iki ruošimosi sugrįžti tik dar labiau sustiprina ilgesį ir nekantrumą: „Jau daugiau kaip ketverius metus nebuvau Bagdoniškyje. Tiek pat laiko nemačiau Papos. Jau pati mintis, kad mano kojos žengs gimtąją žemę, kad mano kūną sups gimtinės oras, kad lydės savi kraštovaizdžiai ir daiktai, <...> kvapai smelksis į mane, kad gimtasis Bagdoniškis gniauš kvapą, išties labai jaudina. Kokia artima,

kokia mylima, gimtoji žeme, esi žmogui, paties likimo priverstam būti piligrimu. Koks mistinis ryšys, siejantis žmogų su mažutėliu žemės lopinėliu, kuris yra jo lopšys ir gimtasis lizdas!“⁵

Panašiai svarstė ir beveik po metų prisipažindamas, kad Bagdoniškyje jaučiasi geriausiai:

„Bagdoniškyje geriausiai jaučiu gyvenimo pulsą, tarsi medis jaučiu savo šaknis, nes į šią žemę jas įleidau, šioje žemėje augau ir savo esybę čia geriausiai jaučiu. Mano gyvenimas nėra vientisas, jis padalytas į epizodus nuo Peterburgo iki Paryžiaus, o čia, Bagdoniškyje, atrandu savo ištakas ir jaučiu: gyvenimas tampa vientisas. Bagdoniškis įsikūręs nuostabioje vietoje, iš kurios atsiveria nepaprasti vaizdai, ko gero, jaugę į mūsų sielą ir suformavę ją“⁶.

Taigi M. Römeris pats dažnai pabrėždavo, kad būtent Bagdoniškis suformavo jį, o dar vaikystėje įgytos vertybės net ir palikus gimtuosius namus buvo tas pagrindas, į kurį galėjo remtis bręstantis jaunuolis. Bagdoniškis buvo erdvė, kuri M. Römeriui kūrė saugumo jausmą, teikė galimybę sugrįžti ten, kur viskas aišku. Suprantama, kaip tai buvo

svarbu Europą, o kartu ir Lietuvą iš pagrindų supurčiusio Pirmojo pasaulinio karo akivaizdoje.

M. Römeris, jau apsisprendęs iš Lenkijos sugrįžti į Lietuvą ir lauktas užimti teisininko pareigas Kaune, kurį laiką svarstė ir Bagdoniškis tuose svarstymuose buvo svarbus veiksnys. Netgi sau buvo įvardijęs, kad, jei atsirastų galimybė sugrįžti būtent į Bagdoniškį ir ten užsiimti profesine veikla, jis, ko gero, būtų atsisakęs Kaune siūlytų pareigų: „Susidarius perspektyvoms grįžti į Bagdoniškį, Kauno patrauklumas man gerokai sumenkėtų“⁷. Tačiau sugrįžti buvo sudėtinga dėl nesutarimų su tėvu. Mykolo Römerio tėvas pasižymėjo autoritetingu elgesiu sūnaus atžvilgiu, nevengė nurodinėti net į ketvirtą dešimtį įkopusiam ir visapusę brandą pasiekusiam vyrui. Takoskyra tarp tėvo ir sūnaus buvo tokia plati, kad pastarasis netgi svarstė apskritai niekada daugiau neįžengti į savąjį *meilės lauką*, kol jame vis dar yra tėvas. Ką jau kalbėti apie sugrįžimą ir gyvenimą kartu. Dėl to 1920 m. atsisukus į Lietuvą galiausiai buvo konstatuota, kad teks „<...> apsigyventi Kaune ir, žinoma, užimti kažkokį valstybinį postą – gal teisėsaugoje, gal kur kitur“⁸. Tėvui sunkiai susirgus, o vėliau ir mirus, situacija ėmė keistis. Požiūris į daugelį aktualių politinių ir socialinių klausimų tarp Mykolo Römerio ir jo artimiausios aplinkos taip pat išsiskirdavo ir dažnai ypač radikaliai, tačiau tai netrukė sugyventi ir mėgautis Bagdoniškiu atostogų ir kitų progų metu.

Natūralu, kad apsilankymai Bagdoniškyje M. Römeriui tapdavo ne tik pasimėgavimu dabartimi, bet ir nusikėlimu į svajingą praeitį, susidūrimu su romantiškais, istorijoje nutolusiais vaizdiniais, kurie taip kontrastavo su dabartimi. Žinoma, geriausiai tai skleidėsi per visą gyvenimą matomus daiktus, kurių

taip paprastai nepakeisi kitais, kurie savyje saugo atmintį:

„Mano kambarys įrengtas anks-tesniame Mamos miegamajame, kuris dar anksčiau buvo vaikų kambarys, o vėliau pamokų ruošimo. Savo kabinetą įsirengiau senajame salone, pačiame stilingiausiame ir rimčiausiame kambaryje; į mane nuo sienų žvelgia giminės portretai, pradėdant senojo Motiejaus Römerio, tapyto XVII amžiuje. Kambaryje stovi senieji Römerių baldai, dekoruoti giminės herbais, didžiuliai veidrodžiai kaštono rėmuose vieni prieš kitus nejudinami taip seniai, kiek tik mano atmintis siekia, tokios pat kaštono spalvos salono stalas priešais herbais dekoruotą kanapą, vyšnios spalvos etažerė empire stiliaus, taip pat per amžius nepakeitusi savo vietas, tamsiai tapetuotos sienos, parketas. Nė sakyti nereikia, kaip labai jaudina Bagdoniško aplinka, kiek prisiminimų sukelia, kiek tolimos vaikystės sapnų, sugrįžtančių aidų, susipynusių su Mama, vaikyste ir daugeliu daugeliu kitų mielų gyvenimo epizodų“⁹.

A. Šliogeris pastebi, kad daiktai ir mūsų santykis su jais apskritai ir yra tas veiksnys, kuris sukuria žmogaus ilgesį ir meilę vietai. Žmogus tapatinasi su daiktais ne tik ta prasme, kad jie priklauso jam (arba šeimai), bet ir tuo, kad jis pats tiems daiktams priklauso. Pasak A. Šliogerio, „tokioje ir tik tokioje savitarpio priklausomybėje ir daiktiškajame suartėjime atsiranda namai, tėvynė, tėviškė“¹⁰.

Kad M. Römeriui tai turėjo būti jaučiama, atskleidžia ir šis dienoraščio įrašas:

„Namai, kuriuose gyvenu, yra mano gimtieji namai, juose prieš 40 metų gimiau ir čia prabėgo mano vaikystė su spalvingu jaunystės epizodų virtine, tad į atmintį sugrįžta minios artimų žmonių ir pažįstamų, kurių ne vienas jau mirė ir iš kurių nė vieno čia nėra. Pirmiausia grįžta

Bagdoniško dvaras XIX a. pab.–XX a. pr. Nuotr. iš Jadvygos Vitkauskienės asm. albumo

mano brangiausioji Mama – mūsų širdis, iki pat mirties taip pulsavusi mūsų širdyse, kad kartais atrodydavu, jog embriono syvais su ja vis dar esame susiję“¹¹.

Bet ne tik daiktai sugrąžina prisiminimus, ne tik jie formuoja žmogų ir jo santykį su vieta. Paties ar artimųjų pasodinti medžiai, užveistas sodas ar įdirbti laukai, apskritai „tas peizažas, kurį matyti priprato akys vaikystėje, suformuoja žmogaus grožio suvokimą ir turi didžiulę įtaką formavimuisi“¹².

M. Römeriui laiko leidimas Bagdoniškyje tapdavo galimybe atsitraukti nuo darbų, pailsėti nuo intrigu. Bagdoniškyje buvo galima jausti, kaip dabartį užgožia malonūs praeities vaizdiniai, kurie čia pat atgimsta ir esant *meilės lauke* tampa svarbiausiais: „Bagdoniško aplinkoje laikas tarytum pasuka atgalios, į praeitį, mirtis įsilaužia ir stebuklingu būdu atgauna savo gyvosios būties teisę. Juntu kažką nenusakomai saldaus ir raminančio tame bendravime su praeitimi.

Mykolas Römeris su šeimos nariais Bagdoniškyje. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus archyvo

Dingsta mano aistros, išnyksta politika, amžinybės ūkais ištirpsta didžiųjų aktualiųjų reikalų problemos, kuriose pasimesdavo protas ir širdis, ieškodamos sprendimų. Vietoj aršiųjų dabarties, supainiotos, neaiškios, plėšomos pastangų, kai kas žingsnis – tai mįslė, konfliktų išauga praeitis, sūdiri, rami, nepaprastai sava, nes asmeniškai išgyventa. Gilus niūrus ruduo, su šalčiais be saulės ir gruodu lauke, su ilgais vakarais ir gruodžio naktimis, didi kaimo ramybė tuo laiku, gyvosios gamtos mirtis, tyla didžiuliųjų monotoniškųjų namų, kur pilna atsiminimų, negalios ir šilto kampo jautimas – visa tai labiau negu kada nors padeda prikelti praeitį¹³.

Kita vertus, Bagdoniško aplinka taip skiriasi nuo šurmuliuojančių miestų, kad čia atvykus M. Römeriui ne visada pavykdavo palaikyti darbinį ritmą ir atlikti iš anksto susiplanuotus darbus. Bagdoniško kasdienybė, prisiminimus iškeliantys supantys daiktai ir peizažas nuo visko atitraukdavo: „Bagdoniškyje

laiką leidžiu visiškai nieko neveikdamas, tingiai ir neįpareigojančiai. Rašau tik tai dienoraštį, daugiau nieko. Kartais važiuodamas į Bagdoniškį kuriu kokio straipsnio, darbo projektą, kai čia atsirandu – nemoku ir nenoriu imtis darbo. Kartais – vien iš būtinybės – atlieku kokias nors pareigas, išklausu kokių prašymų arba turiu padėti sesėms patarimais. Daugiau nieko veikti savęs neverčiu ir laiką leidžiu be jokios programos ar pareigos“¹⁴.

Bagdoniškis M. Römeriui visą laiką buvo svarbus ir sulaukė didelio rūpesčio kiekvieną kartą, kai jam iškildavo pavojus. Ar Pirmojo pasaulinio karo metais, ar vėliau bolševikų invazijos į Lietuvą metu M. Römeris nerimavo ir domėjosi, kaip artimieji ir pats Bagdoniškis atlaikė visus užklupusius sunkumus. Ne išimtis ir jau nepriklausomoje Lietuvoje vykdyta agrarinė reforma, po kurios Bagdoniško valdas teko skaidyti į kelias dalis, o tai praėjusių kartų įpareigojimą išsaugoti dvarą jautusiam M. Römeriui buvo gana

didelis skaudulys. Iš kitos pusės, vertindamas situaciją suprato, kad kitaip nebus, ir su tuo susitaikė. Svarbu buvo apskritai turėti bent mažą tėviškės dalį, kurią būtų galima ir toliau puoselėti ir perduoti ją ateities kartoms: „Tačiau Bagdoniškį myliu labiau už viską pasaulyje ir norėčiau čia turėti savo ramybės uostą, kuriame gyventų kas nors iš mūsų šeimos. Noriu pasistatyti nuosavą namą, savo sklype, susikurti savo poilsio vietą, laikyti porą arklių ir karvių, užsiimti sodininkyste, medžių sodinimu, rūpintis Gojaus miškeliu ir galbūt – jeigu dar kada nors turėsiu sūnų – jam perleisti savąją dalį“¹⁵.

M. Römerio *meilės laukas* nėra abstrakcija. Tai konkreti vieta, kurioje saugoma Römerių šeimos atmintis. Nepažini prašalaičiams, bet atsiskleidžianti joje būnantiems. Vieta, kurios atmintys gali būti atskleistos ir esmingai papildyti dabartį. Klausimas, kuris jau ne kartą buvo aktualizuotas anksčiau, vertas būti iškeltas ir vėl.

Nuorodos

¹ Zbigniew Solak. *Tarp Lenkijos ir Lietuvos: Mykolo Römerio gyvenimas ir veikla (1880–1920 metai)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2008.

² A. Šliogeris savo knygoje „Būtis ir pasaulis“ įveda filotopijos terminą, kuris pažodžiui reiškia meilę vietai. Veikale apmąstomas kiekvieno žmogaus santykis su vienintele tokia, konkrečiai jam brangia vieta, kurią profesorius tapatina su gimtine ar tėvyne.

³ Zbigniew Solak. *Tarp Lenkijos ir Lietuvos: Mykolo Römerio gyvenimas ir veikla (1880–1920 metai)*, p. 37.

⁴ *Ibid.*, 37.

⁵ Mykolas Römeris. *Dienoraštis 1919 m. birželio 21-oji – 1920 m. kovo 15-oji*. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 6–7.

⁶ Mykolas Römeris. *Dienoraštis 1920 m. kovo 16-oji – 1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus Aureus, 2011, p. 74.

⁷ Mykolas Römeris. *Dienoraštis 1919 m. birželio 21-oji – 1920 m. kovo 15-oji*, p. 250.

⁸ *Ibid.*, 325.

⁹ Mykolas Römeris. *Dienoraštis 1920 m. kovo 16-oji – 1921 m. sausio 12-oji*, p. 107.

¹⁰ Arvydas Šliogeris. *Būtis ir pasaulis: tyliojo gyvenimo fragmentai*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 119.

¹¹ Mykolas Römeris. *Dienoraštis 1920 m. kovo 16-oji – 1921 m. sausio 12-oji*, p. 130.

¹² Mykolas Römeris. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji – 1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: Versus Aureus, 2013, p. 319.

¹³ Mykolas Römeris. *Dienoraštis 1920 m. kovo 16-oji – 1921 m. sausio 12-oji*, p. 453.

¹⁴ Mykolas Römeris. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji – 1922 m. birželio 15-oji*, p. 88.

¹⁵ Mykolas Römeris. *Dienoraštis 1924 m. kovo 22-oji – 1924 m. lapkričio 29-oji*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2020, p. 284.

Kario prestižas. Varpinių taurių kultūros bronzinis durklas

GIEDRIUS KUJELIS

Rokiškio krašto muziejaus Istorijos skyriaus vedėjas

Šiandien Rokiškio krašto muziejaus fonduose yra per 110 tūkstančių įvairius Rokiškio krašto istorijos laikotarpius atspindinčių eksponatų. Muziejuje sukaupta nemaža archeologinių radinių kolekcija. Seniausi iš jų, datuojami 3500 m. pr. Kr., iš elnio plaštakos kaulo pagaminti strėlių antgaliai (RKM-211, RKM-714), rasti Jaros akmens amžiaus gyvenvietėje dar 1933 metais. Fonduose saugoma ir bronzos amžiui priskiriamų įvairių dirbinių iš akmens ir kaulo, tačiau bronzinių/žalvarinių dirbinių iki šiol nebuvo.

Šis straipsnis skirtas pristatyti unikalų Rokiškio krašto muziejaus eksponatą – ankstyviausią iki šiol žinomą Lietuvos teritorijoje rastą radinį iš metalo – varpinių taurių archeologinei kultūrai (2800–1800 m. pr. Kr.) priskiriamą bronzinį durklą.

Radimo aplinkybės ir atradimo džiaugsmas

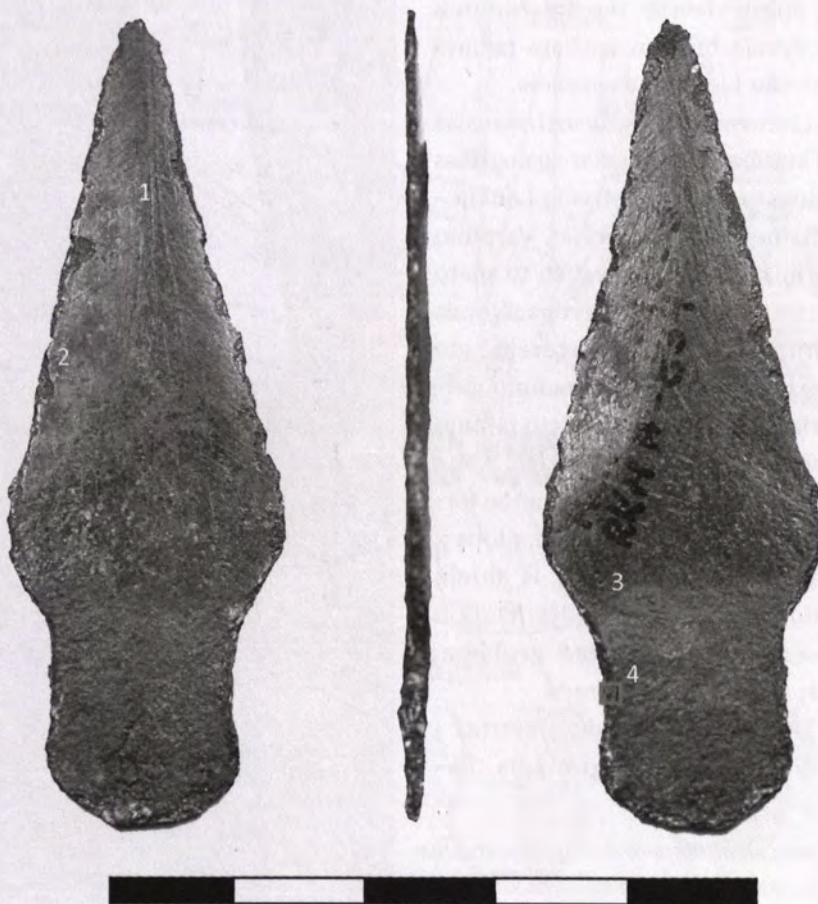
2021-ieji metai Rokiškio krašto muziejui prasidėjo su „trenksmu“. Lietuvos kultūros departamento Panevėžio ir Utenos skyriaus atstovai Rokiškio krašto muziejui perdavė radinį – žalvarinį/bronzinį strėlės/ieties antgalį (?), rastą Rokiškio rajone, Pandėlio seniūnijoje (konkreči vieta yra žinoma, tik kol kas oficialiai neskelbiama). Šiuo metu planuojama artefakto radimo vietoje

organizuoti žvalgomojus archeologinius tyrimus.

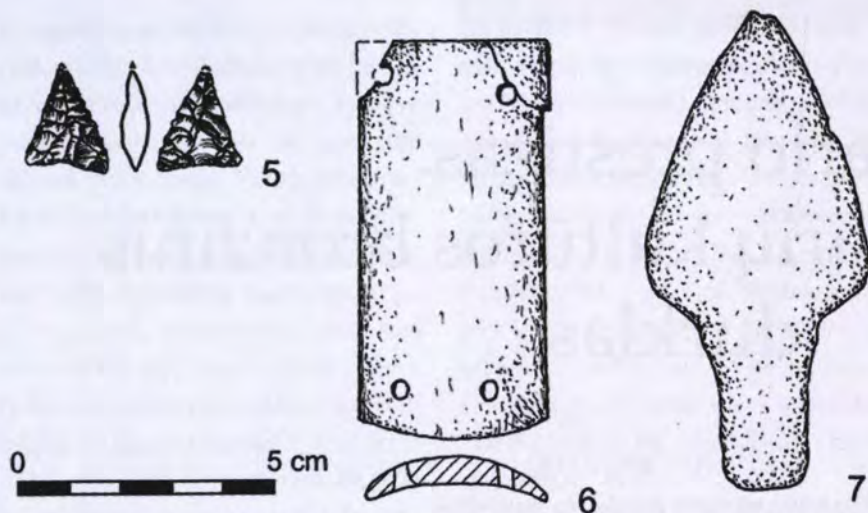
Šį radinį nedirbamame lauke metalo ieškikliu aptiko pil. Orestas Pauliukas, kuris yra įkūręs Aukštaitijos metalo ieškiklių naudotojų asociaciją. Metalo artefaktų paieška yra O. Pauliuko laisvalaikio pomėgis. Džiugu, kad šis radinys neatsidūrė kokioje nors privačioje kolekcijoje,

bet, kaip reikalauja įstatymai, buvo atiduotas teritoriniam Kultūros paveldo departamento skyriui, kur yra nustatoma radinio istorinė/kultūrinė vertė. Nustačius ją, radinys perduodamas rajono, kuriame buvo rastas artefaktas, muziejui.

Kai artefaktas pateko į muziejinių rankas, supratome, kad tai tikrai vertingas bronzos amžiaus radinys,

Bronzinis durklas, rastas Rokiškio r. (RKM 61393). Nuotr. T. Rimkaus

Kario ekipuotės pavyzdžiai iš Samoborzec (Lenkija) varpinių taurių kultūros kapo. Przemysław Urbańczyk. *The past societies. Polish lands from the first evidence of human presence to the early middle ages.* Warszawa, 2017. P. 322

tačiau buvo manoma, kad tai yra strėlės ar ieties antgalis. Pasikonsultavus su archeologais, paaiškėjo, kad analogiški radiniai yra priskiriami durklų tipui ir siejami su ankstyvojo bronzos amžiaus laikotarpio varpinių taurių archeologine kultūra, gyvavusia Vakarų ir Centrinėje Europoje 2800–1800 m. pr. Kr.¹. Tokiu atveju šis radinys yra ankstyviausias iki šiol žinomas ankstyvojo bronzos amžiaus radinys iš metalo Lietuvos teritorijoje.

Lietuvos atžvilgiu artimiausias šiai kultūrai priskiriamas analogiškas radinys yra rastas Pietryčių Lenkijoje, Samoborzec vietovėje². Varpinių taurių kultūros atstovai su to meto Lietuvos teritorijoje gyvenančiomis kultūromis ryšį tikrai turėjo, yra aptikta keletas pavienių radinių, priskiriamų šiai kultūrai, tačiau radinių iš bronzos iki šiol neaptikta.

Durklas bronzinis (?), rombo formos, su plačia įkote (ilgis x plotis x storis – 63x22x2 mm). Iš abiejų pusių suformuoti ašmenys. Durklo ašmenys glotnūs, įkotė grublėta, matomos įtvėrimo žymės.

Durklas galėjo būti įtvėrtas į medinį ar kaulinį/raginį kotą, fik-

sacijai naudojant dervos klijus ir odinius dirželius. Durklo funkcija – duriamasis/pjaunamasis įrankis, naudojamas sumedžioto gyvūno kailiui nudirti ir kitiems smulkiems

darbams. Prof. habil. dr. Algirdo Girininko nuomone, tokio tipo durklai galėjo būti įtvėrtami ne į kriaunas kaip peilis ar rankinis durklas, o kaip Veliuonos ar kiti Uneticės kultūros durklai, panašiai kaip alebardos.

Varpinių taurių kultūra

Bronzos amžius – tai pirmasis žmonijos istorijos laikotarpis, kuriame pradėta naudoti metalą. Šiuo laikotarpiu bronzos tapo pagrindine medžiaga, iš kurios buvo gaminami ginklai, papuošalai ir darbo įrankiai. Anksčiausiai bronzos pradėta naudoti Pietų Mesopotamijoje (6 tūkstantmetis pr. Kr.)³. Bronzos amžius Lietuvoje apima 2000–450 m. pr. Kr. laikotarpį, kuris skirstomas į ankstyvąjį (2000–1700/1650 m. pr. Kr.), vidurinį (1700–1650–900 m. pr. Kr.)

Varpinių taurių kultūros durklų rekonstrukcijos. <https://stonehengebookjanebrayne.wordpress.com/2013/07/24/telling-the-archers-tale/>

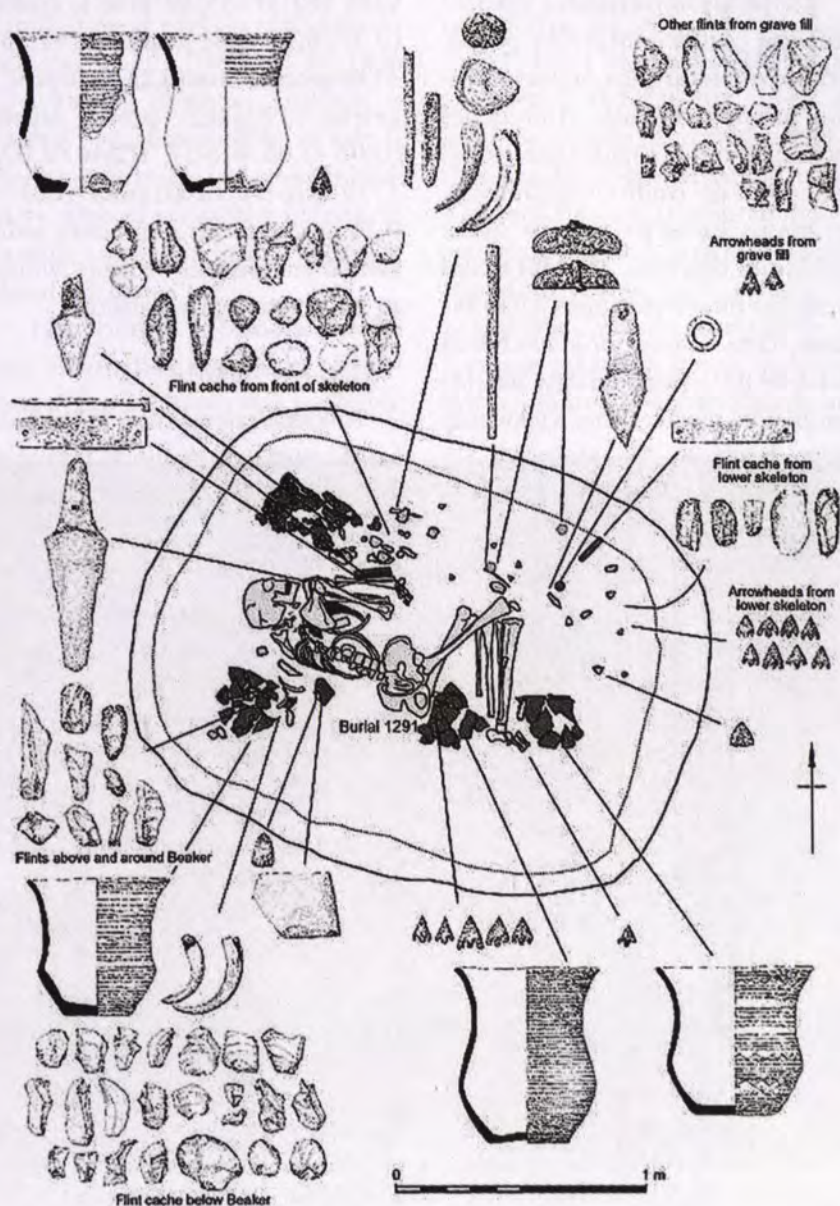
Bronzos amžiaus kotinio durklo/alebardos rekonstrukcija. <https://www.bladesmithsforum.com/index.php?/topic/41150-bronze-agehalberds-stabdolch-staffdaggerber%C5%82o-sztyletowescepter-dagger/>

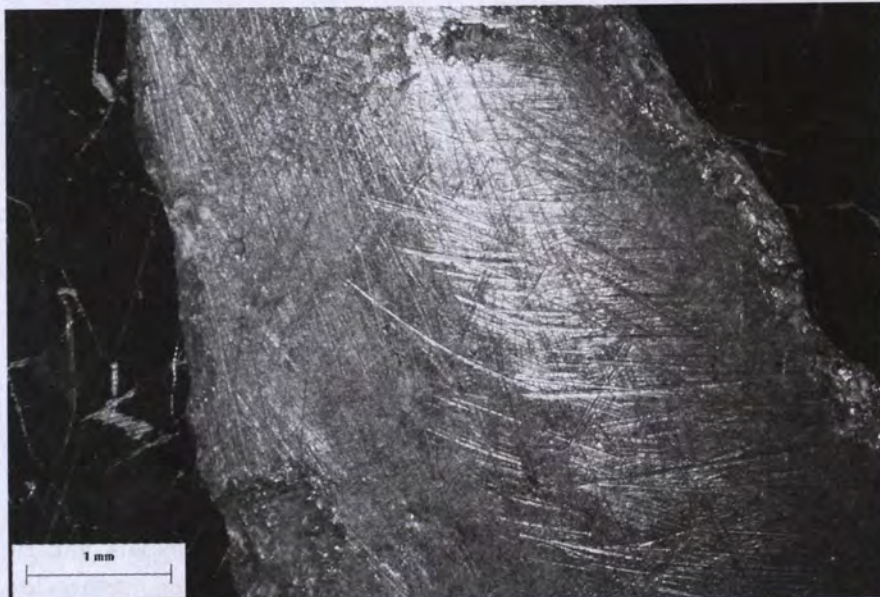
ir vėlyvąjį (900–500/450 m. pr. Kr.) bronzos amžių⁴. Žmonės šiuo laikotarpiu vertėsi gyvulininkyste ir žemdirbyste, augino galvijus, kiaules, arklius, avis, ožkas, šunis, jaus (kviečius, miežius, soras), linus ir kanapes. Rytų Lietuvoje pagrindiniai verslai išliko medžioklė ir žvejyba. Bronzos amžiuje išryškėjo vakarų (pilkapių kultūra) ir rytų (brūkšniuotosios keramikos kultūra) baltų etniniai masyvai⁵. Anksčiau buvo teigiama, kad pirmieji bronzos dirbiniai į Lietuvos teritoriją pateko XVII a. pr. Kr. iš Skandinavijos ir Vidurio Europos regionų. Tačiau naujais duomenimis paankstina bronzos amžiaus Lietuvoje pradžios datavimą. Gali būti, kad šis naujas radinys dar kartą privers iš naujo peržiūrėti bronzos amžiaus laikotarpio Lietuvoje datavimą.

Varpinių taurių kultūros Amesbury (Jungtinė Karalystė) lankininko kapo schema. <http://www.bradshawfoundation.com/news/index.php?id=The-Amesbury-Archer>

Terminą *varpinių taurių kultūra* (*Glockenbecher*) pagal šiai kultūrai būdingų keramikos gaminių formą – apverstą varpo taurės – pirmą kartą pasiūlė vokiečių senųjų kultūrų tyrinėtojas ir archeologas Paulas Heinrichas Adalbertas Reinecke⁶. Kultūra buvo plačiai paplitusi visoje Vakarų ir Centrinėje Europoje, pradedant Iberijos regionais ir šiaurine Afrikos dalimi, baigiant Dunojaus lygumomis, Didžiosios Britanijos ir Airijos salomis, taip pat Sicilijos ir Sardinijos salomis. Ilgiausiai ši kultūra gyvavo Britanijos salyne. Žymiausias šios kultūros archeologinis paminklas yra Stounhendžo akmeninis megalitinis statinys, kurį sudaro ratu išdėstyti didžiū-

liai akmeniniai žiedai. Iberijoje ši kultūra paliko daugybę megalitinių laidojimo kalvų, vadinamų *motillas*⁷. Manoma, kad šios kultūros, kuri yra chronologiškai susijusi su vėlyvojo neolito–ankstyvosios bronzos laikotarpiu, apie 2350–1800 m. pr. Kr., atitinka pačių pirmųjų metalinių dirbinių plėtros laikotarpį. Šio tipo dirbiniai darė įtaką Uneticės kultūros metalinių dirbinių formai. Taip pat varpinių taurių kultūra turėjo įtakos Trzciniecto bei pamarių kultūrai, kurios įtakoje susiformavo vėlyvojo bronzos amžiaus Vakarų baltų pilkapių kultūra, pastarosios arealas apėmė siaurą Baltijos pajūrio ruožą – nuo Sembos iki Kuršo⁸.

Durklo fotografija, daryta mikroskopu Olympus SZX-16. Nuotr. T. Rimkaus

Tyrimai

Klaipėdos universitetui vykdant projektą „I tūkstantmečio po Kr. lydinų metalurgijos ir technologijų progreso tyrimai visuomenės socio-ekonominės raidos kontekste“ (vad. prof. dr. Audronė Bijūnienė), tyrimams buvo paimtas ir mūsų aprašomas objektas. Durklui atlikti rentgeno fluorescencijos (XRF) tyrimai. Tirta nešiojamuoju L3t Niton (XL3-94109) spektrometru, naudojant bendrą metalų filtrą. Kiekvienas taškas tirtas 30–35 sekundes. Šie tyrimai parodė, kad vario lydinį, iš

kurio pagamintas durklas, sudaro: varis (62,37–55,39 proc.), cinkas (0,27–0,19 proc.), alavas (41,15–34,88 proc.), švinas (0,23–0,20 proc.), geležis (0,62–0,25 proc.), nikelis (0,08–0,05 proc.), stibis (2,02–1,59 proc.) ir titanis (0,35–0,26 proc.). Gauti duomenys rodo, kad tai yra alavinės bronzos lydinys su kitų metalų priemaišomis.

Vietoj išvadų

Rokiškio rajone rastas ir Rokiškio krašto muziejui perduotas bronzinis durklas gali būti ankstyviausias iki

šiol žinomas dirbiny iš metalo aptiktas Lietuvos teritorijoje. Analogiški radiniai yra priskiriami varpinių taurių kultūrai, gyvavusiai 2800–1800 m. pr. Kr., kurios paplitimas driekėsi nuo Iberijos ir Šiaurės Afrikos iki Britanijos ir Vidurio Europos regionų. Lietuvos teritorijoje aptikta keletas radinių iš ne metalo, priskiriamų šiai kultūrai. Tai rodo, kad varpinių taurių kultūros atstovai turėjo ryšių su tuometinės Lietuvos teritorijoje gyvenusių kultūrų atstovais.

Rentgeno fluorescencijos spektrometrinė (XRF) analizė parodė, kad artefaktas yra pagamintas iš bronzos lydinio. Įvairios sudėties bronziniai lydiniai būdingi bronzos amžiui.

Rokiškio krašto muziejus artefakto radimo vietoje planuoja atlikti žvalgomojus archeologinius tyrimus. Šiuo metu ieškoma mokslininkų, kurie norėtų ir galėtų imtis šių tyrimų. Tikėtina, kad tai gali būti ne pavienis radinys ir netyrinėti žemės klodai slepia dar daug mūsų krašto istorijos paslapčių.

Bronzinis varpinių taurių kultūros durklas eksponuojamas Rokiškio krašto muziejuje. Kviečiame apsilankyti ir gyvai susipažinti su šiuo unikaliu ankstyvojo bronzos amžiaus radiniu.

Nuorodos

¹ Urbańczyk Przemysław. *The past societies. Polish lands from the first evidence of human presence to the early middle ages*. Warszawa, 2017. P. 322. Labaune Matthieu. *Bell Beaker metal and metallurgy in Western Europe. Current researches on Bell Beakers*. Proceedings of the 15th International Bell Beaker

Conference: From Atlantic to Ural. Santiago de Compostela, 2013. P. 48, 181, 183.

² Ibidem.

³ <https://www.vle.lt/straipsnis/bronzos-amzius/>

⁴ Algirdas Girininkas. *Lietuvos archeologija, t. II. Ankstyvasis metalų laikotarpis*. Klaipėda, 2013, p. 30–36.

⁵ <https://www.vle.lt/straipsnis/bronzos-amzius/>

⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Bell_Beaker_culture

⁷ https://ru.wikipedia.org/wiki/Традиция_колоколовидных_кубков

⁸ Algirdas Girininkas. *Lietuvos archeologija, t. II. Ankstyvasis metalų laikotarpis*, p. 241.

Literatūra

1. Algirdas Girininkas. *Lietuvos archeologija t. II. Ankstyvasis metalų laikotarpis*. Klaipėda, 2013.
2. Labaune, M. *Bell Beaker metal and metallurgy in Western Europe*. Current researches on Bell Beakers. Proceedings of the 15th International Bell

Beaker Conference: From Atlantic to Ural. Santiago de Compostela, 2013.

3. Urbańczyk Przemysław. *The past societies. Polish lands from the first evidence of human presence to the early middle ages*. Warszawa, 2017.

4. Aleksejus Luchtanas. *Bronzos*

amžius. <https://www.vle.lt/straipsnis/bronzos-amzius/>

5. *Bell Beaker culture*. https://en.wikipedia.org/wiki/Bell_Beaker_culture

6. *Традиция колоколовидных кубков*. https://ru.wikipedia.org/wiki/Традиция_колоколовидных_кубков

[Традиция колоколовидных кубков](https://ru.wikipedia.org/wiki/Традиция_колоколовидных_кубков)

Juozas Keliuotis ir jo „Naujoji Romuva“. Vienas bendradarbiavimo atvejis

ANGELĖ MIKELINSKAITĖ

Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos vyr. bibliotekininkė

Juozas Keliuotis – rašytojas, vertėjas, redaktorius, neeilinis lietuvių kultūros veikėjas, asmenybė, apie kurią paskelbta daug svarbių publikacijų; aprašytas ir plačiai tyrinėtas tarpukaryje leistas jo literatūrinis žurnalas „Naujoji Romuva“. Šiam pristatymui būtina paminėti keletą svarbesnių jo gyvenimo biografinių faktų.

Juozas Keliuotis gimė 1902 m. Joniškio valsčiuje ir, kaip vienoje iš savo autobiografijų rašė, visą gyvenimą mokėsi ir dirbo mokslinį darbą, toliau savo gyvenimo

faktus pateikė taip: „1923 m. baigiau Panevėžio gimnaziją, 1926 m. – Kauno universitetą, 1929 m. baigiau Sorbonos universitetą Paryžiuje. Parašiau daug mokslo ir literatūros veikalų <...>, 1940 m. išleidau savo pirmąjį romaną „Svajonės ir siaubas“, parašiau mokslo veikalų iš literatūros ir meno istorijos. Universitete dėščiau visuotinės literatūros istoriją, estetiką, kultūros istoriją ir spaudos istoriją“¹.

Taip trumpai ir lakoniškai rašytojo ir žurnalisto atskleistus biografinius faktus reikėtų dar papildyti,

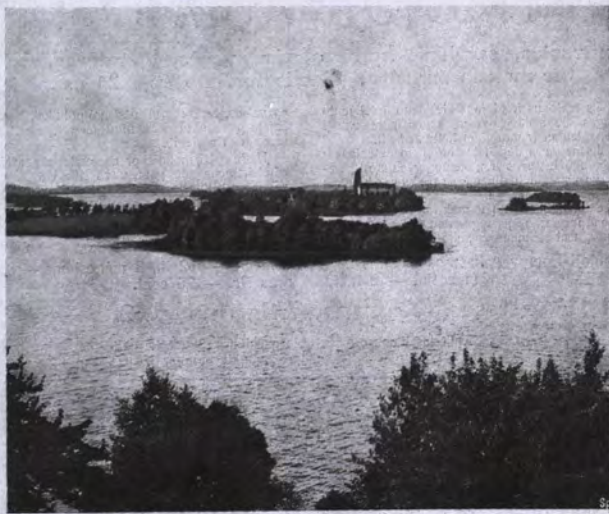
kad studijuodamas redagavo žurnalą „Pavasaris“, o nuo 1929 m. dirbo laikraščio „Rytas“ redakcijoje, be to, 1930–1932 m. leido ir redagavo moksleivių žurnalą „Ateities spinduliai“, buvo literatūros almanacho „Granitas“ redaktorius, 1944 m. kultūros žurnalo „Kūryba“ redaktorius. Tačiau labiausiai mums Juozas Keliuotis žinomas ir pažįstamas kaip savaitinio kultūros žurnalo „Naujoji Romuva“ sumanytojas, steigėjas ir redaktorius. Šiame savaitraštyje jis formavo nuoseklią kryptį ir skleidė tvirtą nuomonę įvairiais klausimais,

Eustachijus Aukštikalnis, Juozas Miltinis, Vaclovas Blėdis ir Juozas Keliuotis J. Miltinio namuose. Panevėžys, apie 1951 m. PAVB FJM-887

NAUJOJI ROMUVA

Ilustruotas savaitinis kultūros gyvenimo žurnalas

VYTAUTO DIDŽIOJO TĖVIŠKĖ

Panevėžio apygardos
G. Petkevičiaus III kls.
Vilniaus apygardos
5-ka 1277
J. STRAZDO FOTO

Nr. 1 1931 m. sausio mėn. 1 d. **Kaunas**

Žurnalo „Naujoji Romuva“ pirmojo numerio viršelis

ypač dėl lietuvių tautos kultūrinio atsilikimo ir nutautėjimo priežasčių. Jau 1931 m. išleistame pirmajame „Naujosios Romuvos“ žurnalo numeryje, „kuris išėjo prieš pat 1930-ųjų Kalėdas“², buvo siekta aprėpti plačias kultūros sferas: dailę, muziką, teatrą, architektūrą, literatūrą.

Be to, šis drąsios intelektualios ir kritinės minties žurnalas telkė įvairių sričių menininkus ir mokslininkus bendram darbui, angažavo diskusijoms, mokėjo derinti įvairias nuomones, „įkūrė NR bičiulių sąjungą, kurios skyriai veikė ir provincijoje: <...>“³, numatė tolesnio kultūrinio darbo perspektyvą. Greta „Naujosios Romuvos“ būrėsi

kultūrininkų sambūris, buvo diskutuojama įvairiais klausimais, stengiasi kuo plačiau suburti ir įtraukti jaunimą, paminėtinas „1934 m. „Naujosios Romuvos“ klube įvykęs įvairių jaunimo organizacijų – ateitininkų, pavasarininkų, skautų, jaunlietuvių, įvairių studentišκών korporacijų – atstovų posėdis „Tautinės vienybės koncepcija“⁴. Neatsitiktinai literatūrinį kelią šiame žurnale pradėjo ir debiutinius kūrinius spausdino ne vienas jaunas menininkas: Marius Katiliškis, Kazys Bradūnas, Henrikas Nagys. Apie leidinį telkėsi ir jame bendradarbiavo kūrybingos asmenybės: Bernardas Brazdžionis, Juozapas Albinas Herbačiauskas, Juozas Grušas, Adomas Jakštas,

Faustas Kirša, Antanas Maceina, Balys Sruoga, Stasys Šalkauskis, Antanas Šapoka, Vaižgantas. Tokiame atvirame, kritiškame, bet kylančias jėgas telkiančiame ir naujų idėjų kupiname kassavaitiniame žurnale pirmuosius straipsnius išspausdino ir Juozas Miltinis. Neabejotina, šias dvi asmenybes – Juozą Miltinį ir Juozą Keliuotį – taip pat suvedė „Naujoji Romuva“, todėl straipsnio autorė, daugiau ir išsamiau susipažinusi su J. Miltinio bendradarbiavimo faktais minėtame savaitraštyje, jais ir remsis norėdama kiek plačiau aptarti ir atskleisti savaitraščio įtaką pradedančių kūrėjų išvedimui į platesnes kultūros ir meno erdves. Kaip būtų galima atsekti pagal paties Miltinio ranka rašytą autobiografiją, kurioje po gimimo metų ir savo socialinės kilmės taip rašo: „Pradžios mokyklą baigiau, paskui gimnaziją ir Valstybės teatro Vaidybos studiją (veikė Kaune prie Valstybės teatro)⁵ (tikėtina, kad tuo laiku jie – Juozas Miltinis ir Juozas Keliuotis – susipažino). Metus dirbau Šiaulių Valst. teatre. Paskui išvažiavau užsienin studijuoti režisūros ir apskritai meno mokslų; lankiau Louvro ir kalbų institutus. Apie metus dirbau „Naujojoje Romuvoje“ kaip teatro kritikas ir vertėjas <...>“⁶. Kaip žinoma, Miltinis išvyko į Paryžių po savo garsiųjų 10 tezių išklajavimo ant Šiaulių dramos teatro durų, tikriausiai nujautęs, kad jam durys į Šiaulių teatrą užvertos, tai vėliau ir pasitvirtino, nes „sudarant ateinančių metų planus naujajame sezone nebuvo paliktas jo etatas“⁷, kaip vėliau Miltinis buvo informuotas Lietuvos Valstybės teatro Šiaulių skyriaus vedėjo, „kad Tamsta, pono Ministerio įsakymu nuo 1932 m. rugpjūčio mėn. 1 d. esi atleidžiamas iš einamų pareigų Valstybės Teatre“⁸. Miltinis pasilieka Paryžiuje, tačiau „pinigų baisiai trūko“⁹, nors žemaitiškas užsispyrimas ir atkaklumas jam daugelyje

dalykų pagelbėdavo, tačiau, kad galėtų lankyti parodas, muziejus ir išsiaiškinti naujas koncepcijas, vien to nepakako, čia jam gelbėjo jo turėtas „Naujosios Romuvos“ korespondento pažymėjimas. Minimas faktas T. Sakalausko eseistikos knygoje „Monologai“ apie J. Miltinį leidžia daryti išvadą, kad J. Miltinis leidinyje bendradarbiavo dar prieš išvykstant į Paryžių, nors Miltinio vardu ar žinomais slapyvardžiais pasirašytų tekstų tų metų žurnaluose ir neaptinkama, tačiau jau 1937 m., neseniai grįžęs iš Paryžiaus, Miltinis aktyviai įsijungia į žurnalo bendraautorių gretas, dalyvauja spalio 19 d. „Naujosios Romuvos“ klubo posėdyje, kuriame svarstytas dramos teatro klausimas, ir aštriai tuo klausimu pasisako: „Mūsų teatras įsikūrė labai paprastai. Iškovojus Nepriklausomybę reikėjo viską improvizuoti, sukurti: visas mokslo, meno, švietimo ir kitas institucijas. Ir iš keleto geros valios žmonių, vaidinusių prieš karą Rusijoje ir net tose pačiose mūsų daržinėse, susidarė trupė ir pradėjo ruošti vaidinimus. Keliai buvo daugiau negu sunkūs, nes, be plikų teatro sienų, nieko nebuvo, ir didelės paramos nebuvo galimybės iš kur nors gauti“¹⁰. Visa diskusija buvo paskelbta tais pačiais metais „Naujojoje Romuvoje“. Kaip matyti, diskusijoje J. Miltinis apie Lietuvos teatro būklę pasisako ne tik aštriai, bet ir pateikia daug svarių argumentų, išdėsto aiškią poziciją. Kitose svarbioje diskusijoje apie Kauno miesto tvarkymą ir urbanistinį kraštovaizdį šalia kitų įtakingų kalbėtojų J. Miltinis pareiškia nuomonę opiais klausimais „apie meno rajoną ir jame numatytą tinkamiausią vietą naujam teatrui ir muzikos rūmams“¹¹ ir pateikia svarius ir drąsius argumentus tuo klausimu. Leidinio puslapiuose būsimasis režisierius paskelbė ir pirmuosius literatūrinius, teatro kritikos straipsnius, nuolatos publi-

ILIUSTRUOTAS
SAVAITINIS
PAŽANGAUS
KULTŪROS
GYVENIMO
ŽURNALAS

DEŠIMTIEJI METAI
Nr. 24-26 (492-4)
LIEPOS M. 7 D.
1940 M.
KAINA 0,75 LT

NAUJOJI ROMUVA

MYK. ROUBA

TRAKAI

Žurnalo „Naujoji Romuva“ paskutiniojo numerio viršelis

kavo užsienio autorių originaliųjų kūrinių vertimus – C. Chonez'o, A. Huxley'o, J. Joyce'o, M. Maeterlinko, P. Istrati, S. Maughamo, F. Timmermanso, M. de Unamuno. Juozo Keliuočio remiamas ir palaikomas šiame kultūriniame žurnale J. Miltinis galėjo į viešumą kelti svarbias teatrinio gyvenimo problemas, siūlyti jų sprendimo būdus. Bendradarbiavo iki pat leidinio uždarymo (1940 m.), paskelbė straipsnių aktualiomis teatro, kino, literatūros temomis ar pilietiškai, nors dažnai ir „storžieviškai“, įsivildamas į diskusijas kitais aktualiais klausimais, kuriuos „Naujosios Romuvos“ redaktorius keldavo į viešumą.

Juozas Keliuotis 1945 m. buvo suimtas, tardytas ir ištremtas į Pečioros¹² lagerius. 1947 m. grįžo į Lietuvą, glaudėsi pas bičiulius, bet neilgai trukus vėl buvo ištremtas, kaip pats rašė: „Mane suėmė 1952 m. sausio 28 d., nuteisė tų pačių metų pavasarį. Str. 58-4-10. Nuteisė darbo pataisos lagerio 25-5. Apkaltino kosmopolitiškumu ir nacionalizmu, bendradarbiavimu su tarptautine buržuazija ir antitarybine propaganda. Nusikaltimams įrodymas „Naujoji Romuva“ (1930–1940) <...> – tas pats kultūrinio gyvenimo savaitraštis, kuriame bendradarbiavo veik visas mūsų kūrybinis elitas, išskyrus komunistus ir konservatyvių dvasininkų grupę. Bendradarbiavo

net kai kurie kairiojo sparno atstovai: Juozas Banaitis, Petras Tarabilda, Julius Būtėnas ir kiti. Jame sėkmingai savo kelią pradėjo daugelis žinomų literatūros ir meno asmenybių, kuriems leidinys buvo bene vienintelė laisvo žodžio tribūna.

Kaip matyti, „Naujosios Romuvos“ redaktorius ir leidėjas Juozas Keliuotis (1902–1983) buvo ne vieno leidinio redaktorius, įžvalgiai daręs įtaką kolektyvui – jis valdė ir

telkė visas margo kolektyvo gijas, palaikė autoritetingų bendradarbių kūrybiškumą, drąsą bei iniciatyvą, buvo kritiškas ir pilietiškai užsispyręs kultūros ir tikėjimo reikaluose. Nors savitraščio įsteigimas nebuvo paprastas ir pradžia nelengva, savitraštis išsilaiškė iš prenumeratos ir skelbimų, bet į bendraautorių gretas subūrė ir įtraukė laisvos minties bei drąsaus ir atviro žodžio jaunuosius kūrėjus, intelektualus. Siekė pa-

teikti kuo platesnę visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo panoramą, rengė posėdžius, įvairiais klausimais diskusijas. J. Keliuotis buvo pavyzdys ir mokytojas daugeliui žinomų menininkų – žodžio prasmės ir jėgos sutelkimo ir paisymo meistras. Deja, sovietmečiu pats buvo negailestingai išmestas į kultūrinio gyvenimo užribį, o jo žurnalistinė tradicija buvo atgaivinta tik atkūrus nepriklausomybę.

Nuorodos

¹ Juozo Keliuočio skundas Tarybų Sąjungos Generaliniam Prokurorui. [Permė] (Molotovo) sr., Čėrdynė], 1953.IV.19, Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka (toliau LNB), Retų knygų ir rankraščių skyrius (toliau RKRS), f. 31–9, l. 4.

² Dangiras Mačiulis. *Naujosios Romuvos* trajektorija nuo tautos vienybės projekto iki kultūrinės saviizoliacijos, *Darbai ir dienos*. 2004, Nr. 38, p. 20 [žiūrėta 2022 m. spalio 5 d.]. Prieiga per internetą < <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367183808137/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> >.

³ Albertas Ruzgas. *Naujoji Romuva* – žurnalas, suvokęs priedermę drumsti valdžios ramybę, *Kultūros barai*. 2008, Nr. 11, p. 86 [žiūrėta 2022 m. spalio 18 d.]. Prieiga per internetą

<<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367188262711/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>

⁴ Dangiras Mačiulis. *Naujosios Romuvos* trajektorija nuo tautos vienybės projekto iki kultūrinės saviizoliacijos, *Darbai ir dienos*. 2004, Nr. 38, p. 30 [žiūrėta 2022 m. spalio 5 d.]. Prieiga per internetą < <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367183808137/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> >.

⁵ Juozas Miltinis. Autobiografija (kopija). Panevėžys, 1944, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka (toliau PAVB). fJM-1026, l. 5.

⁶ Ten pat, l. 5.

⁷ Tomas Sakalauskas. *Monologai*. Vilnius, 1981, p. 36.

⁸ Lietuvos Valstybės teatro Šiaulių skyriaus vedėjo raštas dėl Juozo Miltinio atleidimo iš einamų pareigų. Šiauliai, 1932.IV.30, PAVB fJM-4/1, 11.

⁹ Tomas Sakalauskas. *Monologai*, p. 44.

¹⁰ Mūsų dramos teatro problema [Naujosios Romuvos klubo posėdis, kuriame buvo svarstytas dramos teatro klausimas. 1937.10.19], *Naujoji Romuva*, 1937, spalio 31, Nr. 45, p. 825.

¹¹ Kauno miesto tvarkymas [Naujosios Romuvos klubo posėdis, kuriame svarstytas urbanistinis klausimas – Kauno miesto tvarkymas. 1937 XI. 9 d.], *Naujoji Romuva*, 1937, lapkričio 21, Nr. 47, p. 877.

¹² Juozo Keliuočio skundas Aukščiausiam Teismui SSR. [Čėrdynė], 1953, LNB, RKRS, f. 31–9, l. 17.

Šaltiniai ir literatūra

1. Juozo Keliuočio skundas Aukščiausiam Teismui SSR. [Čėrdynė], 1953, in: LNB, RKRS, f. 31–9, l. 17.

2. Juozo Keliuočio skundas Tarybų Sąjungos Generaliniam Prokurorui. [Permė] (Molotovo) sr., Čėrdynė], 1953.IV.19, Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka (toliau LNB), Retų knygų ir rankraščių skyrius (toliau RKRS), f. 31–9, l. 4

3. Kauno miesto tvarkymas [Naujosios Romuvos klubo posėdis, kuriame svarstytas urbanistinis klausimas – Kauno miesto tvarkymas. 1937 XI. 9 d.] *Naujoji Romuva*, 1937, lapkričio 21, Nr. 47, p. 877.

4. Lietuvos Valstybės teatro Šiaulių skyriaus vedėjo raštas dėl Juozo

Miltinio atleidimo iš einamų pareigų. Šiauliai, 1932.IV.30, PAVB fJM-4/1, 11.

5. Dangiras Mačiulis. *Naujosios Romuvos* trajektorija nuo tautos vienybės projekto iki kultūrinės saviizoliacijos, *Darbai ir dienos*. 2004, Nr. 38, p. 20 [žiūrėta 2022 m. spalio 5 d.]. Prieiga per internetą < <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367183808137/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> >

6. Juozas Miltinis. Autobiografija (kopija). Panevėžys, 1944, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka (toliau PAVB). fJM-1026, l. 5.

7. Mūsų dramos teatro problema [Naujosios Romuvos klubo posėdis, kuriame buvo svarstytas dramos teatro klausimas. 1937.10.19], *Naujoji Romuva*, 1937, spalio 31, Nr. 45, p. 825.

8. Albertas Ruzgas. *Naujoji Romuva* – žurnalas, suvokęs priedermę drumsti valdžios ramybę, *Kultūros barai*. 2008, Nr. 11, p. 86 [žiūrėta 2022 m. spalio 18 d.]. Prieiga per internetą <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367188262711/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>

9. Tomas Sakalauskas. *Monologai*. Vilnius, 1981.

Jūžintų Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia – baltoji gulbė – Lietuvos vėlyvojo baroko paminklas

LAIMA SKARDŽIENĖ

Rokiškio krašto muziejaus Istorijos skyriaus vedėja

*Čia mūsų laimės krantai,
Čia mūsų ilgesio bokštai,
Lekia žirgais tekini
Mūsų svajonių upokšniai.*

*Čia tartum gulbė tyra
Šimtmečius stovi prigludus
Mūsų bažnyčia balta –
Jūžintų džiaugsmo rūmas.
Jūžintai, 1986 11 19*

Tai eilėraščio „Daina apie Jūžintus“ ištrauka, išspausdinta brošiūrelėje „Apie Jūžintų parapiją ir bažnyčią“ (1987). Tuomet parapijos klebonu buvo kunigas Edmundas Rinkevičiaus (1950–2019). Žinant jo ne vieną meninį gebėjimą (drožinėjo rūpintojėlius, koplytstulpius, piešė, rašė eilėraščius, rinko istorinę medžiagą), galima manyti jį patį esant šių eilučių autoriumi. Taip gražiai bažnyčia pavadinta „gulbe balta“ neatsitiktinai, nes jos fundatorių Waissenhoffų giminės herbas „Gulbė“, o ir pati bažnyčia žiūrint iš šono, tarsi kaklą ištiesusi, miestelį apglėbusi gulbė. Tačiau pirmieji maldos namai Jūžintuose atsirado žymiai anksčiau. Manoma, kad seniausia koplyčia pastatyta dar 1472 m. vienuolio Jurgio. Po šimtmečio, 1570 m., kitas vienuolis, matyt, jėzuitas, ją atnaujino. Amžiaus pabaigoje minimas ir dvaras –

pagal ATR valdovo Stepono Batoro sprendimą Jono Astiko byloje dėl Jūžintų dvaro valdų. Iki 1580 m. Jūžintai buvo paveldima tėvoninė Astikų valda. Kuomet Grigalius Astikas perėjo Maskvos pusėn, išdavęs ATR valdovą, jo turėtos žemės, aišku, ir Jūžintai su šalia esančiais kaimais kurį laiką turėjo vis kitą savininką: Minsko kaštelioną Joną Glebavičių, S. Kaributaitį-Zbaražskį, Trakų vaivadą Mikalojų Radvilą. „Lietuvos Metrikoje išliko įrašas apie tai, jog Vilniaus kaštelionas Grigalius Astikas, Grigaliaus sūnus, net penkis kartus kvietė Radvilą į teismą, kad šis jau septynerius metus neatiduoda Astiko tėvo jam užrašytos Jūžintų valdos. 1586 m. valdovas Steponas Batoras už gerą tarnybą amžiniams laikams dovanoja Jūžintų valdą su miesteliu ir visais kaimais bendražygiui ir tautiečiui Andreašui Chorvatui (paminėdamas, kad anksčiau ji priklausė G. Astikui)¹. Dar po dešimtmečio dėl neaiškių priežasčių valda padalinta pusiau tarp Andreašo Chorvato ir Stanislovo Dzieczopolskio. Vilkmergės pilies teismo byloje pirmą kartą paminėtas Jūžintų miestelis, bažnyčia. Chorvatui liko Jūžintų, Dzieczopolskiui – Limenbožo dvaras Bajoriškėse. Padalintas buvo ir Jūžintų miestelis: važiuojant nuo Užpalių kairėje

pusėje Chorvato, dešinėje – Dzieczopolskio valdos. Iš jiems tuomet priklausiusių gyventojų sąrašų (surašyti tik vyriškos linijos nariai ir našlės) matyti, kad šeimos buvo gausios, po 2–5 sūnus šeimoje, iš viso apie 200 gyventojų. Iš paminėtos vyrų veiklos galima spręsti apie šeimų pragyvenimo šaltinį, miestelio ekonominį–socialinį lygį. Čia vyko turgūs, buvo užvažiuojamieji namai, gyveno nemažai mėsinių, kalvių, druskos pardavėjų, siuvėjų, girkalys, abiejose pusėse gyveno vaitai. Jūžintus padalijus, bažnyčios išlaikymu rūpinosi abu valdininkai kartu.

XVII a. pr. Jūžintai jau priklausio Minsko vaivadai Gedeonui Duniui-Rajeckiiui. „G. Rajeckis buvo vedęs Elžbietą Tyzenhauzaitę ir su ja susilaukęs keturių dukrų ir tiek pat sūnų, iš kurių jauniausias turėjo tėvo vardą – Gedeonas. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo aktų knygoje yra 1695 m. birželio 10 d. Jūžintuose surašytas fundacinis aktas. Jame nurodoma, kad Gedeonas Dunius iš Rajco, Rajeckis, Rumborgo seniūnas, ir jo žmona Elžbieta iš Zijvco Komaraitė, Vilkmergės vėliavininkaitė, savo valdoje įkurdina Šv. Augustino regulos atgailos kanaaninkų vienuolius ir savo lėšomis

Jūžintų bažnyčia, XX a. 4 dešimtmetis. Nuotr. iš L. Skardžienės asm. albumo

įsipareigoja pastatyti naują medinę bažnyčią². Manoma, kad bažnyčios statybai vieta parinkta 100 metrų į vakarus nuo dabartinės bažnyčios. Kartu atmatuotas sklypas klebonijai statyti, daržui ir kapinėms. Atgailos kanauninkai Jogailos kvietimu iš Krokuvos į Lietuvą atvyksta dar XIV a. pabaigoje. Ilgainiui Lietuvoje atsiranda 18 šio ordino vienuolynų, tarp jų ir Jūžintuose. Įkurtas ne tik vienuolynas, kurį laiką čia veikė ir mokykla. Dėl baltų abitų vienuoliai dar vadinami baltaisiais augustiniais, rūpinosi parapijos sielovada, buvo pamokslininkai, diegė pamaldumą Nukryžiuotajam Jėzui Kristui. Generolo rezidencija ir atgailos kanauninkų noviciatas buvo Videniškių vienuolyne. Žymiausias ordino narys – palaimintasis Mykolas Giedraitis. G. Rajeckis „broliams vienuoliams nuo savo Dvirėžių užusienio atrėžia du valakus, kuriuose įkuria Naująjį palivarką, iš to paties užusienio atkelia tris valstiečių šeimas – Petro Umeikos, Jurgio Kupčiūno ir Jono Žatelio – ir duoda po pusę valako žemės. Reikalaujama, kad po fundatorių mirties už jų sielas būtų aukojamos mišios, kad Jūžintų baž-

nyčioje darbuotųsi dievobaimingi ir vyskupui paklusnūs kunigai, puikiai išmanantys Šventąjį Raštą bei mokantys lietuvių kalbą, kad šios bažnyčios prie nieko neprijungtų³. Prie bažnyčios veikė Šv. Barbaros brolija, 1761 m. įvesta vienuolio kun. Tado Plakevičiaus, kuris parašė kelių leidimų sulaukusių knygelę „Patronkaj szciesliwos smerties Barboraj Swentaj karunką“.

Jūžintų kraštas ir bažnyčia Rajeckių rankose buvo daugiau nei šimtmetį. „Apie senąją medinę Jūžintų bažnyčią nedaug žinoma. XVIII a. ji buvo jau sena, neturėjo parapijos teisių. Žinoma, kad senojoje bažnyčioje ar koplyčioje 1776 m. vyskupas Feliksas Taujanskis teikė sutvirtinimo sakramentą⁴“.

Mirus paskutiniam valdytojui, G. Rajeckio sūnui Adomui, valda padalinta lygiomis dalimis keturioms jo dukroms. Bet pagal „Vilkmergės žemės teismo knygoje išlikusį 1769 m. kovo 19 d. pardavimo aktą ir Mykolo Waissenhoffo knygoje „Waissenhoffų giminės kronika“ minimą faktą savo palikimo dalių seserys, už nurodytą pinigų suma, atsisakė Mykolo Waisenhoffo

(1715–1789) ir jo žmonos Teresės Rajeckytės (1702–1762) naudai. Taigi kaip T. Rajeckytės kraitis valdos atitenka M. Waissenhoffui. „Tuo pačiu metu buvo sudarytas ir visos valdos inventoriūs. Jame minimas senas paramstytas dvaro pastatas, naujas bravoras su pirtimi ir kiti pastatai⁵. Įdomu, kad išvardintame miestelyje gyvenusių šeimų sąrašė yra pavardės, kokiomis ir dabar surastume ne vieną jūžintiškį. Minimos keturios gausios Barkauskų šeimos, dvi Gačionių, Vaikučiai, Žiukeliai, Jasiūnai, Burneikiai. Įrašytas ponas Rimkevičius, bajoras, vargonininkas, taip pat karčiamos nuomotojas žydas. Tame pat inventoriuje surašyta 41 šeima iš Lukščių, Bajoriškių ir Mičiūnų kaimų.

Taigi XVIII a. antroje pusėje krašto valdytoju tampa Jūžintų dvaro savininkas, karaliaus pakamaris (teisėjas ginčiuose dėl sienų pakamario teismuose) Mykolas Waissenhoffas. „M. Waissenhoffas buvo giliai tikintis, pastatė dvi bažnyčias. Be rūmų koplyčios, 1781 m. Ribyniškėse pastatė medinę bažnyčią, o 1785 m. puikią mūrinę bažnyčią Jūžintuose, po ja šeimos laidojimo kapus, kur pats save pirmą ir paguldė⁶. Beje, kuomet ėmė rūpintis Jūžintų bažnyčios statyba, jam buvo 70 metų (ketveri metai iki mirties). „Pagal tradiciją, kad pastatyti bažnyčią, teko parduoti nemenką dalį Jūžintų dvaro ūkio. Bažnyčia Jūžintų miestelyje pradėta statyti 1785 metais, o užbaigta 1790, jau po pakamario mirties⁷. „Waissenhoffų giminės kronikoje“ apgailėstaujama, kad užbaigtu gražuoliu architektūros kūriniu pats fundatorius pasidžiaugti nesusėpė, nes 1789 metais mirė. Taigi, remdamiesi „Kronika“, galime teigti, kad šiais laikais dažnai nurodomi neteisingi – 1792–1799-ieji, o ne 1785–1790-ieji Jūžintų bažnyčios statymo metai. „Vieta bažnyčiai parinkta išskirtinė – ant aukšto kal-

Užrašas virš įėjimo į laidojimo rūšį.

Nuotr. D. Baltakio

nelio, statyta trijų navų šventykla su kukliu, kartu ir puošniu frontonu, gera lenkiško baroko architektūros idėja. Bažnyčia pastatyta didelėje erdvėje, fasadu į tekančią saulę ir tai jai suteikia išskirtinį apšvietimą⁸. 1793 m. atgailos reguliariųjų kanau-ninkų vienuolijos sekretorius kun. Hipolitas Stanislovavičius bažnyčią pašventino šv. Mykolo vardu. Iš se-nosios į ją perkeltas vienas altorius. Varpinė tebebuvo medinė, turėjo du varpus. Šalia bažnyčios, špitolėje, gyveno keletas iš aukų išlaikomų vargšų. „Bažnyčia vėlyvojo baroko stiliaus (turi ir renesanso bruožų), bazilikinė, stačiakampio plano su bokšteliu ant kraigo“⁹.

Daug įdomių žinių apie šventovę pateikia 1946–1950 m. joje dirbęs kunigas Antanas Kietis rankraštyje „Jūžintų bažnyčios istorija“. „Ji mū-rinė, statyta iš degtų plytų, pailgos formos, turinti savyje baroko stiliaus žymes. Bažnyčios frontonas turi pagražinimus, karnyzus. Stogas yra skardinis, raudonai dažytas. Per karo veiksmus sušaudytas, dabar gi įvai-riai sulopytas. Abiejuose viršutinio stogo galuose yra bokšteliai. Prieki-nis yra mūrinis, didesnis, kuriame kabėjusi signaturka, o kitas bokštelis medinis, skarda aptrauktas. Abiejų bokštelių viršuje yra geležiniai kry-žiai. Bažnyčios sienos kaip viduje, taip ir išorėje yra tinkuotos ir baltai nuteptos. Matuojant bažnyčia išorėje turi 43 m ilgio, 25 m pločio ir 35 m aukščio nuo didžiojo bokštelio. Nuo stogo šelmenų iki žemės – 25 m. Bažnyčios viduje yra 8 pilioriai,

1789 m. amžino poilsio čia atgulė bažnyčios fundatorius Mykolas Waissenhoffas, 1855 m. Tarnavos dvaro statytojas Pranciškus ir 4 jo žmonos bei kiti giminės nariai. Nuotr. D. Baltakio

kurių 6 ketvirtaviniai 1,35x1,25, o likusieji du 1,09x1,09 m remia bažnyčios chorą. Lubos yra pusiau apvalios, darytos iš plytų. Visų trijų navų grindys medinės, o 2 zakrastijų ir presbiterijos – plytinės¹⁰.

„Bažnyčios skliautai cilindrinio tipo. Fasadas ne plokščias, o plastiškas, durys ir langai antrajame fasado aukšte išgaubti priekin. Virš jų baro-kinis frontonas, uždengiantis aukštojo stogo galą. Mažas aštuoniasienis bokštelis ant stogo kraigo uždengtas svogūniniu šalmu. Fasadas padalytas horizontaliai banguojančiu karnizu,

lygiuojančiu su šoninėmis navomis. Šoninių sienų langai sudėti dviem aukštais, visoms navoms apšviesti. Sienų storis vietomis siekia 1,5 m. Presbiterija labai erdvi, atitinkanti didžiajai navai“¹¹.

„Po bažnyčia yra du rūšiai. Pirmasis yra didelis – pietinėje bažnyčios pusėje, po zakrastija. Jame bažnyčios fundatoriaus šeimos kapai, kurie susideda iš 22 sienoje įdubimų, kurių 11 turi skardinius įrašus, kas ten palaidota, ir dar 3 tušti. Antras rūšys šiaurinėje pu-sėje yra tuščias“¹². Įrengtas įdomus

Bažnyčios vidus, XX a. 5 dešimtmetis. Nuotr. iš L. Skardžienės asm. albumo

Bažnyčios vidus dabar. Nuotr. D. Baltakio

sprendimas nors minimaliam bažnyčios šildymui: per vasarą į bažnyčios rūšį patenkanti ir išsilaikiusi šiluma žiemos metu specialiais kanalais pereina į bažnyčią.

Bažnyčioje įrengti 5 altoriai. „Didysis altorius yra mūrinis iš plytų, nutinkuotas, dalinai nubaltintas, apačia juodai nudažyta, viduryje paauksintas. Papuoštas 8 kolumnomis: 4 viršuje ir 4 apačioje. Altoriaus aukštis be kryžiaus – 12 m ir plotis 6 m. Tabernakulis medinis, pabaltintas ir dalinai paauksintas, susideda iš apatinės spintelės viduje paauksintos su užrakinamomis durėlėmis, kur laikomas švenčiausias sakramentas. Antroji spintelė su 3 įdubimais. Viename padedama monstracija, antrame stovi kurcifikas, o trečiame laikomas relikviorius. Tabernakulis puoštas kolumnėlėmis, drožiniais, viršuje dviem angelų stovydom ir viršuje Dievo avinėliu. Didžiajame altoriuje yra du paveikslai: viršutinis Šv. Mykolo Arkangelo, žemiau Švč. Jėzaus Širdies. Didysis paveikslas keičiamas pagal liturginį metų laiką. Altorius didingas, bažnyčios stiliaus ir dailiai atrodo“¹³. Apie kitus 4 altorius rašoma, kad „jie visi yra laikinai padaryti ar iš seniau buvusios bažnyčios atnešti. Du altoriai prie pi-

Šv. Barboros altorius. Nuotr. D. Baltakio

lioriaus, o kiti du gale šoninių navų. Visi jie mediniai, baltai dažyti 3, o vienas gelsvas. Šv. Antano altorius turi 2 paveikslus: Šv. Antano ir Šv. Teresės“¹⁴.

Po 2 paveikslus turi ir Šv. Barboros bei Šv. Jurgio altoriai. Pastarojo altoriaus struktūra, kun. A. Kiečio manymu, „kiek dailesnė nei kitų. Viršutinis paveikslas Kristaus yra nublukęs, apatinis Šv. Jurgio yra naujas, bet nepatinka dėl savo nerimtumo ir dekadentiškumo.

Šv. Marijos altorius yra moterų pusėje, medinis, rusvai dažytas, turi šiek tiek išdrožinėjimų, pagal bažnyčią yra per mažas. Šv. Marijos paveikslas seniau buvo Tarnavos dvaro rūmų koplyčioje, bet 1941 m. jis perkeltas į bažnyčią“¹⁵. Medinė paauksuota sakykla su stogeliu ir Švč. Dvasios drožiniu yra presbiterijos dešinėje pusėje. Kunigas A. Kietis mano, kad ji padaryta kaip laikina, nes „visai netinka tokiai didelei bažnyčiai“. Bažnyčioje yra 4 dailios medinės, anksčiau melsvai, dabar rusvai dažytos su stogeliais klausyklos ir 4 paprastesnės. Sėdimų vietų bažnyčioje yra apie 120. Be to, presbiterijoje iš šonų buvo vietos, skirtos bažnyčios fundatorių Waissenhoffų ir Gačionių dvaro dvarininkų Rozenų giminėms. „Senuose suoluose sėdi daugiausia seni žmonės, o naujuose tie, kurie prisidėję aukomis juos dirbant. Iki šiol bažnyčioje suolai nenuomojami“¹⁶. Presbiterijoje, 8 metrai iki Didžiojo altoriaus, yra daili ažuolinė, drožinėtais stulpeliais tvorelė.

Bažnyčios vargonai labai seni, 12 registrų, išlaikę tas pačias banguojančias linijas, puošti angelų skulptūrėlėmis. Užlipti į viršų, prie vargonų, anksčiau buvo galima per abiejuose bažnyčios priekinės dalies šonuose esančias duris, stačiais įvijais laiptais. Šiuo metu galima tik per kairę pusę. Priekiniame aukšte yra keletas drožinių, o viršuje dvi angelų skulptūros. 1938 m. (kitur minimi 1940 m.) autentiškas instrumentas keistas, taisytas (3 vargonų registrai, įdėtos naujos dūdos) meistro Martyno Masalskio iš Panevėžio. Nukentėjo vargonai ir karo metu, todėl 1947 m. juos taisė ir suderino parapijos gyventojas Pipinio atvežtas meistras K. Klišonis. „Parašų ir paminklų bažnyčioje nėra, išskyrus metalinę lentą, įmūrytą kairiajame choro filioriuje Didžiajam 1901 metų Jubiliejui paminėti.

Šv. Antano skulptūra. Aut. Jonas Dagys.
Nuotr. D. Baltakio

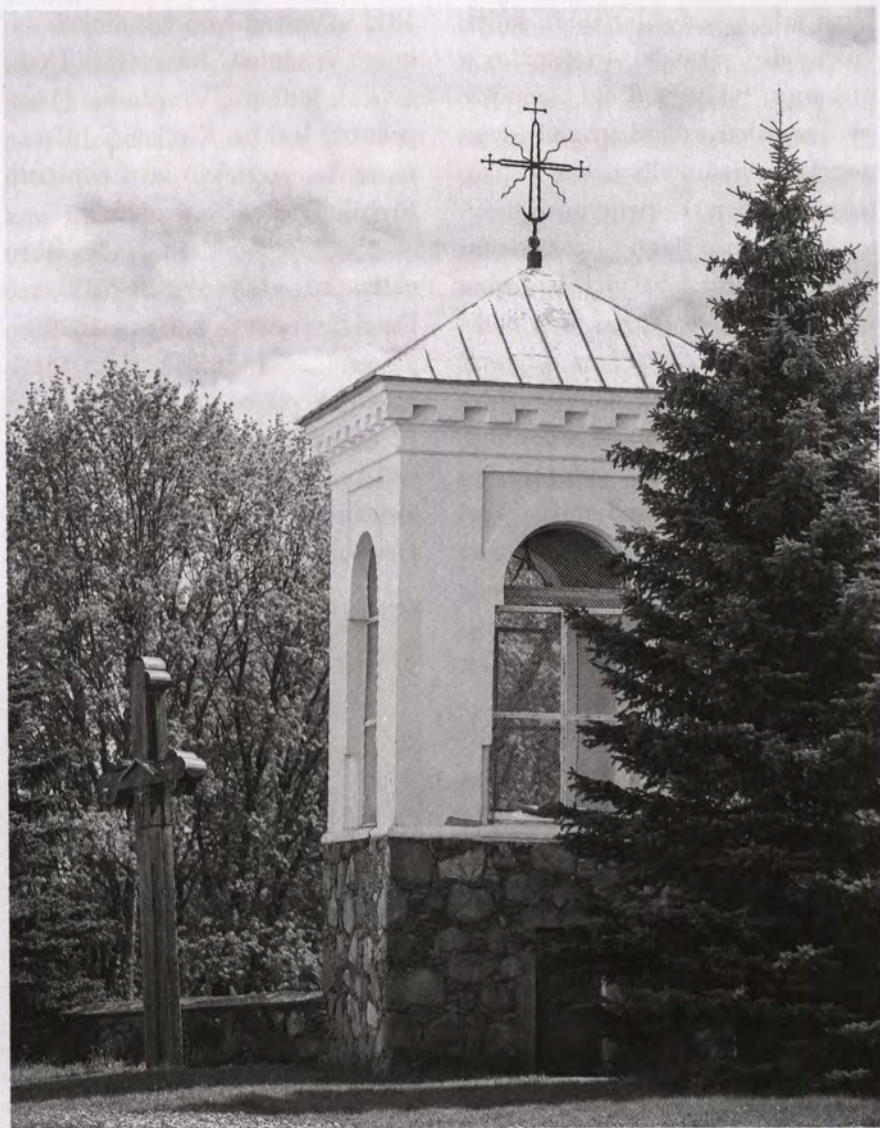

Šv. Mišių taurė. Nuotr. D. Baltakio

Šventovė pasižymi ne tik savo grožiu, bet ir ypatingai originaliu architektūriniu sprendimu. „Vakariniame bažnyčios gale yra lyg didingas pilies bokštas. Jo aukštis iki viršutinio bažnyčios stogo. Nuo apačios iki viršaus eina dvi eilės mažyčių langelių 0,30x0,30 metro, viso 16¹⁹. Bokšto viduje yra 75 laipteliai, vedantys į abipus įvijų mūrinių laiptų įrengtas 8 vienuolyno celes, į kurias patenkama per atskirą įėjimą apsidės išorėje. Šaltinių liudijimu, vienuolynas veikė 1789–1832 metais. Nors visos celės labai ankštos, bet ir tos nevienodo dydžio (apie 1,80x1,50 m), su plūkto molio asla ir mažu langeliu vakarėjančios saulės spindulėliui patekti.

Bažnytinių drabužių yra nemažai, bet daugumoje pasenę, indų taip pat nemažai, bet brangių nėra¹⁷. Tačiau bažnyčia gali didžiuotis garsiausio XIX a. Rokiškio krašto tautodailininko Jono Dagio darbais: Švč. Mergelės Marijos ir Šv. Antano skulptūromis, Betliejaus kompozicija.

Kada pastatyta mūrinė bažnyčios varpinė, duomenų nėra. Ji kvadratinio plano, 4,15 m pločio ir 8,10 m aukščio, su pusapvalių arkų angomis ir nuožulniu piramidiniu stogeliu bei kryžiumi ant jo. Iki Pirmojo pasaulinio karo bažnyčia turėjo 2 ar 3 varpus (minimas skirtingas skaičius). Karui prasidėjus, kaip ir iš kitų bažnyčių, jie išvežti į Rusiją. „Buvo skambinama mažu iš Tarnavos dvaro gautu varpeliu“¹⁸. O 1935 m. kunigo Stanislovo Žulio rūpesčiu už parapijiečių aukas Vokietijoje pirktas (*Bochrun Veirein* firmos) 325 kg plieninis varpas, kainavęs 2185 litus.

Bažnyčios varpinė. Nuotr. iš interneto

72 įvairiais laipteliais į 8 vienuolių celes. Nuotr. D. Baltakio

„Išvydęs tuos kuklius ankštus kambarėlius, nejučia prisimeni tą mūsų palaimintojo tautiečio ceľę Krokuvos Šv. Morkaus vienuolyne, kurioje, anot metraštininko, „jo patalas buvo asla, pagalvė – šiaudų kūlys, vieninteliai rakandai – rožančius ir plakimosi rykštė“²⁰. Taigi vienuoliai gyveno labai asketiškai: nei lovos, nei stalo, vienintelis baldas (išlikęs ir iki šių dienų) – lentynos, įtaisytos išmūrytose sienų nišose: vienur didesnės, kitur labai mažos. Dabar vienuolių celėse įkurtas tarsi nedidelis muziejėlis, kuriame saugomi įvairūs liturginiai reikmenys, maldynai, metalinių kryžių viršūnės, nuo sunykimo išgelbėtos skulptūrėlės – gyvi šimtmečių liudytojai. Labai išsamių žinių apie vienuolyno veiklą, jų dvasinį gyvenimą ir sielovadą nėra. Vienuoliai aptarnavo parapiją, patys šalia bažnyčios prižiūrėjo daržą, buvo įkūrę mokyklėlę. Po Mykolo Waissenhoffo ne tik bažnyčios, bet ir vienuolyno rėmėju buvo jo sūnus, Ukmergės maršalka, Pranciškus Waissenhoffas (1781–1855), o „Vienuolyno viršininku po Tado Plakevičiaus, 1779 m. minimas kun. Atanasas Savinskas (Savinski). Vėliau kun. Andriejus Kontrimas,

Vienintelis baldas – knygų lentynos. Nuotr. D. Baltakio

kilęs iš Darbėnų (Žemaitija). 1801 m. Jūžintų pamokslininku buvo kitas žemaitis kun. Domininkas Girkanas, Troškūnų bernardinų auklėtinis, 1797 m. įstojęs į Ordiną“²¹. Nuo 1811 m. vienuolyno viršininkais yra buvę: Valentinas Krasauskas (Krasovski), Juozapas Vangauskas (Vangovski), Joakim Kipilavič. Jūžintų vienuoliai puoselėjo savo konfratro Mykolo Giedraičio atminimą.

„Be jau paskirto Nabagiškių palivarko, vienuolynui priklausė Dvirėžių sodžius, kuriame 1820 m. gyveno 2 činčininkai, turintys pusantro valako žemės, mokantys 22 auksinus mokesčių ir duodantys duoklę: 10 svarų apynių, 10 kiaušinių ir 1 vištą. Tais pat metais vienuolynas turėjo 171,5 rb pajamų

ir 175 rb išlaidų (žemės mokesčio, kunigų išlaikymui, bažnyčios reikalams ir ūkio sąnaudoms)“²².

1812 m. kare su Napoleonu vienuolynas patyrė nuostolių: rekvizuotos maisto atsargos ir 667 rb pinigais²³. Dar didesnė neganda užgriuvo 1832 metais. „Tų pačių metų liepos 17 d. caro Nikolajaus I įsaku „Apie kai kurių Romos katalikų vienuolynų panaikinimą“ buvo uždaryta daugiau nei pusė Rusijos imperijoje veikusių vienuolynų. Kartu perduoti turimo turto sąrašai, bibliotekų inventoriai, katalogai“²⁴. Tolesnis bibliotekų likimas įvairus: dalis sudeginta, išgrobstyta, vertingiausios perduotos pasaulietinėms mokykloms, seminarijų bibliotekoms ir pan. „Vilniaus gubernijos vienuolynų bibliotekų knygų 1849 m. paskirstymo duomenimis, iš Jūžintų Atgailos kanauninkų vienuolyno paimtos 23 knygos ir perduotos Vyskupijos dvasininkijai“²⁵. Uždarant vienuolyną, mediniame jo pastate gyveno vienuoliai, greičiausiai kunigai Joakim Kifilavič ir Stanislovas Mikalauskas. Vienuolyno valdose tuomet gyveno ir 12 valstiečių. „Kai kuriuose šaltiniuose nurodoma, kad vienuoliai perkelti į Laterano regulinių kanauninkų vienuolyną Vilniuje, prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios. Tačiau tai greičiausiai klaida, nes Atgailos reguliniai kanauninkai iš

uždarytų vienuolynų buvo sukelti į kurį laiką veikusią paskutinę Ordino būstinę prie Vilniaus (Užupio) Šv. Baltramiejaus bažnyčios²⁵.

Nuo 1832 m. bažnyčiai ir parapijai vadovauja pasaulietiniai kunigai. 1922 m. bažnyčią konsekrovė vyskupas Pranciškus Karevičius ir ji priklausė Utenos, o nuo 1926 m. – Panevėžio dekanatams. 1937 m. parapijoje buvo 3467 gyventojai. Kun. A. Kietis apgailestauja, kad po karo jų liko žymiai mažiau, kaip ir mažiau brolių, kuriose jų žintiškiečiai buvo labai aktyvūs. Neliko Šv. Barbaros brolijos narių, veikia tik Šv. Sakramento ir tretininkų.

Nuo seno bažnyčios turėtą valdą – Nabagiškio palivarką su ūkio statiniais ir 36,035 ha žemės – 1934 m. klebonas Stanislovas Žulys (1940–1944) sukeitė su netoli bažnyčios esančia vienkiemio sodyba ir 22 ha žeme (sovietizacijos pradžioje bažnyčia sklypą prarado). 1932 m. sudegė gražus klebonijos pastatas, statytas 1906 m. kun. Jono Ramono laikais. 1933 m. kun. S. Žulio rūpesčiu šalia bažnyčios, varpinės pusėje, pastatyta nauja klebonija ir tvartas, atnaujintas bažnyčios fasadas, pastatyta špitolė. Antrojo pasaulinio karo metais nukentėjo ne tik bažnyčia, sugriauta klebonija, pirtis, ledainė. Po karo, kun. A. Kiečiui vadovaujant, klebonija atstatyta, sutvarkytas jos kiemas, pašalinti supuvę pastatai, užlopytas bažnyčios stogas, apmokė-

Celės fragmentas. Nuotr. D. Baltakio

tos skolos. Dvasininkas rankraštyje pamini nuo XIX a. pr. Jūžintuose dirbusius kunigus, ne vieną pagiria už ypatingus darbus bažnyčios labui. Tai vikaras Ignatas Andrašiūnas – už pastangas gražinant bažnyčią, kun. Grigalius Dziežuškis (1881–1902), dirbęs spaudos draudimo, bažnyčių persekiojimo metais, iki 1933 m. pradžios, 11 metų Jūžintuose dirbęs, kun. Juozas Melys, rūpinęsis bažnyčios priestatų aptvėrimu. Didžiausias bažnyčios remontas buvęs 1958 m. iš parapijiečių surinktų lėšų. Tačiau per daugiau nei du šimtmečius nuo jos pastatymo kilo rimtesnių pažeidimų, reikėjo kokybiškesnio remonto.

Kultūros vertybių apsaugos departamento direktorės įsakymu paskirta komisija, kuri 1999 03 02 aktu „Dėl Jūžintų Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios fizinės būklės

įvertinimo“ konstatavo „per visą bažnyčios aukštį ir skliautus ištisinį įtrūkimą, skliautuose per visas navas ištisinį įtrūkimą. Stogo skarda blogos kokybės, stipriai pažeista korozijos, atskiromis vietomis prarūdjusi kiaurai. Labai blogos būklės interjeras. Dažai daugelyje vietų atšokę, krenta tinkas“²⁶. 2001 m. pradėta restauracija nuo bažnyčios stogo ir iki 2010 m. atlikta pamatų izoliacija, restauruotas fasadas, sutvarkyti laiptai, langai, durys.

Puikiai parinkta bažnyčia vieta, akinantis jos baltumas, formų graškumas traukia turistų grupes, stebina pravažiuojančius. Lipančius įvijais laiptais aukštyn iš celės į celę priverčia pajusti vienuolių auką, leidžiantis į rūšį, prie fundatorių Waissenhoffų kriptų – jausti pagarbą ir dėkingumą už Jūžintams dovanotą grožį.

Nuorodos

¹ Edmundas Rimša. *Rokiškis*, 1999, p. 160.

² Ten pat, p. 160.

³ Ten pat, p. 163.

⁴ Ten pat, p. 205, 64

⁵ Ten pat, p. 163.

⁶ Mykol Weyssenhof. *Kronika Rodziny Weyssenhoffow*, 1935, p. 59.

⁷ Ten pat, p. 61.

⁸ Ten pat, p. 65–66.

⁹ Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas. *Lietuvos katalikų bažnyčios*. Vilnius, 1993, p. 299.

¹⁰ Kun. Antanas Kietis. *Jūžintų bažnyčios istorija*, 1947, p. 6–7.

¹¹ Antanas Jaunius. *Trumpa Jūžintų parapijos ir bažnyčios istorija*, 1987, p. 2.

¹² Kun. Antanas Kietis. *Jūžintų bažnyčios istorija*, p. 3.

¹³ Ten pat, p. 8.

¹⁴ Ten pat, p. 10.

¹⁵ Antanas Jaunius. *Trumpa Jūžintų parapijos ir bažnyčios istorija*, p. 11.

¹⁶ Ten pat, p. 12.

¹⁷ Ten pat, p. 14.

¹⁸ Ten pat, p. 14.

¹⁹ Ten pat, p. 3.

²⁰ Ten pat, p. 18.

²¹ Antanas Jaunius. *Trumpa Jūžintų parapijos ir bažnyčios istorija*, p. 17.

²² Ten pat, p. 15.

²³ Ten pat, p. 15.

²⁴ Arvydas Pacevičius. *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864*, 2005, p. 82.

²⁵ Antanas Jaunius. *Trumpa Jūžintų parapijos ir bažnyčios istorija*, p. 16.

²⁶ 1999 03 02 komisijos „Dėl Jūžintų Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios fizinės būklės įvertinimo“ aktas.

Polėkio palytėta

RIMA BIELOVIENĖ

Rokiškio Rudolfo Lymano muzikos mokyklos Choreografijos skyriaus mokytoja metodininkė

Choreografė Aušra Čepulienė gimė 1962 m. sausio 8 d. Vievyje, esančiame tarp Vilniaus ir Kauno, tuomet priklausiusiame Trakų rajonui. Šioje kelio atkarpoje, jos žodžiais tariant, „ant plento“ prabėgo fiziškai ir kūrybiškai aktyvi, kupina išdaigų vaikystė. Nuo mažens Aušra buvo stropi, smalsi, pareiginga ir labai darbšti. Besimokydama mokykloje, pamilo šokį, su kuriuo nesiskyrė visą gyvenimą. 1980 m. baigė Vievio vidurinę mokyklą ir įstojo į Vilniaus kultūros mokyklos Choreografijos skyrių. Mokslus baigė aukščiausiais įvertinimais. 1983 m. trumpai dirbo Vievio kultūros namuose. 1983 m. choreografijos studijas tęsė LTSR Tautų draugystės ordino valstybinėje konservatorijoje, Klaipėdos fakultete (Muzikos akademija). Studijuodama šoko istorinio šokio kolektyve „Saltanda“ (ansamblio choreografė ir vadovė Tuliā Zinčiukienė). 1987 m. birželio 25 d. valstybinės egzaminų komisijos nutarimu Aušrai Dzedulionytei pripažinta kultūros-švietimo darbuotojo, saviveiklos šokių kolektyvo vadovo kvalifikacija. Tais pačiais metais Aušra pradėjo dirbti choreografe Rokiškio kultūros centre. 1987 m. ištekėjo, su vyru Algii Čepuliu susilaukė dviejų vaikų. Marija ir Ainis mokėsi šokio meno Rokiškio choreografijos mokykloje, buvo Aušros auklėtiniai, šoko jos kolektyvuose. 1989–1990 m.

dirbo Rokiškio J. Tumo-Vaižganto vid. mokykloje choreografijos mokytoja. Nuo 1992 m. gegužės pradėjo dirbti Rokiškio muzikos mokyklos Choreografijos skyriaus mokytoja. Nuo 1993 m. sausio 1 d. Choreografijos skyrius reorganizuotas į Rokiškio choreografijos mokyklą. A. Čepulienė tęsė pedagoginį darbą šioje mokykloje ir pradėjo dirbti šokių mokytoja darželyje „Pumpurėlis“. 1995 m. Choreografijos mokykloje pedagogai subūrė tautinių šokių ansamblį „Nemunėlis“. Aušra labai mylėjo lietuvių liaudies šokį, rengė jaunučių, jaunių, jaunuolių, jaunimo, merginų šokių kolektyvus. Choreografės kolektyvai dalyvavo 1998 ir 2003 m. pasaulio lietuvių dainų šventėse, 2005, 2012 ir 2016 metų respublikinėse moksleivių dainų ir šokių šventėse. 2007 ir 2014 m. Lietuvos dainų ir šokių švenčių Ansamblių vakare, 2009 m. Lietuvos tūkstantmečio dainų šventės Ansamblių vakare bei 2018 m. Lietuvos šimtmečio dainų šventės „Vardantot...“ Ansamblių vakare vėl šoko Aušros vadovaujami kolektyvai.

Nuo 2004 m. dalyvauta Lietuvos vaikų ir moksleivių konkursiniame festivalyje „Aguonėlė“, respublikiniame liaudiškų šokių kolektyvų konkurse „Pora už poros“. Nuo 2006 m. ji rengė respublikinį festivalį „Pašoksim šokimėlį“. Pedagogė su kolektyvais pasirodė visuose

Lietuvos muzikos ir meno mokyklų choreografijos skyrių ir choreografijos mokyklų festivaliuose „Šitam dideliam būry“, „Iš aplinkui“ (Jonava), tarptautiniuose vaikų ir jaunimo šokių kolektyvų festivaliuose „Plaukia sau laivelis“ (Zarasai), jos kolektyvai pasirodė Panevėžio apskrities meno šventėje „Anoj pusėj Krekenavos“ (Panevėžio r., Krekenava 2005 m.), IX Panevėžio apskrities meno šventėje, skirtoje Rokiškio miesto 507-ajam gimtadieniui „Aukštaitijos spalvos“ (Rokiškis 2006 m.), Panevėžio apskrities meno ir sporto šventėse „Aukštaitijos spalvos“ (Biržai 2007; Pasvalys 2008). 1996 m. dalyvavo kultūrinių ryšių mainų programoje Lenkijoje, keliaujančiame festivalyje „Travelling Festival“ Rygoje (2012, 2016 m.). 2001 m. A. Čepulienė Rokiškio choreografijos mokykloje pastatė baletą „Meškiukas Rudnosiuukas“.

Kitas šokio žanras, kurį Aušra labai mylėjo, klasikinis šokis. 2009 m. parengė fortepijoninės muzikos ir klasikinio šokio programą, kurią parodė Rokiškio dvare renginio „Muziejaus naktys“ programoje. Choreografinė kompozicija tapo tradicine, kasmetine Rokiškio krašto „Muziejaus naktų“ dalimi. Su šia programa pasirodydavo mokyklų, darželių renginiuose. Ypač jų laukdavo Rokiškio senelių globos namų ir Skemų socialinės globos namų gyventojai.

Aušra Čepulienė. Nuotr. iš šeimos albumo

Choreografė Aušra Čepulienė už gerą darbą, meno saviveiklos puoselėjimą, dalyvavimą dainų šventėse apdovanota padėkos raštais ir švenčių proginiais medaliais, atminimo dovanomis ne tik Rokiškio rajono savivaldybės administracijos, bet ir Lietuvos kultūros bei švietimo ministerijų. Per 30 darbo metų choreografijos mokykloje ir Rokiškio vaikų darželyje „Pumpurėlis“ parengta begalė šokių, kompozicijų, etudų, parodomųjų pamokų... Daug diplomų, padėkų, gėlių ir aplo-dismentų... Įgyvendinti kūrybiniai darbai talkinant kolegoms įvairiuose renginiuose: Naujųjų metų sutik-tuvių spektakliuose, miuzikluose.

Už nuopelnus ir kūrybinę veiklą Rokiškio choreografijos mokyklos choreografei A. Čepulienei 2020 m. įteikta Rokiškio krašto „Šokio vin-gio“ statulėlė. Renginiuose Aušra buvo ir kūrėja, ir atlikėja. Savo grakštumu ir puikia šokio technika džiugino žiūrovus. Choreografė Aušra išugdė aštuonias šokėjų laidas: 2000 m. (16), 2003 m. (30), 2005 m. (23), 2008 m. (27), 2011m. (33), 2014 m. (28), 2017 m. (24), 2020 m. (14). Deja, liga nebeleido šios laidos išleisti. Po baigiamojo koncerto su ašaromis akyse absolventės pasku-tinį kartą dovanėjo gėles Aušrytei, taip ją vadino visi mokiniai... 2020 m. kovo mėn. 20 dieną dėl

ligos pasitraukė iš choreografijos mokyklos mokytojos pareigų. Buvo sunku priimti šią žinią: Aušra Čepulienė po sunkios ligos mirė Rokišk-kyje 2020 m. liepos 7 dieną.

Įkvėpti pedagogės Aušros meilės šokiui ir kūrybiškumui, choreo-grafo profesiją pasirinko ne vienas šokėjas. Buvusi Aušrytės auklėtinė Ieva Lapelytė, baigusi šokio studijas Vilniaus pedagoginiame institute, grįžo į gimtąjį Rokiškį ir tęsia moky-tojos darbą. Ji prisimena: „Mokytoja Aušra buvo mano pirmoji šokių mokytoja ir auklėtoja tuometinėje Rokiškio choreografijos mokyklo-je. Tai mokytoja, padėjusi man žengti pirmuosius šokio žingsnius,

suteikusi galimybę mylėti šokį ir mokytojo profesiją iki šiol. Būtent tada, kai lankiau šokio pamokas pas mokytoją Aušrą, manyje pradėjo rusenti noras būti šokių mokytoja ir vėliau niekas manęs negalėjo perkalbėti rinktis kitą profesiją. Mokytoja Aušra buvo labai geras, santūrus žmogus, nepamenu jos piktos ir pakėlusios balsą pamokų metu. Ji visada atrodydavo tokia smulki, trapi, beprotiškai grakšti ir tarsi fėja skriedavo per šokių salę. Gal labai poetiškai apibūdinau, bet ji man visada išliks tokia atmintyje. Ji man buvo ir yra autoritetas. Neapsakoma garbė buvo dirbti su ja nors ir trumpai, man buvo iššūkis perimti mokyti jos mokinius, aš labai tikiuosi, kad neapvyliu savo mokytojos. Branginu visus mokytojos Aušros duotus patarimus nuo pirmųjų šokio žingsnių iki pradant savarankišką darbą.“

Prisiminimais dalijasi dukra Marija Čepulytė-Sakaitienė: „Kalbėti apie Mamą – labai gera... Sakyti – Mama buvo – beprotiškai sunku... O Ji buvo ypatinga. Pati tikriausia, pati nuoširdžiausia, pati teisingiausia, pati protingiausia, pati mylimiausia mano gyvenimo moteris. Ji mano Mama, ji mano draugė. Už tai, kokia aš esu šiandien, galiu dėkoti Mamai. Ji mane visada mokė suprasti, neteisti, atleisti, mylėti, skubėti lėtai, gyventi gyvenimą, nebijoti, siekti, jaustis laisvai... Ji visada leido

suklysti... daug kartų... Už klaidas nebardavo, o kartu bandėme rasti priežastį, kodėl taip atsitiko ir ką galima padaryti, kad tai nepasikartotų. Ji buvo mano neapsakoma ramybė... minčių, širdies, jausmų. Su ja tylėti buvo prasminga, nes kartais, kad suprastume viena kitą, mums žodžių nereikėjo. Sėdėdavom naktį ant kiemo suoliuko, kai visi jau miegodavo, tyliai kalbėdavom, tada prasmingai patylėdavom, kartu pamąstydavom. Būdavo taip ramu ir gera. Ji išmokė mane būti mama jau savo vaikams, esu neapsakomai laiminga už tą nors ir labai trumpą laiką, jos ir mano vaikų kartu, kurį jie turėjo. Kad spėjo ją pažinti, spėjo daug ko iš jos išmokti, spėjo pasidalinti besąlygiška meile. Jos tvirtą ranką, kuri laiko manąją, jaučiu ir šiandien... Mes susikibdavome rankomis labai dažnai, iki pat paskutinės dienos. Šiandien apkabinti jos nebegaliu, bet ji visada su manimi, mano širdyje, mano mintyse, kiekviename mano gyvenimo įvykyje, apsisprendime, abejonėje, visada paklausiu savęs: „O ką pagalvotų ir patartų Mama“... ir tada atrodo viskas lengviau, nes ji... ji visada šalia. Ji buvo mūsų šeimos širdis, ramybės saugotoja. Ir kiekvienas mes turim savo širdyje dalelę jos, kuri bus amžina. Ir kartais galvodavau, na, Mama, kodėl gi tu taip skubi parodyti, pamokyti, pamatyti... o dabar suprantu, nes laiko buvo duota per mažai. Bet jis

buvo pats prasmingiausias, į nieką nepakeičiamas. Ji man padovanojo meilę... niekada nesibaigiančią meilę. Aš neapsakomai didžiuojuosi, kad esu Jos dukra.“

Šiltus žodžius Aušrai skiria draugė Audronė Čepelytė-Stočkuvienė: „Su Aušra Čepulienė susipažinau dar būdama mokinė, kai šokau Rokiškio kultūros centre tautinių šokių kolektyve. Tada su mumis, nors ir trumpai, bet dirbo jauna šokių mokytoja, nedidukė, tyliai kalbanti, bet reikli ir miela. Vėl teko susitikti 2000 m., kai nemaža Rokiškio rajono žmonių grupė vyko į Italiją supažindinti italus su lietuvių kultūra (muzika, dainomis, šokiais). Dviejų savaitių kelionė suartino, ir nuo tada turėjau nuostabią draugę. Aušrytė (taip visada ją vadino artimi draugai) buvo nuostabus žmogus, su kuriuo praleista daug smagių, įdomių ir prasmingų akimirų. Tai buvo draugė, iš kurios buvo galima mokytis gyvenimo džiaugsmo: ji mylėjo gamtą, žavėjosi kelionėmis, įvairiausiais kultūros renginiais, mėgo praleisti laiką su artimais žmonėmis. Visada žavėjo jos begalinė tolerancija žmogui, gebėjimas priimti žmogų tokį, koks jis yra, gebėjimas išklaudyti, palaikyti ir padėti. Kartu augo mūsų vaikai, tad ir šiandien matau, kad jos žodis, nuomonė, požiūris į šeimą buvo ir yra jiems labai svarbi.“

Aušra Čepulienė

Raganų kalne Juodkrantėje

Nuotraukos iš Čepulių šeimos albumo

Lietuvos dainų šventėje su „Nemunėlio“ merginų grupe

Su auklėtinėmis

Senųjų metų palydų koncertas. „Požemių princesė“. Priekyje iš kairės: R. Bielovienė, A. Čepulienė ir I. Mulviniene

Senųjų metų palydų koncertas. „Auksinė žuvelė“. Avanscenoje – A. Čepulienė ir A. Skardžius

Aušra Nidoje

Rokiškio krašto šokio meno kūrėjai

ONA VIGĖLYTĖ

Rokiškio Rudolfo Lymano muzikos mokyklos Choreografijos skyriaus mokytoja metodininkė

„Jei aš apie juos neparašysiu, tai niekas nebeparašys, nes vyresnės kartos žmonių lieka vis mažiau ir mažiau.“
(A. Miškinis)

Rokiškio krašto šokio istorijos pradžia yra dvare, kur vakarėlių ar pasilinksminimų, puotų metu buvo šokami madingi to meto šokiai: menuetas, gavotas, mazurka ir kiti. Juos savaiame suprantama

lydėdavo gyva muzika. Yra keletas užuominų apie dvare veikusią muzikos mokyklą, kuri vėliau išsikėlė į Baltarusiją, Gardiną, o nuo XVIII a. muzikantus rūmams jau rengė Salų dvare įkurta italų kilmės dvarininkų Marikonijų muzikos mokykla. Svarbi kultūrinė šio krašto žinia yra dar ir ta, kad nuo XIX a. pabaigos vyko slapti lietuviškų spektaklių vakarai, 1905 m. įvyko pirmasis viešas lietuviškas vaidinimas – Keturakio

„Amerika pirtyje“ ir P. Pundzevičiaus-Petliuko „Neatmezgamas mazgas“. Rokiškio kraštas išsaugojo daug kultūrinių tradicijų, bet pati šokio istorija yra gana jauna ir, ko gero, mažiausiai žinoma ir tyrinėta. Žymus krašto istorijos puoselėtojas Petras Blaževičius savo knygelėje „Kai kurie Rokiškio krašto kultūros istorijos bruožai“ (1994), skyriuje „Šokio menas“ (p. 78–79), rašo, kad yra labai mažai žinoma apie

Iš kairės: mokytojai M. Kakeranas, P. Šinkūnas, B. Butėnienė ir J. Butėnas, 1969 m. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

Rokiškio 1-osios ir 2-osios vidurinių mokyklų mokytojai tarptautinėje mokytojų dainų šventėje Utenoje, 1954 m. Iš kairės: V. Vajega, B. Butėnienė, E. Jukonienė, V. Četkauskas, I. Stundžienė ir A. Keliuotis. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

Šokių ratelis (vad. B. Butėnienė), užėmęs pirmąją vietą Dusetose vykusiame pirmajame mokytojų šokių kolektyvų festivalyje. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

šokių kolektyvus Rokiškio krašte. Pasak jo, yra žinių, kad renginių metu, kaip 1933 m., minint Lietuvos nepriklausomybės jubiliejų, vyko šokiai, tautiniai žaidimai, o pasitinkant 1934 metus Obelių šaulių būrio vakare mokytojos Banevičiūtės pastangomis scenoje buvo gražių plastikos dalykėlių su muzika ir dainomis. P. Blaževičius mini informaciją „Ateities“ žurnale, kuri liudija, kad 1937 m. spalio

mėnesį Rokiškio gimnazijoje vyko vakaras, o jame pasirodė ir baleto šokėjai. Knygelėje paskelbta unikali nuotrauka „J. Zauka su pagyvenusių žmonių liaudies šokių kolektyvu Obeliuose 1939 m.“. P. Blaževičius rašo: „Lietuvoje tuo metu veikė tik maža grupė šokių kolektyvų, tad Rokiškio kraštas gali tik tuo didžiuliu.“ Tokia tad būtų Rokiškio krašto šokio istorijos pradžia. Apskritai visoje Lietuvoje šokis savo istoriją

Mokytoja Bronislava Butėnienė poilsio valandėlę, 1958 m. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

pradėjo vėlokai. Viena svarbiausių žinių – dainų šventės šokiais pasipildė tik nuo 1950 metų.

Straipsnyje būtina prisiminti Rokiškio krašto žmones, suformavusius Rokiškio krašto XX a. choreografinį paveldą. Krašto kultūros istorijoje įrašytos svarbios šios srities atstovų pavardės. Viena šių asmenybių – choreografė, Rokiškio liaudies teatro aktorė Salomėja Kuzmienė (1925 07 02 Palkių k. Širvintų r. – 1977 08 13 Šakiai). Krašto choreografi buvo ne vien profesionalūs mokslus baigę šokėjai, bet ir savamoksliai, saviveiklininkai, entuziastai. Štai Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos (anksčiau Edvardo Tičkaus vid. mokykla) mokytoja Bronislava Šakalytė-Butėnienė (1922 11 24 Tauragė – 2005 11 07 Rokiškis) Rokiškyje geriau žinoma ne kaip lietuvių kalbos, o šokių mokytoja. Šiomet šiai žaviai asmenybei būtų sukakę 100 metų. B. Butėnienė nuo 1950 m. dalyvavo su tautinių šokių kolektyvais dainų šventėse. 1964 m. įvyko pirmoji respublikinė moksleivių dainų šventė, kurioje šoko E. Tičkaus mokyklos jaunimo ir pionierių kolektyvai. Antrojoje 1969 m. šventėje pasirodė mokyklos jaunuolių, pramoginių pionierių ir spaliukų šokių kolektyvai. 1974 m. respublikinėje moksleivių dainų šventėje dalyvavo trys kolektyvai. 1956–1989 m. šioje mokykloje taip pat su šokių

Režisierius Alfonsas Zauka (kairėje)
(1914–1979) su tėvais Ona ir Juozu.
Nuotr. iš www.muzejusrokiskyje.lt

kolektyvais dirbo N. Čepelienė, N. Vyšniauskienė, A. Januškevičiūtė, M. Kvartūnienė, A. Kondratienė, I. Zabulienė. Didelis indėlis į krašto šokio istoriją Irenos Zabulienės, kuri sėkmingai darbuojasi kitoje srityje. Choreografija Rokiškyje ypač išpopuliarėjo R. Cikanui pradėjus dirbti Rokiškio 3 vid. mokykloje (dabar Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos „Romuvos“ padalinys). Vėliau šis pedagogas daug metų savo karjerą tęsė Zarasų Fausto Latėno meno mokykloje, nors šiuo metu galėtų poilsiauti, tačiau dar energingai darbuojasi Visagine.

Pirmasis profesionalus Rokiškio krašto choreografas Petras Dainys (1928 12 26–2003 09 30). Su jo atvykimu prasideda tikrasis choreografinis judėjimas. P. Dainys gimė 1928 m. Audronių kaime, šalia Obelių, Rokiškio rajone. Petras, visų vadintas Jonu, nes tokį vardą buvo išrinkę tėveliai, bet per klaidą pakrikštytas Petru, buvo griežtas, reiklus sau ir kitiems žmogus, siekiantis užsibrėžto tikslo, bet malonus, „širdies“ žmogus šeimai, giminaičiams, niekada nesiskųdavęs gyvenimu, viską laikęs savyje.

Rokiškio 2-osios vidurinės mokyklos tautinių šokių kolektyvas su vadove B. Butėniene, 1955 m. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

1936 m., būdamas aštuonerių, pradėjo lankyti mokyklą Obeliuose. Baigė dešimt gimnazijos klasių. Grįžęs iš armijos, 1953 m. sausį įsidarbino ligoninėje kūriku. Vėliau, dirbdamas Obelių MTS (mašinų-traktorių stoties) mechaninių dirbtuvių tekintoju, pradėjo šokti Obelių kultūros namų liaudiškų

šokių ratelyje. Koncertuodavo ne tik Rokiškio rajone, bet ir Vilniuje, respublikinėje dainų šventėje, Latvijoje, Estijoje. Siekė mokslo, lankė vakarinę mokyklą, giedojo bažnyčios chore. 1957 m. P. Dainys darbinę veiklą tęsė Juodupės „Nemuno“ fabrike, buvo tekintojas. Tačiau labai norėjo šokti, dalyvauti

Vilniaus kultūros mokyklos studentės su P. Dainio vadovaujamu šokių kolektyvu, muzikantų grupe ir pasakoriais. Pirmoje eilėje sėdi P. Dainys, paskutinėje eilėje trečia iš kairės – Irena Kirstukienė. Nuotr. I. Kirstukienės

B. Butėnienės vadovaujami šokėjai Rokiškio miesto aikštėje (dabar Nepriklausomybės a.), 1959 05 01. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

Rokiškio liaudies teatro artistai, 1962 m. Stovi: iš kairės Aldona Laguckaitė-Varnienė, —, Jonas Mažeikis, Aldona Kunskaite, —, choreografė Salomėja Kuzmienė su dukra. Priekyje viduryje – Rokiškio liaudies teatro režisierius Jonas Kavoliūnas. Nuotr. iš www.muzejusrokiskyje.lt

šokių kolektyvo veikloje. 1959 m. fabriko direktorius Kakliauskas įkalbėjo Petrą vadovauti šokių kolektyvui. Prasidėjo sunkus, bet įdomus darbas. Kolektyvas parengė 30 šokių, dalyvavo respublikinėje dainų ir šokių šventėje Vilniuje. O 1960 m. šokių kolektyvai sukurti Rokiškio rajone: Didsodėje, Sodeliuose ir Onuškyje. Koncertuota Latvijoje, Estijoje. Nuo 1963 m. P. Dainys jau Rokiškio rajono kultūros namų meno vadovas.

Prasidėjo darbas – renginiai, koncertai, šokių vadovų seminarai, pagalba kitiems šokių kolektyvams. 1965 m. respublikinei dainų šventei parengė net 4 rajono šokių kolektyvus. Nuo 1964 m. paskirtas rajoninių dainų ir šokių švenčių vyriausiuoju vadovu. Tais pačiais metais neakivaizdiniu būdu ėmė studijuoti Vilniaus kultūros mokykloje. 1965 m. savo karjerą tęsė kaip rajoninių kultūros namų direktorius, deja, čia dirbo trumpai.

Šokių kolektyvo vadovė, mokytoja Bronislava Butėnienė. Nuotr. iš choreografijos mokyklos archyvo

Tų pačių metų gruodžio mėn. jis jau Salų žemės ūkio technikumо kultūros namų meno vadovas. Kūrybinė veikla sekėsi puikiai: suburti trys kolektyvai, kolektyvų nariai buvo draugiški, darbštūs, drausmingi, o pasiekimai – aukščiausi rajone. 1968 m. choreografas apgynė specialybės diplominį darbą. 1969 m., atidarius Juodupės kultūros namus, grįžo atgal į šį kraštą ir užėmė Juodupės kultūros namų direktoriaus pareigas. Viskas prasidėjo iš naujo, susirinkus 4 pagyvenusių šokėjų poroms, vyko pasirėngimas 1970 m. respublikinei dainų ir šokių šventei. Subūręs Juodupės mokyklos merginų kolektyvą, 1972 m. dalyvavo respublikiniame pramoginių šokių konkurse „Baltijos gintarėlis – 72“ ir pramoginių šokių konkurse „Žemaičių taurė“ Telšiuose. P. Dainys dirbo ne tik su fabriko „Nemunas“ ir Juodupės kultūros namų, bet ir su Juodupės mokyklos kolektyvais – dramos būreliu, vokaliniu, šokių ansambliais, Juodupės ligoninės moterų ansambliu, dramos kolektyvu. 1973-ieji – brandžiausi apžiūrų ir konkursų prasme. Dalyvauta visur: respublikiniuose pramoginių šokių konkursuose, zoninėse, respublikinėse apžiūrose ir t. t. P. Dainys buvo pirmasis profesionalus choreografas, šokių mokytojas ir kolektyvų vadovas

Rokiškio rajone, kurio dėka prasi-
dėjo tikrasis šios srities judėjimas.
P. Dainys mirė 2003 m. Juodupėje,
palaidotas Obelių kapinėse, Rokiškio
rajone.

Energingai į šokio meno vys-
tymą rajone buvo įsitraukusi
kultūrininkė Irena Aleksiejienė
(1941 04 20). Šokio meną nuo
1980 m. trumpai, bet sėkmingai
puoselėjo choreografai M. Gursky-
tė, Rima (Kaminskaitė) Bielovienė,
V. Žindžius, Aušra Čepulienė, Lo-
reta Grochauskienė ir kt.

1989 m. tuometinio Rokiškio
muzikos mokyklos direktoriaus Stasio
Davydo dėka Rokiškio muzikos mo-
kykloje įsteigtas choreografijos sky-
rius, vėliau reorganizuotas į Rokiškio
choreografijos mokyklą (1993–2020).
Deja, šiuo metu mokykla grįžo prie
pradinio etapo. 1989 m. pedagogi-
nę veiklą pradėjo Rima Bielovienė,
Arūnas Skardžius, 1990 m. Snieguolė
Skardžiuvienė, 1991 m. Aušra Če-
pulienė. Skyriaus pedagogai aktyviai
skatina jaunąją krašto kartą domėtis
šokiu, kuria šokio spektaklius, sky-
riaus kolektyvai sėkmingai dalyvauja
dainų šventėse ir koncertuose.

Tai atvėrė naujas Rokiškio krašto
choreografinio judėjimo galimybes.

Kuomet šių eilučių autorė mokė-
si gimnazijoje, mokytoja Bronislava
Šakalytė-Butėnienė (1922 11 24
Tauragė – 2005 11 07 Rokiškis)
buvo baigusi pedagoginę karjerą.
Mokyklos istorijoje liko tik prisi-
minimai apie B. Butėnienę, ne vien
kaip apie puikią lietuvių kalbos ir li-
teratūros mokytoją, bet ir nuostabią
šokių kolektyvų vadovę. Mokytoja
B. Butėnienė nuo 1950 m. su tautinių
šokių kolektyvais dalyvaudavo dainų
šventėse. 1964 m. pirmojoje respu-
blikinėje moksleivių dainų šventėje
šoko mokyklos jaunimo kolektyvai.
1969 m. antrojoje moksleivių dainų
šventėje dalyvavo keturi Rokiškio
E. Tičkaus vidurinės mokyklos
šokėjų kolektyvai. 1974 m. trečio-

Moksleivių šokių kolektyvas respublikinėje dainų šventėje Vilniuje, 1965 m.
Priekyje stovi vadovė B. Butėnienė. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

joje moksleivių dainų šventėje –
trys šokėjų kolektyvai. Įvertinant
kūrybinį B. Butėnienės profesio-
nalumą ir organizuotumą, ji buvo
skiriama dainų švenčių vaikų šokių
kolektyvų vyr. vadove. Iki paskuti-
nės (1982 m.) rajono šokių šventės
dalyvavo jose su šokių kolektyvais
ir buvo tų švenčių vadovė.

Elena Vajegienė (Naginskaitė)
apie veikusius šokių kolektyvus
rašė: „Kai įsisteigė tautinių šokių
būreliai, jiems vadovavo mokytojos
Elvyra Makutėnaitė ir Bronislava
Butėnienė (Šakalytė). B. Butėnienės
(Šakalytės) vadovaujamas tautinių
šokių kolektyvas dalyvavo 1950 ir
1955 m. respublikinėse dainų ir
šokių šventėse (pirmą kartą mer-
ginų kolektyvas, antrą – du mišrūs
kolektyvai). Be to, jie dalyvaudavo
visose rajoninėse dainų ir šokių
šventėse ir mokyklos vakaruose bei
minėjimuose.“

Mokinė Janina Ingaunienė
(Buikaitė) prisimena: „Mokytoja
B. Butėnienė vikri, nedidukė, visada
linksma. Šokių būreliui vadovavo.“
Buvęs mokinys Borisas Nikonas
rašė, kad nepailstančioji saviveiklos
organizatorė ir visko siela mokytoja
B. Butėnienė iš nebrandžių paauglių
formavo tvirtas asmenybes.

Vytautas Gasiūnas leidinyje „Ro-
kiškio E. Tičkaus vidurinė mokykla“
rašė: „Plačiai išgarsėjo mokyklos
šokėjai. Liaudies šokių kolektyvai
nuo pat pirmųjų rajono ir respubli-
kinių dainų švenčių yra nuolatiniai
jų dalyviai. Didieji laimėjimai buvo
pasiekti nenuilstančios šokių entu-
zistės B. Butėnienės dėka...“ Mo-
kytoja B. Butėnienė – viena iš pačių
reikšmingiausių ir svarbiausių asme-
nybių Rokiškio šokio istorijoje. Jos
dėka buvo kuriamos šokio tradicijos
ir suklestėjo pats šokio žanras XX a.
antrojoje pusėje mūsų krašte.

Aktorius Petras Venslovas: „Aš norėdavau būti oratoriumi, garsiai deklamuoti...“

REDA KISELYTĖ

Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos „Romuvas“ padalinio bibliotekininkė

Ruduo spalvino medžių lapus. Skačiau poetės, dramaturgės, žurnalistės Dovilės Zelčiūtės literatūrinę autobiografiją „Augau teatre“. Tuo metu dar ir susirašinėjau su aktoriumi, režisieriumi, skaitovu Petru Venslovu. Prisiminėme į Amžinybę iškeliavusį aktorių, teatro režisierių Ferdinandą Jakšį. Liūdna, kad viena paskui kitą iškeliauja teatro legendos.

Gal jau tokia lemtis, kad skaitydama D. Zelčiūtės knygą „Augau teatre“, vis užtikdavau aktoriaus P. Venslovo pavardę, vis prisimindavau vieną nepadarytą darbą – neatliktą interviu.

Tirpo laikas. Su aktoriumi išsirutuliojo nuoširdus ir atviras pokalbis. Kalbinau rokiškėnams brangią asmenybę – 16-osios Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatą P. Venslovą. Pašnekesys šildė sielą...

R. K.: Rokiškio krašto žurnalo „Prie Nemunėlio“ gerbėjams papasakokite apie save. Sudėliokite pagrindinius gyvenimo akcentus. Nuo vaikystės svajojote būti aktoriumi?

P. V.: Mano gimtinė – Pasvalio krašte, Manikūnų kaimo vienkiemyje. Dar ir dabar ten stovi senas tėvų namas, kurį supa didžiulis sodas su senomis obelimis, topoliais, beržais ir liepų alėja. Ten pradžia. Į ten ir

Po meno kūrėjų šventės „Langas į širdį“ Siesikų pilyje 2015 m. Nuotr. A. Venslovienės

sugrįžtu, į vaikystę, į prisiminimus. Visi vaikai nori kažką suvaidinti, pasiversti matytais ir išgalvotais personažais. Aš norėdavau būti oratoriumi, garsiai deklamuoti. Gal todėl bažnyčioje mišių metu labiausiai laukdavau, kada kunigas iš sakyklos sakys pamokslą. Gal iš čia ir tas noras būti aktoriumi. Mokykloje dalyvaudavau skaitovų konkursuose ir gana sėkmingai. Nebijojau scenos. Ji viliojo, traukė į save, tad baigęs Pasvalio vidurinę mokyklą, stojau į Konservatoriją (dabar Lietuvos muzikos ir teatro akademija), į Aktorinį fakultetą. Įstojau. Baigiamajame studijų kurse dalyvavau atrankoje į režisieriaus

L. Lurjė statomą spektaklį „Valentinas ir Valentina“ Kauno dramos teatre. Labai norėjau dirbti su režisieriumi Jonu Jurašu, tuo metu vadovavusiam šiam teatrui. Ši atranka ir sukurtas Valentino vaidmuo nulėmė mano patekimą į Kauno dramos teatrą.

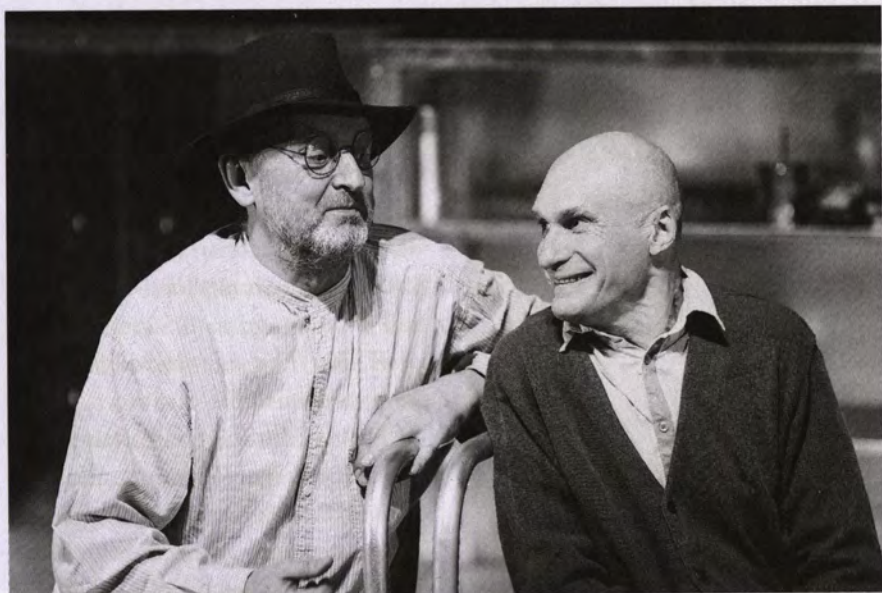
R. K.: Gauta Juozo Keliuočio literatūrinė premija. Kaip jaučiatės? Kokią būseną išgyvenate?

P. V.: Žinia, kad man skirta Juozo Keliuočio literatūrinė premija nepaprastai pradžiugino ir sujaudino. Esu be galo dėkingas. Juozas Keliuotis – išskirtinė asmenybė. Jo vardo premija – mano kūrybinio kelio garbingiausias įvertinimas.

R. K.: Kokį iš savo sukurtų personažų labiausiai mėgstate?

P. V.: Sukurti personažai – visi brangūs. Brangiausi tie, kurių negali pamiršti, kurie įaugę į tave. Jie ir pareikalavę didžiausios dvasinės įtampos, bemiegių naktų.

Tai – Jaunuolis E. Ignatavičiaus ir J. Vaitkaus „Svajonių piligrime“ (režisierius J. Vaitkus). Spektaklis apie M. K. Čiurlionį. Šio genijaus paveikslą kūrėme trise: D. Kazragytė – Keistuolį, V. Šinkariukas – Klajūną, aš – Jaunuolį, jaunatvišką ir gaivalingą dailininko ėjimą į kūrybos pasaulį.

G. Sibleyras „Vėjas topolių viršūnėse“ (rež. R. Atkočiūnas). Fernanas – Albinas Kėleris,
Gustavas – Petras Venslovas

Likimo dovana man buvo sutikti režisierių E. Nekrošių ir kurti du pagrindinius vaidmenis jo režisuotuose spektakliuose: Augustą S. Šaltenio „Duokiškio baladėse“ ir Ivanovą A. Čechovo „Ivanovas“. Jaučiau jo didelį pasitikėjimą manimi ir savo kūrybinę laisvę, galėjau scenoje pakilti į dvasios aukštumas. Jo teatrinė kalba, metaforos, tokios tikros, netikėtos, tiesiog pribloškiančios. Stebindavo, iš kur, iš kokios pasąmonės jis jas semia. Teatro genijus. Ir... netektis. Neišmatuojama netektis...

A. Čechovas „Ivanovas“ (rež. E. Nekrošius).
Ivanovas – Petras Venslovas

Gavėnas – A. M. Sluckaitės „Smėlio klavyrai“ J. Bobrowskio romano „Lietuviški fortepijonai“ motyvais (režisierius J. Jurašas). Mano herojus bandė atkasti praeities klodus, tą pro pirštus byrantį smėlį – laiką...

Man brangus Vydūno vaidmuo G. Jankaus pjesėje „Amžinas keleivis“ (režisierius J. Ivanauskas). Jaučiau didžiulę atsakomybę kurdamas šį vaidmenį spektaklyje apie Vydūną. Repeticijos vyko pusę metų, todėl galėjau be skubos rinkti ir dėlioti kaip žiedus į puokštę šios didžios asmenybės paveikslą.

„Svajonių piligrimas“ (rež. J. Vaitkus). Keistuolis – Dolorosa Kazragytė,
Jaunuolis – Petras Venslovas

„Idioto mišios“ pagal F. Dostojevskio „Idiotas“ (rež. R. Atkočiūnas). Rogožinas – Vytautas Anužis, Kunigaikštis Myškinas – Petras Venslovas

Kunigaikštis Myškinas spektaklyje „Idioto mišios“ pagal F. Dostojevskio romaną „Idiotas“ (režisierius R. Atkočiūnas). Spektaklį kūrėme ne teatrinėje aplinkoje, o šaltoje, neveikiančioje Šv. Jurgio bažnyčioje Kaune. Sovietmečiu išniekintoje bažnyčioje vyko teatrinės mišios – kunigaikščio Myškino drama. Spektaklis buvo pakviestas į tarptautinius teatrų festivalius. Jį sėkmingai pristatėme Taline ir Stambule.

Gustavas G. Sibleyras „Vėjas topolių viršūnėse“ (režisierius R. Atkočiūnas). Spektaklio herojai – trys ambicingi keistuoliai. Gustavas, kaip ir jo draugai, svajoja apie kelionę į kalnus, kur ošia topoliai, kur laisvas vėjas... Žaidžiau šį teatro žaidimą su malonumu, azartu ir bendrumo jausmu.

R. K.: *Esate skaitovas. Kokių autorių kūryba labiausiai „limpa prie širdies“?*

P. V.: Literatūriniai vakarai, susitikimai su žiūrovais mano kūrybiniame kelyje užima labai svarbią vietą. Negaliu skaityti pagal kokias nors taisykles. Skaitau taip, kaip liepia širdis, todėl ir autorius pasirenku tuos, kurie atliepia mano vidinį

G. Jankaus „Amžinas keleivis“ (rež. J. Ivanauskas). Rūta – Rūta Staliliūnaitė, Vydūnas – Petras Venslovas

pasaulį. Mano pasirinkta forma – literatūriniai monospektakliai, atviri monologai. Man svarbiausia vidinis ritmas su publika, kad tie poetiniai monologai išsiskleistų kaip laišakai, kaip prisiminimai, kaip poeto sąmonės srautas, sužadinantys žiūrovams asmeninius vidinius išgyvenimus. O. Milašius, V. Mačernis, P. Širvys, J. Marcinkevičius – tai autoriai, su

kurių literatūriniais monospektakliais keliauju po Lietuvą. Literatūrinuose vakaruose skaitau B. Brazdžionio, H. Radausko, Alfonso Nykos-Niliūno, A. Verbos, G. Patacko, Antano A. Jonyno kūrybą. Man miela ir šiaurės aukštaičių tarpe skaityti S. Dagilį, J. Anusevičių.

R. K.: *Teatras – vieša vieta. Kas jame sunkiausia?*

P. V.: Man teatras – atsivėrimo erdvė. Joje negalvoji apie sunkumus, o visada nori kuo sunkesnės naštos. Tai – vaidmenys ir režisieriai. Jeigu jų neturi arba jei jie pilki, banalūs ir tavęs netenkina, tai ir yra sunkiausia.

R. K.: *Lietuvių dramaturgija Jums artima?*

P. V.: Man teko laimė prisiliesti prie kelių iškiliausių mūsų dramaturgų kūrybos: J. Grušo, S. Šaltenio, K. Sajos. Teko vaidinti jų pjesėse. Gal tai ir nėra pati aukščiausia dramaturgija pasauliniu mastu, bet ji tokia artima, suprantama ir sava.

R. K.: *Kokią vagą Jūsų gyvenime įrėžė vaidmenys kine?*

P. V.: Kinas. Tos patirties nesu-reikšminu, nors teko dirbti su lietuvių ir latvių režisieriais. Įsimintinas darbas su J. Budraičiu. Jis debiutavo kaip režisierius su filmu „Paukščių miestas“. Filmavimo procesas, kai režisierius filmuoja aktorių ne tik vaidmenyje, o ir paslėpta kamera, teikė didelį džiaugsmą. Mano personažas – daltonikas, nematantis kitų spalvų, tik mėlyną. Maskvoje J. Budraičiui prikišo, kad jo filmas – apie politinį daltonizmą. Neva aš tyčia nemačiau spalvų, kurias turėjau matyti. Filmo taip ir neleido rodyti.

R. K.: *Kokio skonio režisieriaus duona? Teatras daug duoda, kartu ir atima, o eiti toliau reikia. Ar nesunku?*

P. V.: Mano prigimtis – aktorinė, tad režisūros imdavausi epizodiškai, kai gimdavo kokia angažuojanti idėja. Taip 1988 m. gimė literatūrinis spektaklis – vakarotuvės su Veronika Povilioniene „Yra šalis“ Kauno dramos teatre. Jį suvaidino beveik šimtą kartų. Spektaklio kodas – žiema. Protingi suprato, kad kalbama ne apie sniegą, o apie politinį sustingimą. Atėjus atgimimui, žiūrovai pametė šį kodą, atveriantį paslėptą spektaklio reikšmę, žiema tapo metų laiku. Spektaklį teko nutraukti.

R. K.: Kas žmogų gyvenime užgrūdina? Ar moka lietuviai branginti gyvenimą?

P. V.: Kiekvieno artisto likimas tiek gyvenime, tiek scenoje skirtingas. Gal man dvasinį atsparumą ir gebėjimą siekti tikslo suteikė tėvų pamokos. Jų raginamas ir palaikomas išėjau į gyvenimą siekti savo svajonės, siekti ir bandyti ją įgyvendinti. Jei negauni visaverčio darbo teatre, susirandi kitą, bet rankų nenuleidi. Taip 1991 metais įkūriau profesionalų kolektyvą Kaune, ansamblį „Ainiai“. Kauno savivaldybė įsteigė net keturiolika etatų. Laikau tai patikėjimo ir pasitikėjimo manimi ženklu. Ansamblis gastroliavo ne tik šalyje, Lietuvą jis garsino Norvegijoje, Prancūzijoje, JAV, Vokietijoje, Jungtinėje Karalystėje. 2002 metais kartu su Kauno miesto savivaldybės taryba įsteigiau VŠĮ „Teatro projektai“. Kultūros ministerija 2014 metais organizacijai suteikė profesionalaus teatro statusą. Norėjau įgyvendinti idėją – suburti iniciatyvius, skirtingus menininkus, puoselėjančius kultūrinį dialogą, plečiančius meno suvokimo ribas.

R. K.: Kokiomis asmenybėmis žavitės?

Pirmojo literatūrinio monospektaklio – Oskaras Milašius „Vienatvė, motina manoji“ – pristatymas Vilniuje, Menininkų rūmų salėje (dabar Prezidentūros Baltoji salė), 1977 m., minint poeto 100-ąsias gimimo metines

P. V.: Žaviuosi tuo, kas gilus ir paprasta, nedemonstruojama. Tokiomis asmenybėmis.

R. K.: Šią vasarą į Amžinybę iškeliavo daug aktorių... Kam priklauso ateitis?

P. V.: Gaila... Ilgėsimės jų... Ateitis? Lietuvai? Duok, Dieve, kad ji būtų... Tikėkime.

R. K.: Ko palinkėsite Rokiškio krašto žurnalo „Prie Nemunėlio“ skaitytojams?

P. V.: Pavadinimas nusako visą žurnalo esmę, prasmę. Jūs kviečiate

neužmiršti savo krašto, šaknų, kalbos, papročių. Esu beginklis. Esu su jumis. Kviečiu visus – atsiliepkime ir skaitykime. Gražiausių kūrybinių sumanymų ir jų išsipildymo žurnalo bendruomenei!

R. K.: Baigėme pokalbį. Tai buvo šiltos ir nepakartojamos akimirkos. Gerbiamas aktoriau, sėkmingai eikite gyvenimo keliu, kad ir ateityje Jumis pasitikėtų, kad sėkmingai įgyvendintumėte visas idėjas. Tikrosios vertybės nedyla, gyvena. Ačiū Jums, kad dovanojate mums visiems žavingas valandas.

Laisvo ir kuriančio žmogaus atsakomybė: Sofijos Tyzenhauzaitės asmenybės bruožai

GINA VILIŪNĖ

Rašytoja

Labai džiaugiuosi, kad didžioji Sofijos Tyzenhauzaitės kūrybos dalis jau yra išversta į lietuvių kalbą, publikuota, ir mes visi galime su ja susipažinti. Apie pačią Sofiją Tyzenhauzaitę taip pat nemažai kalbėta ir rašyta, žinome svarbiausius jos biografijos faktus. Žinome ir kontekstą – sudėtingą bei dramatišką XIX a. istoriją. Ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Europoje tai buvo romantizmo, tautinio pakilimo, kruvinių kovų ir pašėlusios technikos pažangos amžius. Atsiradusios fotografijos dėka mes galime išvysti autentišką Sofijos Tyzenhauzaitės atvaizdą. Garbaus amžiaus ponios oriai ir gal kiek smalsiai žvelgia į objektyvą. O koks paveikslas iškyla prieš akis jums, kai kalbama apie Sofiją? Galbūt tai daili jaunutė mergina, besisukanti valso žingsniu po pokylių salę? Ar kukli panelė, besikalbanti su imperatoriumi apie filosofiją ir mokslą? O gal Sofiją jūs matote tokią, kokią pavaizdavo jos dukterėčia Gabrielė? Anot jos, „teta Zosė lengvai sugyvenama, mėgstanti bendrauti, atvira, pasiekiamą, visais tikinti ir nesirūpinanti savo tualetais...“ Tad kokia buvo toji rašytoja Sofija Tyzenhauzaitė – de Šuazel-Gufjė? Pamėginkime jos pačios ir amžininkų kūrybiniame palikime paieškoti liudijimų apie Sofijos asmenybę.

Sofija Tyzenhauzaitė de Šuazel-Gufjė.
Dailininkas Johan Baptis Edler von Lampi.
Portretas saugomas Žemaičių muziejuje
„Alka“

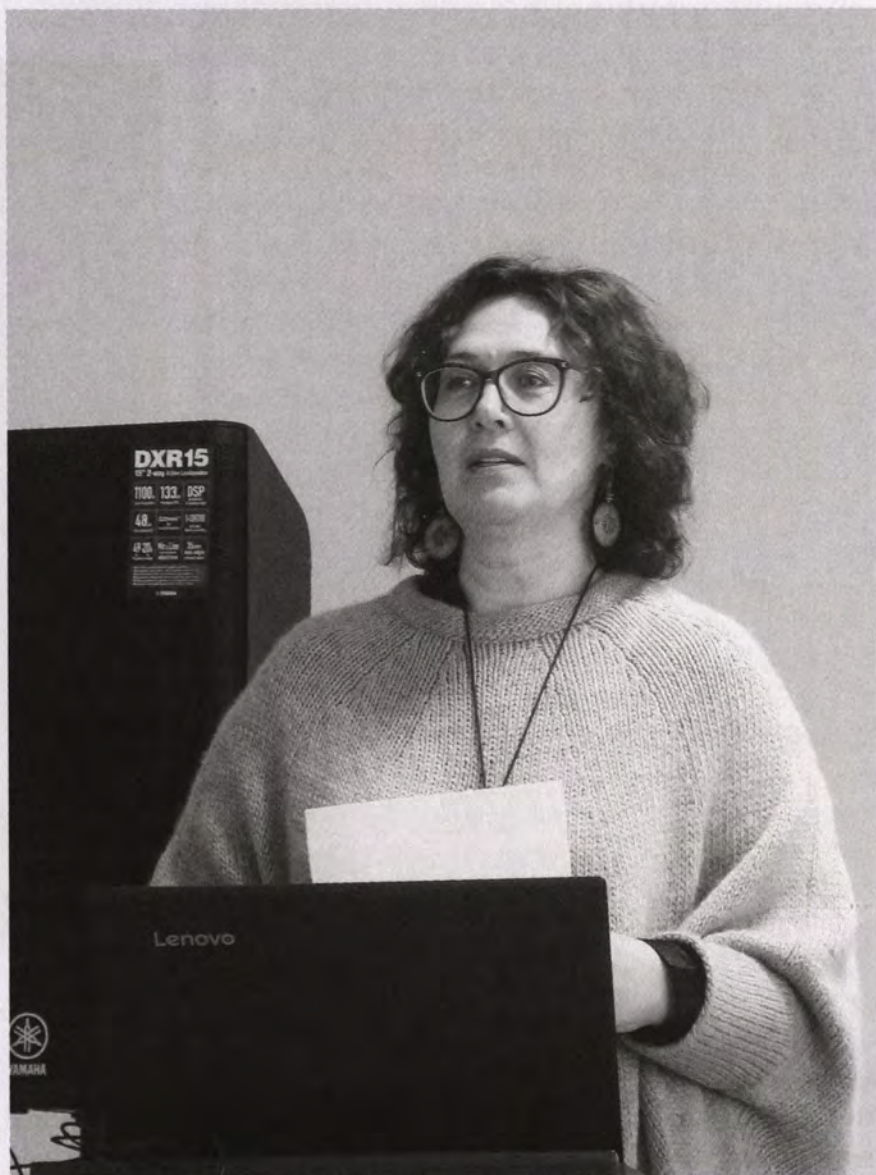
Pirmiausia išskirčiau iš vaikystės atsineštus bruožus: pamaldumą, persmelkusį visus jos kūrinius, ir kūrybiškumą. Apie pastarąjį pasakoja pati Sofija. „Reminiscencijose“ ji rašo, kad dar vaikystėje mėgo fantazuoti, kurti istorijas, klaidžioti savo sugalvotoje „mėnulio karalystėje“. Jos sukurtas istorijas vyresnysis brolis perrašydavo dailiu raštu, o jaunėlis brolis iliustruodavo. Regis, nuo pat vaikystės jai buvo skirta rašytojos dalia. Sofija augo turtinroje šeimoje, kur vaikai privalėjo gauti tinkamą išsilavinimą. To meto aukštuomenės merginų gyvenimo kelias buvo aiškus nuo gimimo,

sėkmingai ištekėti ir kurstyti namų židinį – tiek iš jų buvo tikimasi. Jos buvo mokomos visko, kas reikalinga dvaro salono papuošimui ir tinkamam giminės atstovavimui: muzikavimo, šokių, dailės, užsienio kalbų, etiketo. Polinkis į kūrybą taip pat buvo skatinamas. Nemažai to meto moterų kurdavo eiles ar prozą ir skaitydavo šeimos ar giminės rate, bet publikuoti savo kūrybą dar buvo laikoma prastu tonu. Sofija į šiuos prietarus numojo ranka. Prancūzmečiu ji atidavė savo kūrinių apie Lenkijos karalienę Vandą Napoleono sekretoriui. Gali būti, kad būtent šis kūrinys, kuriame išaukštinamas Prancūzijos imperatorius, paliudijo Tyzenhauzų ištikimybę ir užtikrino Napoleono pasitikėjimą.

Dar vienas neabejotinas Sofijos asmenybės bruožas buvo patriotizmas. Ji pati atsiminimuose rašo, kad nuo jaunumės buvo didelė patriotė ir norėjo būti savo šalies Žana d'Ark. Kai į Vilnių įžengė Napoleono kariuomenė, tarp jų buvo ir lenkų dalinys. Sofija rašė: „Pirmą kartą mačiau lenkų karių – iš akių pasruvo entuziazmo ir džiaugsmo ašaros.“ (1, p. 33.) Sofijos tėvas Ignotas Tyzenhauzas ir abu broliai įstojo į prancūzų kariuomenę. Lenkai ir lietuviai džiūgavo, tikėdamiesi su Napoleono pagalba

atgauti prarastą valstybingumą. Pačios Sofijos padėtis buvo gan kebli, žinoma, ji patriotiškai vylėsi laisvės, bet tuo pat metu mylėjo ir garbino imperatorių Aleksandrą, Napoleono priešininką. Atsiminimuose ji gan subtiliai laviruoja tarp šių dviejų politinių jėgų, nešykštėdama simpatijos Aleksandriui. Atviriau, neslėpdamas sarkazmo, apie šią situaciją pasakoja Sofijos amžininkas ir geras pažįstamas daktaras Jozefas Frankas: „Ištikimybė, kurią panelė Sofija Tyzenhauz išsaugojo imperatoriui Aleksandriui, netrukė jai susidraugauti su prancūzais. Ji net įsimylėjo asmeninį Napoleono sekretorių poną Lornį d’Idevilį, kuris liko Vilniuje prie kunigaikščio de Basano.“ (4, p. 389.) Prancūzams atsitraukus, Sofija dar kurį laiką susirašinėjo su Lorniu, daktaras Frankas teigia, kad ji netgi ketino už jo ištekėti, tačiau šeima griežtai paprieštaravo ir Sofija nusileido.

Dar vienas bruožas, kritęs į akis skaitant atsiminimus, yra taikus Sofijos būdas. Sutikite, tokios aukštos kilmės panelė galėjo aikštytis ir rodyti kaprizus. Vietoje to randame savotišką paklusnumą, ypač tėvui. Reikia pabrėžti, kad anuomet netekėjusi mergina buvo savotiška šeimos vizitinė kortelė, o sėkmingas jos ištekimas buvo sudėtingo aukštuomenės žaidimo dalis. Todėl būtent tėvas, grafas Ignotas Tyzenhauzas, lydėjo Sofiją į aukštuomenės balius ir griežtai prižiūrėjo dukters garderobą, kėlė reikalavimus išvaizdai. „Tėvas iš anksto užsakė labai gražią suknelę su mažyčiais juodais taškeliiais ant obuolio žalumo taftos. Nežinau, ar tai labai gražu, bet toks buvo jo skonis, o man daugiau nieko nereikėjo.“ (1, p. 23.) Dėl tokių menkniekių, kaip suknelė ar papuošalai, Sofija nekėlė vaidų, tačiau Rusijos imperatorių monogramą įsisegė eidama į priėmimą pas Napoleoną. Mergina

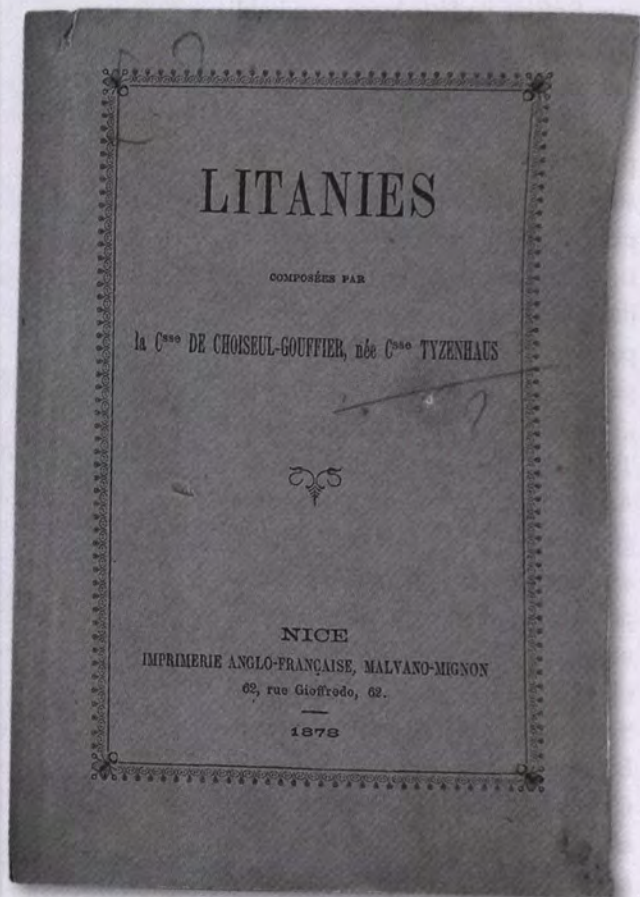
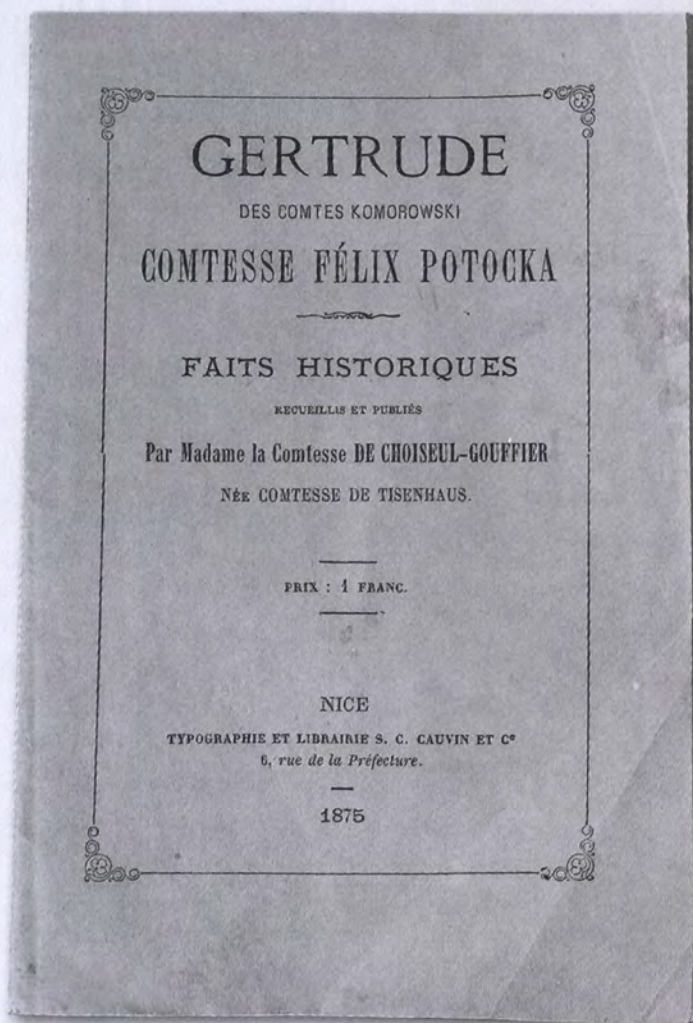

Istorinių romanų rašytoja Gina Viliūnė 4-ajame Sofijos Tyzenhauzaitės rašytojų sąskrydyje Rokiškio Juozo Keliučio viešojoje bibliotekoje, 2022 09 21. Nuotr. Alicijos Matiukienės

pademonstravo nemenką užsispyrimą, kartkartėmis pakeičiantį įprastą nuolankumą. Ryžtas buvo toks, kad galiausiai net tėvas turėjo nusileisti. Vėliau šis poelgis labai išgarsino Sofiją, nors atsiminimuose tokią šlovę ji vertina skeptiškai. Gal todėl, kad „Reminiscencijos“ rašytos antroje gyvenimo pusėje, žvelgiant iš gana tolimo laiko perspektyvos, Sofija daugelį aukštuomenės atributų vadina paprasčiausiu tuštybės vardu. Prisimindama laikus, kai ji buvo Vilniuje keliamų imperatoriaus Aleksandro balių karalienė, Sofija rašo: „O grafas Kočiubėjus nusprendė, kad aš udivitelna! Neži-

nau, kas tai. Tuštybių tuštybė, viskas yra tuštybė! Tokios mano mintys buvo tada, tokios jos ir šiandien.“ (1, p. 27.)

Nežinau, ar drąsa buvo įgimtas Sofijos bruožas, ar jį įgijo sudėtingomis gyvenimo aplinkybėmis, tačiau likti vienai karo nusiaubtame Vilniuje ir laukti rusų kariuomenės buvo išties labai drąsu. Tėvas ne tik pasitraukė iš Vilniaus su prancūzais, paliepus Sofijai likti, be to, jis dar užkrovė ant Sofijos pečių atsakomybę už giminės turtus ir šeimos narių laisvę. Napoleono kariuomenėje tarnavę artimieji galėjo tikėtis dvarų atėmimo, o grįžę ir išsiuntimo į Sibirą.

Sofijos Tyzenhauzaitės de Šuazel-Gufjė knygos

Sofijos draugystė su imperatoriumi Aleksandru padėjo sutvarkyti šį reikalą pačiu palankiausiu būdu. Nemenkos drąsos reikėjo merginai kreiptis į aukščiausius pareigūnus. Vėliau tos drąsos prireikė ir audiencijoje pas Prancūzijos karalių arba dažnose kelionėse po Europą.

Skaitant Sofijos pasakojimą apie nesibaigiančius aukštuomenės balius, polonezus ir mazurkas, komplimentus ir neoficialius vizitus, galima pagalvoti, kad toks gyvenimas buvo jai ne tik įprastas, bet ir be galo malonus. Tačiau nepraleiskime pro ausis jos pačios prisipažinimo: „Buvau laiminga užsisklendusi savyje, juk tiek daug žmonių bijo mąstyti! Užjaučiu juos! Melancholiją mėgau labiau nei linksmybes, bet to nesakiau, nes mane būtų laikę romantike, o to nebūčiau galėjusi pakęsti.“ (1, p. 53.) Taigi nei tuštybės garbin-

toja, nei romantike Sofija nebuvo. Sakyčiau, kad ji tvirtai stovėjo ant žemės ir jautė savo vertę. Atsiminimuose rašė: „Kuo labiau mane aukština, tuo mažesnė jaučiuosi, bet jei atvirkščiai – puikiai moku save išaukštinti.“ (1, p. 106.)

Praūžus Napoleono karų audroms, imperatoriui Aleksandriui vis labiau nyrant į religingumą ir misticismą, atėjo laikas panelei Tyzenhauzaitei „susitvarkyti gyvenimą“. 1818 m., jau nebe jaunutė, tačiau su dideliu kraičiu, Sofija ištekėjo už grafo Šuazelio. Šis vyras keletą kartų minimas atsiminimuose, tačiau ne jausmingai ar nuoširdžiai, o labiau kaip įvykių liudytojas ar informacijos šaltinis. Regis, niekas neabejojo, kad Sofijos pasirinkimas buvo padikuotas ne širdies, o išskaičiavimo. Grafas nedailus, prasiskolinęs, išsiskyręs, auginantis vaikus

iš pirmosios santuokos. Galima tik spėlioti, kodėl Sofija jį pasirinko. Galbūt dėl išsaugotos Prancūzijos pilietybės ir karjeros perspektyvų Paryžiuje? Jau vėliau, kai Sofijos padedamas grafas Šuazelis atgavo savo padėtį Prancūzijos aukštuomenėje, dvarą Šampanėje, įsigijo butą Paryžiuje, žiemojavė Florencijoje ar Nicoje, buvo galima spręsti, kad Sofija Tyzenhauzaitė pasirinko teisingai. Juolab, kad iškart po vedybų Paryžiuje išspausdino savo pirmąjį romaną „Lenkai Sant Domingo saloje, arba Jaunoji kreolė“.

Sunku pasakyti, kodėl Sofijos kūryba nebuvo išleista Vilniuje, kur tuo metu veikė garsi Juozapo Zavadskio spaustuvė. Galbūt dėl kalbos? Sofija visas savo knygas rašė prancūziškai. Paryžiuje Sofijos kūryba buvo priimta palankiai, per dešimtmetį išėjo keturi romanai

ir bestseleriu tapę „Prisiminimai“. Paskui dar keli kūriniai. Iš viso 8 knygos. Romanams Sofija rinkosi istorines temas, nesunku pastebėti iš pavadinimų, kad jos dėmesio centre buvo moterys. Tai karalienė Jadvyga, Barbora Radvilaitė, Halina Oginskytė ir grafų Komorovskių Gertrūda. Daug laiko praleisdavusi toli nuo Lietuvos, Sofija nesiliovė rašyti apie tėvynę, rinko istorinę medžiagą ir skleidė žinią apie Lietuvos ir Lenkijos valstybę, kurios tuo metu jau nebebuvo.

Romano „Vladislovas Jogaila ir Jadvyga, arba Lietuvos sąjunga su Lenkija“ įžangoje Sofija Tyzenhauzaitė rašo: „Laiminga būsiu, jei sužadinsiu kad ir menką jų susidomėjimą tauta, apie kurią istorija kalba pernelyg mažai ir kurios vardas šandien dėl daugybės įvairių priežasčių beveik nežinomas!“ (2, p. 7.) Nors ir sunku palyginti, bet išdrįsiu teigti, kad Sofija kaip rašytoja tėvynės labui nuveikė daugiau nei jos šeimos vyrai, kovoję Napoleono armijoje. Prancūzai pirko ir skaitė Sofijos romanus, mintimis nusikeldami į Vilnių, Trakus, Platelius ar Rokiškį.

Vietas, kurias matė savo akimis, Sofija aprašydavo labai vaizdingai. Paryžiaus damos ašarojo drauge su mūsų karalienėmis ir grafaitėmis, kurių meilė dažniausiai būdavo nelaiminga. Sofijos Tyzenhauzaitės atsiminimai apie imperatorius Aleksandrą ir Napoleoną ne tik praskleidė šydą, slepiantį Lietuvos ir Lenkijos aristokratų gyvenimą, jie parodė, kad Vilniaus ir Varšuvos puotos ne prastesnės už Peterburgo ar Paryžiaus, juk jose dalyvauja pats Europos numylėtinis, Rusijos imperatorius.

Kalbant apie istorinius romanus, reikia pripažinti, kad kai kurie Sofijos minimi faktai šiandien paneigti, tarkim, mes žinome, kad karalienė Bona nenunuodijo Barbaros Radvilaitės, kaip pasakoja Sofija. Pati autorė prisipažįsta, kad ieškoti istorinių faktų sunku, ypač gyvenant toli nuo Lietuvos. Įžangoje į Barbaros Radvilaitės istoriją autorė rašo: „Visiškai aišku, kad interpretuodama istorinius faktus dažnai turėdavau pasitelkti vaizduotę, nes faktus patikrinti sunku, kai esi toli, taigi, pastabos knygos

pabaigoje padės atskirti, kas tiesa, o kas sukurta vaizduotės.“ (3, p. 7.) Akivaizdu, kad autorei rūpi kuo teisingesnis istorijos pavaizdavimas, ji jaučia didžiulę atsakomybę, būdama savotiška savo šalies ambasadore literatūros pasaulyje.

Trumpai apžvelgus Sofijos Tyzenhauzaitės asmenybės bruožus, galima teigti, kad ji turėjo labai stiprų pareigos jausmą. Pirmiausia jautė pareigą šeimai ir giminei. Pareigą tėvynei. Negalime nepamatyti ir pareigos skaitytojams. Nors jos akyse žlugo tėvynės viltis atgauti laisvę, Sofija išsaugojo patriotiškumą. Tą byloja jos kūriniai, pasiekę mus po beveik dviejų šimtmečių.

Mes esame dėkingi Sofijai Tyzenhauzaitei už jos kūrybinį palikimą. Rašytojos atkaklumo, drąsos, kūrybingumo ir patriotiško nusiteikimo dėka jos kūryba tapo nemariu paminklu XIX amžiuje rusensiai nepriklausomybės vilčiai. Manau, autorė nuoširdžiai džiaugtųsi žinodama, kad šiandien jos knygas mes skaitome ir vertiname čia, laisvoje Lietuvoje, išverstas į lietuvių kalbą.

Literatūra

1. Sofija Tyzenhauzaitė. *Reminiscencijos*. V., 2004.
2. Sofija Tyzenhauzaitė. *Vladislovas Jogaila ir Jadvyga, arba Lietuvos sąjunga su Lenkija*. V., 2021.
3. Sofija Tyzenhauzaitė. *Barbora Radvilaitė*. V., 2022.
4. Jozefas Frankas. *Atsiminimai apie Vilnių*. V., 2001.
5. Gabrielė Giunterytė-Puzinienė. *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose*. V., 2018.

Kai kūryba sukasi apie gyvenimą

AGNĖ ARŽUOLAITĖ

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos parodų kuratorė

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos parodų galerijoje nuolat pristatomi patys įvairiausi menininkai, tad visuomet parodų erdvėje laukiama lankytojų, kas kartą įgysiančių skirtingas patirtis. Lankantis parodose galima patirti kūrybinį įkvėpimą, taip pat išvysti provokuojančias idėjas ar patirti nuostabą.

Būti menininku yra pašaukimas, o galimybė pasidalinti savo talentais yra tikra dovana. Menas yra ypač įvairiapusis su galybe meno krypčių ir srovių. Ir kiekvienas menininkas atsirenka savo vizijas, savo pasaulį, kurį nori paskleisti, ir tuo keliu jis eina. Ir kiekvienas menininkas randa savo gerbėjus, o savo vertybių pasaulį konstruoja savaip. Nėra judėjimo, menininko ar kūrinio, telpančių į visas meno „etiketes“. Vieni menininkai kelia įvairius socialinius klausimus, paveiksluose koduodami auditoriją virpinančias šurmilio linijas. Kūryboje keliant sudėtingas, skaudžias temas, socialines problemas, menas tampa pokyčių priemone. Tačiau yra menininkų, kurie tapybą naudoja kaip būdą pamatyti gerąją pasaulio pusę ir išreikšti laimę. Tad ne visas menas, kad jis būtų puikus, turi būti socialinis kritikas. Todėl leiskime sau tiesiog mėgautis tekstūra ir spalva.

Šiame tekste noriu pristatyti tapybos kūrinius, kuriuose autorės mintys ir jausenos perteikiamos taip, tarsi kiekvienam jų galėtume pritaikyti eilėraščio eilutę. Įsižiūrėjęs ilgiau, gali pajusti, kaip rūpesčiai išsisklaido paveikslu ore, o galbūt patirti filosofinius kasdienybės apmąstymus. Žiūrėdamas susikuri iliuziją, kad matomas gamtos laukas neapsiriboja tik drobės stačiakampyje, vaizduojamos skirtingos gamtos plotmės žavi besiskleidžiančiomis spalvomis, kurios išplaukia iš paveikslu ribų.

Rugsėjo mėnesį Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje buvo galima susipažinti su dailininkės Nijolės Grigonytės-Lozovskos kūryba parodoje „Ir vėl apie gyvenimą“. Eksponuojami tapybos darbai sukurti per pastaruosius metus. Nijolės tapybos darbuose akivaizdu svarbiausias kraštovaizdžio vizualinės raiškos laukas, glaudžiai sąveikaujantis su gyvybe ir turintis reikšmingą įtaką žmogaus gyvenimui. Atradusi savo braižą ir įtvirtinusi požiūrį į savo kūrybos lauką, dailininkė dalijasi gamtos istorijų pasakojimais, kuriuose jaučiamas terapinis vaizdo kūrinys ar vizuali inspiracija. Paveiksluose visi gamtos elementai persipynę ir, rodos, neatskiriami, tačiau kiekvienas paveikslas – atskira

kompozicija su vis skirtingu erdvės fragmentu. Ši vaizdų banga tarsi užlieja žiūrovą ir leidžia pasimatuoti erdvę be mastelio.

Nijolės tapybos darbai ypač dvelkia šiluma ir ramybe. Tiesa, pati dailininkė spinduliuoja, rodos, tokią pat energiją kaip ir jos paveikslai – juk menininkas ir perteikia savo jausenas ant drobės tokias, kokias ir patiria pats, tai identiteto dalis. Tad apie parodą „Ir vėl apie gyvenimą“ bei savo kūrybos lauką Nijolė Grigonytė-Lozovska dalijasi šioje meno skiltyje.

Papasakokite apie save, kaip jūs gyvenate kaip menininkė, kokia ta menininko diena? Kiek laiko skiriate kūrybai ir kada jaučiatės darbinčiausia?

Kiek save pamenu, tiek ir piešiu. Vaikystėje didžiausias džiaugsmas būdavo gauti naują piešimo sąsiuvinį, jau nekalbant apie pieštukus. Viskas būdavo iš pradžių išglostoma, spalvos sudėliojamos taip, kaip man atrodė gražiausiai. Mama mane galėjo palikti vieną ir ilgesniam laikui, nes buvau prapuolusi piešime. Vėliau, jau mokykloje, patekau pas puikią piešimo mokytoją, kuri mane vis pagirdavo, motyvuodavo... Ir duodavo individualių užduočių. Kiek pamenu, vis kažkur stengiausi

mokytis piešti: tuometiniuose Pionierių rūmuose, vėliau Vienožinskio vakarinėje dailės mokykloje. Vėliau tapiau su pertraukomis, bet niekada nebuvau užmiršusi savo aistros.

Menininko diena dienai nelygi. Kartais būna bemiegė naktis, kai galvoje sukasi paveikslai, kuriuos norėčiau nutapyti. Tuomet rytas prasideda anksti, nes reikia greičiau viską perkelti iš galvos ant drobės. Tapau tik dienos šviesoje, nes labai nemėgstu spalvų, kurias iškreipia dirbtinis apšvietimas. Paveikslai gimsta įvairiai: vieni greit, per kelias dienas ar savaites... Kiti ilgai brandinami nepradėtoje baltoje drobėje. Labai mėgstu pasifotografuoti gamtos nuotraukų ir Lietuvoj, ir kitose šalyse, iš kurių vėliau dažniausiai ir kyla mintys mano kūriniams.

Intensyviausiai dirbu rudenį ir žiemą. Kodėl, sunku pasakyti... Gal todėl, kad esu gimusi lapkritį. Dievinu rudenį ir žiemą. Todėl daugiausia ir tapau šaltuoju periodu, kai pasauliui trūksta spalvų ir džiaugsmo. Todėl stengiuosi tapyti kuo ryškiau ir pozityviau...

Perkami menininko darbai motyvuoja, įkvepia kurti vėl ir vėl... Bet aš labai mėgstu savo darbus ir

Dailininkė Nijolė Grigonytė-Lozovska

dovanoti. Juk paveikslas turi gyventi kažkieno namuose, kažkam suteikti džiaugsmo, o ne būti paslėptas dailininko dirbtuvėje...

Kaip apibūdintumėt savo kūrybą? Koks pagrindinis Jūsų tapybos objektas, tema ar motyvas? Ar bėgant metams keitėsi tapybos technika, vaizduojamos temos?

Laikas – kintantis dalykas, tad ir mano tapybos stilius keitėsi. Pradžioj tapiau niuresnėmis, tamsesnėmis spalvomis. Kuo toliau, tuo labiau stilius krypo į impresionistinį.

Pagrindinis impresionizmo principas – atspindėti akimirką, sustabdyti judesį, atspindėti realybės nepastovumą, pagrįsti įspūdžiu. Tuomet tapyboje pradėjau naudoti grynas, dažniausiai nemaišytas spalvas, atsisakiau žemės, ochros tonų. Naudojau laisvus, smulkius potėpius, atsisakiau kontūrinio, aiškios linijos vaizdavimo. Pirmenybę teikiau peizažo žanrui, dėmesį skyriau saulės šviesos atspindžiams, vandens paviršiaus raibuliavimo efektui išgauti.

Dabar naudoju mentelę ir tik retkarčiais prisireikia teptuko. Pavaislai dažniausiai atspindi sezoniskumą, nors kartais ir vasarą tenka tapyt žiemos peizažą.

Turbūt kiekvienas paveikslas yra nutapytas tam tikrame kontekste. Ar galėtumėt pasidalinti, atskleisti kurio nors paveikslo pagrindinę mintį ar sukūrimo istoriją?

Na, kaip ir matot, beveik visus paveikslus tapau nusižiūrėjusi į patį didingiausią menininką – gamtą. Kas gali būt gražiau už pavasarinis žiedus, už vasaros saulėlydžius, šalnų nubučiuotus medžius ar šerkšną miške?

Yra tokių darbų, kuriuos esu tapiusi po kelis kartus. Na, nepatinka kažkas, ir viskas. Tuomet ant seno darbo pradėdu visiškai naują, kadangi aliejiniai dažai tai leidžia daryti. Yra tokių pasmerktų darbų, kuriuos išgelbėja draugai. Tiesiog neleidžia užtapyti, pasikabina sau. Bet yra ir tokių, su kuriais sunku atsisveikinti.

Kai išsikapsčiau iš sunkios ligos, pradėjau tapyti angelų seriją. Vis kažkaip galvojau pasikabinti miegamajame nors vieną angeliuką. Bet jie visi iškeliavo pas žmones į privačias kolekcijas, nė vienas angelas neužsibuvo mano namuose.

Kaip manote, koks yra didžiausias iššūkis dailininkui? Kieno nuomonė apie Jūsų kūrinį Jums yra svarbiausia?

Didžiausias iššūkis dailininkui – būti įvertintam. Visos meno rūšys skirtos didžiausiam iš menų – menui gyventi. Gyventi žmonių erdvėje, suteikti džiugesį, paskatinti svajoti, o gal paskęsti prisiminimuose...

Kas iš tokios kūrybos, jei ji niekam neįdomi?

Man svarbu žinoti, kad mano darbai patinka žmonėms. Yra ir tokių menininkų, kurie kuria tik sau, bet aš ne iš tokių... Kam gali nepatikti saulė, lietaus lašas ar ryškus gėlės žiedas? Aš tai ir stengiuosi perkelti ant savo drobių.

Koks Jūsų kūrybos santykis su literatūra? Galbūt turite mėgstamų ar įsimintinų rašytojų ir panaudojate, pritaikote literatūrinės ištraukas ar citatas?

Kažką iš rašytojų išskirti būtų sunku. Skaitau daug ir viską, kas papuola po ranka. Dievinu detektyvą, istorinį romaną, labai patinka Jurga Ivanauskaitė... Myliu Viktorą Hugo, Paolą Cognett'į... Sunku būtų įvardinti tiek mėgstamiausią muziką, tiek literatūrą...

Kartais, kai į socialinius tinklus įkeliu kokį naują darbą, kai pritrūksta fantazijos jį aprašyti, paieškau gražių eilių ir pasiskolinu iš poetų. Bet labiau „draugauju“ su proza.

Kokie menininkai formavo Jūsų estetinį suvokimą ir sukūrė pridėtinę vertę ir kas šiandien Jums įdomu kaip žiūrovei meno lauke?

Claude Monet, Edouard Manet, Edgaras Degas, Pierre'as-Auguste'as Renoiras, Mary Cassatt – tai menininkai, kurie po truputį formavo mano pasaulį.

Taip pat žaviuosi šiuolaikiniais dailininkais, pavyzdžiui, Kentu R. Wallisu. Jo paveikslams būdingos ryškios, turtingos spalvos, kuriomis jis sukuria nuostabių kraštovaizdžių. Man labai įdomūs ir E. Paprocki darbai.

Jūsų gyvenimo ritmą, rodos, palaiško kelionės, kurios, kaip minėjote, suponuoja kūrybą. Kokias vizijas norite įgyvendinti artimiausiu metu?

Dabar ruošiuosi kelionei į Kretą. Manau, kad iš ten parsivešiu naujų idėjų savo darbams. Bet gražiausia ir labiausiai įkvepianti tapyti yra mūsų Lietuva.

Nijolė Grigonytė-Lozovska. *Senas miškas*. Drobė, aliejus, 2021 m.

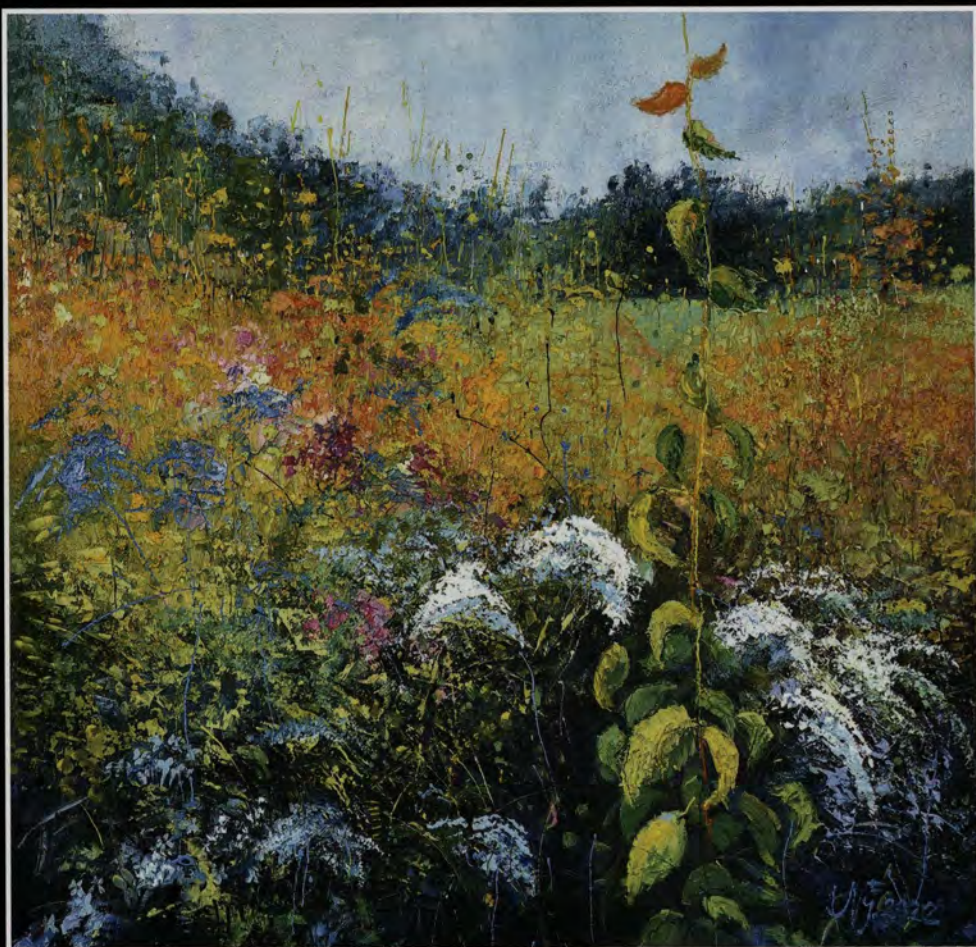
Nijolė Grigonytė-Lozovska. *Girios paslaptys*. Drobė, aliejus, 2021 m.

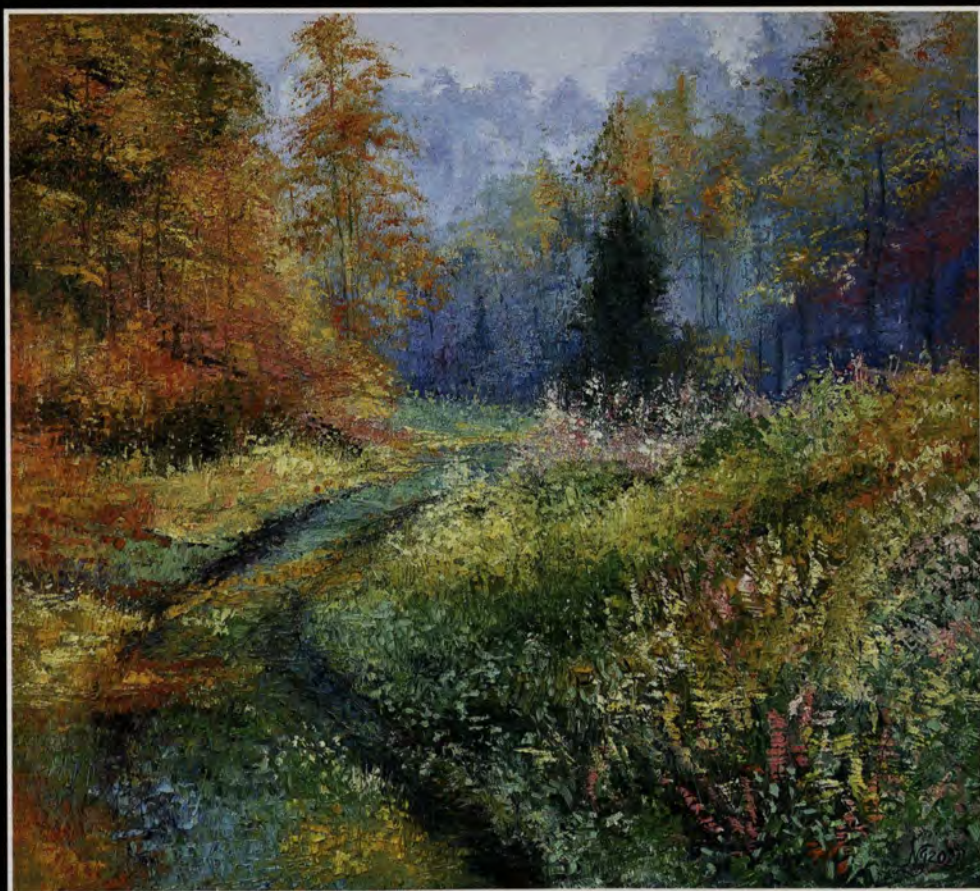
Nijolė Grigonytė-Lozovska. *Pusnynuos nykštukai miega*. Drobė, aliejus, 2022 m.

Nijolė Grigonytė-Lozovska. *Laisvės ir druskos kvapas*. Drobė, aliejus, 2022 m.

Nijolė Grigonytė-Lozovska. *Jaunas berželis*. Drobė, aliejus, 2022 m.

Nijolė Grigonytė-Lozovska. *Miško takas*. Drobė, aliejus, 2021 m.

Rokiškio apskrities pradžios mokyklos

SIMONA STRUMSKYTĖ

Rokiškio krašto muziejaus muziejininkė

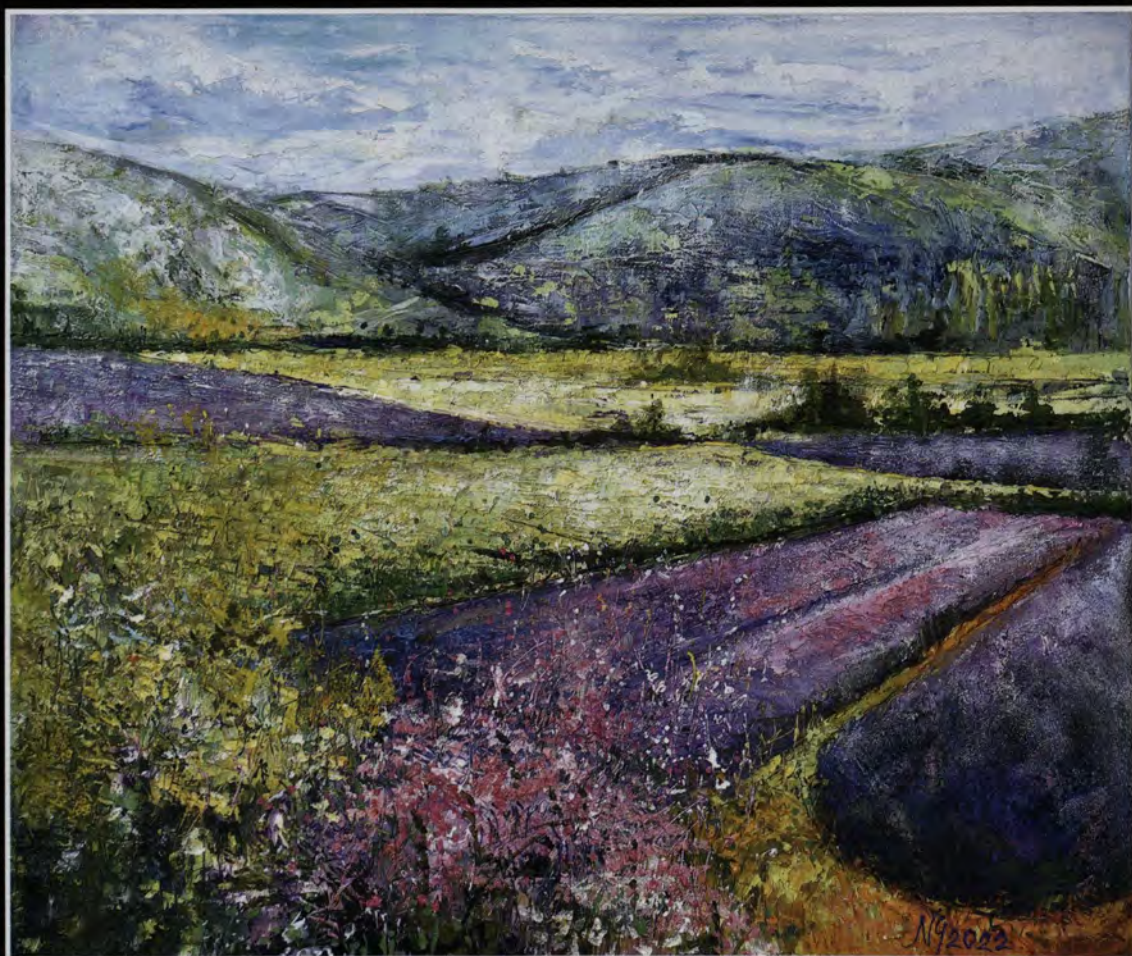
1913 m. dabartinėje Lietuvos teritorijoje buvo 875 pradžios mokyklos, kuriose mokėsi 51 221 mokinys. Tačiau Pirmojo pasaulinio karo metais daugelis mokyklų buvo išblaškytos, trūko lėšų jas išlaikyti, nemažai mokytojų pasitraukė iš Lietuvos. Paskelbus nepriklausomybę, švietimo padėtis buvo labai bloga, todėl vienas svarbiausių vyriausybės klausimų buvo švietimo sistemos sukūrimas. Kaip teigta pirmajame žurnalo „Švietimo darbas“ numeryje, „Mums, lietuviams, švietimo darbas ypatingai svarbus. Tokiai negausiai tautai, kaip mūsų, tik kultūros pakėlimas tegali laiduoti nepriklausomą rytojų. Mums daugiau negu kam kitam – „mokslas–galybė“. Tatai neatsižvelgdami į visus gyvenamojo momento sunkumus, nesigailėdami nei sveikatos, nei lėšų, mes turim kibti prie darbo. Mes turim be paliovos nešti aukštai iškėlę mokslo ir kultūros švyturį, rodydami mūsų tamsybėse paklydusioms minioms kelią į geresnę, šviesesnę ateitį“¹. 1918 m. lapkričio 11 d. Vilniuje buvo sudaryta pirmoji Lietuvos vyriausybė, švietimo reikalus tvarkyti pavesta Švietimo ministerijai. Dar tą patį mėnesį Švietimo ministerijos valdytojas paskelbė kreipimąsi laikraštyje, kuriame prašė visus ministerijai žinomus asmenis imtis

įgaliotinių pareigų ir apskrityse rūpintis pradžios mokyklų reikalais. Nurodyta, kad įgaliotiniai turės koncentruoti mokyklų darbą, rengti mokytojų konferencijas, prižiūrėti, kad nenutruktų mokyklų darbas, bet svarbiausia – aprūpinti mokyklas ir mokytojus visomis reikalingomis mokymui priemonėmis. Švietimo ministerija jau 1918 m. pabaigoje sušaukė pradžios mokyklų mokytojų delegatų ir ministerijos įgaliotinių suvažiavimą, kur priėmė daug nutarimų, apėmusių mokyklų organizavimo, administracijos, programos ir mokytojų rengimo klausimus².

1919 m. pradžioje Lietuvoje buvo apie 1500 pradžios mokyklų. Jų kūrimas įsibėgėjo ir atskirose apskrityse. 1919 m. kovo mėn. duomenimis, Rokiškio apskrityje veikė 50 liaudies mokyklų (valstybės lėšomis išlaikoma, pasaulietinė visuotinio mokymo pradinė mokykla). Rokiškio ir Pandėlio valsčiuose jų buvo po 4, Panemunėlio ir Panemunio valsčiuose po 5, Kazliškio, Kamajų valsčiuose – po 3, Jūžintų – 6, Juodupės – 8, Obelių valsčiuje – net 9 pradžios mokyklos. 3 mokyklos stovėjo ir Svėdasų valsčiuje, kuris 1919–1946 m. buvo priskirtas

Panemunėlio pradžios mokyklos mokiniai prie mokyklos pastato, XX a. 3 deš. vidury.
RKM-12855

Nijolė Grigonytė-Lozovska. *Provanso spalvos ir kvapai*. Drobė, aliejus, 2022 m.

Nijolė Grigonytė-Lozovska. *Augalėlių pokalbis apie tai, kad gyvenimas yra gražus*. Drobė, aliejus, 2022 m.

*Varaščinų pradžios mokyklos mokiniai, nusifotografavę prie mokyklos pastato
XX a. 4 deš. pradžia. RKM-34684*

Rokiškio apskrīčiai. Daugiausia mokinių 1919 m. mokėsi Juodupės (544 mokiniai), Obelių (449 mokiniai) ir Svėdasų (320 mokiniai) valsčiaus mokyklose, daugiausia mokytojų, net 12, dirbo Juodupės valsčiuje, mažiausiai – Kazlišio, kur 141 vaiką mokė tik 3 mokytojai³. Kitais duomenimis, 1920 m. sausį pradžios mokyklų skaičius Rokiškio apskrityje jau buvo mažesnis. Čia veikė 37 pradžios mokyklos, iš kurių 36 buvo lietuviškos, o 1 skirta žydų tautybės mokiniams. 1920 m. pradžioje apskrityje jau mokėsi 2700 mokinių, iš kurių net 2548 buvo lietuviai, 126 žydai, 23 lenkai, 2 rusai ir 1 latvių berniukas. Visus šiuos mokinius mokė tik 51 mokytojas (28 vyrai ir 23 moterys). Absoliuti dauguma mokytojų buvo lietuviai ir tik 2 – žydų tautybės⁴.

1922 m. spalio 6 d. Steigiamasis Seimas priėmė Pradžios mokyklų įstatymą, kuriuo įvestas privalomas, nemokamas keturmetis pradinis mokslas visiems vaikams nuo 7 iki 14 metų amžiaus. Vienam mokytojui turėjo būti skirta nuo 30 iki 60 vaikų, o mokyklos steigiamos ne mažiau nei 500 gyventojų iniciatyva. Numatyta, kad mokyklas galėjo steigti ne tik Švietimo ministerija

*Raikėnų pradžios mokyklos mokiniai ir mokyklos vedėja Jadvyga Kundaitė klasėje
XX a. 4 deš. RKM-41566*

ir savivaldybės, bet ir visuomeninės bei tikiškinės organizacijos, atskiri Lietuvos piliečiai. Įstatymu numatyta, kad mokyklose turi būti mokoma tikiškos, gimtosios kalbos, skaityti, rašyti, aritmetikos, gamtos mokslo, krašto pažinimo, geografijos, istorijos, grafikos dalykų, rankų darbo, higienos, gimnastikos, žaidimų, giesmių ir dainų, o mokyklose, kuriose mokytą ne lietuvių kalba, ji turėjo būti mokoma kaip atskiras dalykas⁵. Tiesa, nesant pakankamo mokyklų tinklo ir finansavimo, įstatymas buvo vykdomas dalimis ir oficialiai įgyvendintas tik 1930 metais.

Pradėjus įgyvendinti reformą, sparčiai augo mokyklų lankančių vaikų skaičius, todėl reikėjo daugiau mokyklų ir jose mokančių mokytojų. Jau 1923 m. pradžioje Rokiškio apskrityje veikė 58 pradžios mokyklos, 1928 m. – net 85. 3 mokyklos veikė Rokiškio mieste, po 6 – Juodupės, Kamajų, Skapiškio valsčiuose, po 4 – Jūžintų ir Panemunėlio valsčiuose. 5 pradžios mokyklos veikė Kriaunų, 9 – Pandėlio, 7 – Panemunio, 8 – Svėdasų, 13 – Obelių valsčiuose. Daugiausia mokyklų, net 14,

veikė Rokiškio valsčiuje⁶. Rokiškio apskrityje augo ne tik lietuviškų, bet ir kitų tautybių vaikams skirtų pradžios mokyklų skaičius: 1927 m. pradžioje iš 76 apskrityje buvusių savivaldybės išlaikomų mokyklų 69 buvo lietuviškos, 5 žydiškos ir 2 rusiškos. Apskrityje veikė ir dar viena mokykla žydų vaikams, tačiau ji buvo išlaikoma organizacijos ir Švietimo ministerijos neremiama. Tiesa, jau kitais metais ir ši mokykla gavo Švietimo ministerijos finansavimą. Sparčiai augo ir mokytojų skaičius: 1923 m. jų buvo tik 78 (73 lietuviai, 5 žydai). Po penkerių metų mokytojų skaičius apskrityje

buvo išaugęs iki 119: 111 mokytojų dirbo lietuviškose pradžios mokyklose, 6 žydiškose, 2 rusiškose. Mažiausiai keitėsi mokinių skaičius mokyklose, jas kasmet lankydavo panašus vaikų skaičius: 1923 m. apskrityje mokėsi 4435 mokiniai, iš jų 4200 – lietuvių, likusieji – žydų, latvių, rusų tautybės vaikai, o 1925 m. mokyklas lankė 4823 mokiniai (tarp jau išvardintų tautybių atsirado ir keletas lenkų tautybės mokinių)⁷.

Pagal Pradžios mokyklų įstatymą mokyklos buvo išlaikomos Švietimo ministerijos ir savivaldybių lėšomis. Ministerija mokėjo mokytojams algas, duodavo dalį lėšų mokyklų statybai, remontui, mokslo priemonėms, kitą lėšų dalį mokykloms turėjo suteikti pati savivaldybė. Vis dėlto ilgą laiką pradžios mokyklos Lietuvoje buvo išlaikomos daugiau ministerijos lėšomis, o savivaldybių skiriamos lėšos sudarydavo tik nedidelę mokyklų išlaikymo dalį. Tačiau Rokiškio apskritis pagal mokyklų finansavimą buvo laikoma pavyzdine, nes tik 47 proc. viso apskrities mokyklų finansavimo sudarė ministerijos skirtos lėšos. Tai buvo mažiausias procentas visoje Lietuvoje (pvz., Pasvalio apskrities mokykloms išlaikyti buvo naudojama net 97,1 proc. ministerijos lėšų, o tik likusioji dalis išlaikoma pačios savivaldybės), todėl Rokiškio apskritis kartu su Kaunu buvo giriamos kaip tos savivaldybės, kurios pradžios mokslo finansavimui skiria daugiausia lėšų⁸. Kaip matyti iš 1929 m. Rokiškio valsčių savivaldybės biudžeto, net 13 proc. viso biudžeto, arba 43 353 Lt, buvo skiriama švietimo reikalams. Pradžios mokyklų nuomai tais metais buvo išleista 17 737 Lt, remonto darbams 2553 Lt, kurui 3009 Lt, šviesai 2779 Lt, ūkio išlaidoms 4067 Lt, vadovėliams ir mokslo priemonėms 889 litų⁹. Vis dėlto, nors švietimui apskrityje buvo skiriamas nemažas

Rokiškio geležinkelio stoties pradžios mokykla, 1935 m. RKM-28567

finansavimas, tačiau jo kokybė vis tiek nebuvo tinkama – dar 1925 m. apskrities tarybos posėdyje buvo nurodyta skirti didesnę dėmesį švietimui, nes tik apie trečdalis visų mokyklinio amžiaus vaikų lankė mokyklas, o likę du trečdaliai vis dar liko be mokslo¹⁰.

1936 m. priimtas naujas Pradžios mokyklų įstatymas, buvo pereita prie šešiametės pradžios mokyklos. Buvo pakeista ir daugiau dalykų: mokyklose, kuriose dėstomoji kalba buvo lietuvių, nelietuviai vaikai, jei jų buvo ne mažiau kaip 20, kaip atskirą dalyką galėjo mokytis savo gimtosios kalbos. Pirmieji keturi pradžios mokyklų skyriai sudarė pirmąjį pradžios mokyklų laipsnį, du paskutiniai – antrąjį pradžios mokslo laipsnį. Pirmųjų keturių skyrių lankymas ir toliau liko privalomas, o vietose, kur buvo pakankamai šešių skyrių mokyklų, jas privalėjo lankyti visi jaunuoliai iki 16 metų. Čia pirmą kartą numatytos ir bausmės tėvams, kurie be pateisinamų priežasčių neleido savo vaikų į pradžios mokyklą – jie turėjo būti baudžiami valsčiaus viršaičio ar miesto burmistro iki 50 Lt bauda¹¹. Vis dėlto iki 1940 m. reforma ne-

buvo iki galo įgyvendinta. 1940 m. pradžioje Rokiškio apskrityje buvo 85 mokyklos, net 61 iš jų buvo pirmojo laipsnio ir tik 24 mokyklos buvo antrojo laipsnio¹², tad tik nedidelė dalis mokinių galėjo įgyti visą šešių skyrių išsilavinimą.

Visu tarpukario laikotarpiu didelė problema išliko ir tinkamų pradžios mokyklų patalpų stoka. Tik nedidelė dalis visų Lietuvos pradžios mokyklų turėjo nuosavus namus, daug patalpų mokykloms buvo nuomojama, todėl neatitiko reikalavimų, dažnai mokyklos buvo įsikūrusios keliuose atskiruose pastatuose. 1923 m. Rokiškio apskrityje nuosavus namus turėjo tik 17 mokyklų, likusios buvo įsikūrusios nuomojamose patalpose. Be to, nemažai mokyklų veikė ir buvusiuose dvaro pastatuose, kurie nors ir buvo didesni, bet nebuvo pritaikyti mokykloms. Pavyzdžiui, Aleksandravėlės pradžios mokykla buvo įsikūrusi pas Joną Bakšį, buvusiuose dvaro rūmuose. Mokyklai skirtos dvi klasės, tarp kurių buvo koridorius ir aplūžusi veranda, taip pat kambarėlis mokyklos vedėjui. Rokiškėlių pradžios mokykla taip pat įsikūrė dvare, ji užėmė vieną

Sėlynės pradžios mokyklos mokiniai su mokytoju Leonardu Grigoniu – 1949 m. Lietuvos laisvės kovų deklaracijos signataru, Prisikėlimo apygardos vadu, 1921 m. RKM-48184

namo galą, kitame gyveno šeiminkai, pagal kitus duomenis – 4 šeimos. Vaidlonų mokykla buvo įsikūrusi Stasio Spaičio name – viename gale įkurta mokykla, kitame gyveno savininkas su motina (vėliau mokykla plėtėsi ir taip pat veikė Jurgio Trukšnio, Augusto Jasinevičiaus namuose). Mitragalio pradžios mokykla veikė dideliame, dviejų galų Prano Milaknio name, viename gale gyveno savininkas, kitame įrengta klasė ir mokytojo kambarys. Žiobiškio pradžios mokykla buvo įsikūrusi karčiamos pastate, viename kambaryje buvo mokykla, kitame karčiamos patalpos, taip pat buvo atskiras kambarys mokytojams, salė. Zibolių mokykla veikė dviejų galų Kazio Strumskio name, kuriame gyveno ir pats šeiminkas. Sėlynės mokykla vadinosi „Paulianka“ (kažkada čia buvo įsikūrusi karčiama). Vėliau tame pastate gyveno eigulys Kuprys, kuris leido įkurti mokyklą¹³.

Rokiškio apskrities savivaldybė mokyklų sutvarkymui ir statybai iš savo biudžeto skyrė nemažas lėšas. 1923 m. mokyklų remontams skirta apie 25 000 Lt: savivaldybė pirmiausia rūpinosi ne naujų mokyklų statyba, o jau esamų remontu. Per 1922–1923 m. suremontuotos Rokiškio valsčiaus, Pandėlio, Panemunio, Skapiškio, Simiškių, Panemunėlio mokyklos. Kriaunų, Rokiškio miesto ir Suvainiški mokykloms darytas kapitalinis remontas¹⁴.

Apskrityje statytos ir naujos pradžios mokyklos. Jau 1923 m. iškilo dar prieš karą pradėta statyti Aleknų pradžios mokykla. Nors nuosavų ir statomų mokyklų skaičius Rokiškio apskrityje nebuvo labai didelis, tačiau, 1923 m. duomenimis, apskritis visoje Lietuvoje užėmė antrą vietą pagal nuosavų namų skaičių ir nusiėjo tik Vilkaviškio apskrčiai¹⁵. Per pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį, be mokyklos Aleknose, iškilo Duokiškio trijų komplektų mokykla

bei Kriaunų dvikomplektė mokykla. Senuose dvaro pastatuose taip pat įkurtos Lašų ir Lukštų mokyklos¹⁶.

4-ajame dešimtmetyje mokyklų statyba dar paspartėjo. Vien 1934 m. baigta statyti Rokiškio Juozo Tūbelio pradžios mokykla, medinės Sėlynės, Svobiškio, Čedasų ir Raikėnų pradžios mokyklos. Jų statybos kaina siekė 231 200 litų¹⁷. Nors statybų tempas apskrityje buvo gana didelis, tačiau Rokiškio apskrities savivaldybė pirmavo medinių mokyklų statyboje, o tokio tipo statiniai jau tuomet laikyti mažiau ekonomiškai, reikalaujantys daugiau lėšų, priežiūros ir remonto.

Naujų pradžios mokyklų statybos kulminacija Rokiškio apskrityje galima laikyti 1934-uosius, kuomet mieste iškilo moderni Juozo Tūbelio pradžios mokykla, kurioje buvo įvesta kanalizacija, vandentiekis, centrinis šildymas. Mokyklos statyba kainavo daugiau kaip 100 000 Lt, o iškilminga jos atidarymo šventė

buvo plačiai aprašyta to meto spaudoje. Į šventę atvyko pats ministras pirmininkas J. Tūbelis, švietimo ministras Juozas Tonkūnas, Savi-valdybių departamento direktorius Pranas Barkauskas ir kiti garbingi svečiai. Ministrą pirmininką pasitiko pats miesto burmistras ir atlydėjo į išpuoštą mokyklą. Čia J. Tūbelis ir ministras J. Tonkūnas pasakė kalbas. Švietimo ministras pabrėžė: „Šios mokyklos atidarymas yra įrodymas, kad rokiškėnai davė dar vieną gražų savo darbštumo vaisių. <...> Bet aš manau nesuklysiu pasakęs, kad visa Lietuvos visuomenė džiaugiasi, kad yra sukurtas vienas naujas švyturys mūsų ateičiai nušviesti“¹⁸.

Pradėjus kurti naujas pradžios mokyklas, trūko ne tik tinkamų patalpų, bet ir mokymuisi reikalingo inventoriaus, daugelis mokyklų naudojami mokinių tėvų pagamintais baldais. Ypač sudėtinga situacija buvo pirmaisiais nepriklausomybės metais. 1920 m. duomenimis, 37-iose Rokiškio apskrities mokyklose buvo tik 651 suolas (tarp kurių priskaičiuojama net 264 „neatsakančiai pagaminti“)¹⁹. 1927 m. suolų skaičius mokyklose padidėjo iki 1351, tačiau mokinių skaičius buvo daugiau nei tris kartus didesnis – 4447. Vis dėlto galima spręsti, kad bloga situacija buvo visoje šalyje, nes nė vienoje apskrityje nebuvo pakankamo suolų skaičiaus mokiniams sėdėti, o bendrame kontekste Rokiškio apskritis pateko tarp lyderių, kur suoluose sėdėjo daugiau mokinių, nei reikalavo norma, tačiau ir šis skaičius tesiekė tik 54,3 procento. Panaši situacija susiklostė ir su mokykliniu inventoriumi – augant mokyklų ir mokinių skaičiui, daugelyje mokyklų įvairių mokymosi priemonių vis dar trūko. 1921 m. duomenimis, vidutiniškai po 18 vadovėlių neturtingiems moksleiviams turėjo tik 5 Rokiškio apskrities mokyklos, o visos apskrities mokyklos

Rokiškio Juozo Tūbelio pradžios mokykla, XX a. 4 deš. RKM-50879

turėjo tik po 5 paveikslus ir 1,5 sieninio žemėlapio vienai mokyklai²⁰. 1927 m. duomenimis, situacija buvo kiek geresnė: 69 mokyklos turėjo 117 rašomųjų lentų, 959 sieninius paveikslus, net 241 žemėlapių ir netgi 9 mikroskopus, taip pat muzikos instrumentų – po 20 fisharmonijų ir smuikų²¹.

Labai svarbus pradžios mokyklose buvo ir higienos klausimas, dauguma mokyklų neatitiko net minimalių reikalavimų. Švietimo ministerija buvo nurodžiusi grindų plotą, reikalingą vienam mokiniui (1 kv. metras), tačiau reikalingą normą įgyvendino tik kelios savi-valdybės, tarp jų buvo ir Rokiškis, kur vidutiniškai vienam komplektui buvo skiriami 54 m². Dar blogesnė situacija buvo su oro kiekiu, skiriamu vienam mokiniui – normalus oro kiekis turėjo būti 5–4 m³ mokiniui. Šią normą pasiekė tik Kauno miesto mokyklos, tačiau nedaug atsiliko ir Rokiškio pradžios mokyklos, mokiniui vidutiniškai skyrusios po 3,8 m³ oro. Nedžiugino ir sanitarinė mokyklų padėtis: 1929 m. atlikus 15-kos Rokiškio apskrities mokyklų apžiūrą, jose rasta tik 9 atidaromi langai, 13 „išeinamų vietų“

lauke, kurių 5 buvo nešvarios, tik 7 tinkami šuliniai, o iš 757 apžiūrėtų mokinių net 160 buvo nešvarūs, 212 turėjo utėlių, 15 sirgo niežais, o net 63 mokiniai sirgo džiova²². Todėl nekeista, kad buvo skelbiamos mokinių sveikatos priežiūros taisyklės, kuriose nurodyta, kaip elgtis mokinių ligos atveju. Pirmiausia, atsižvelgiant į tai, kad daug mokyklų veikė nuomojamuose pastatuose, kuriuose gyveno ir šeimnininkai, tikrinant mokinių sveikatą, turėjo būti tikrinama ir tų namų gyventojų sveikata. Radus juos sergant užkrečiamąja liga, mokykla turėjo būti iškelta ar kuo greičiau pašalintas ligos židyns. Mokytojai buvo įpareigoti, kad tėvai ir globėjai skatintų vaikus bent kas dvi savaites eiti į pirtį, o kur jų nėra – gerai išsiprausti šiltu vandeniu ir muilu, o mokinys, atėjęs į mokyklą nešvarių veidu, rankomis ar kojomis, privalėjo apsišvarinti mokykloje²³.

Nors mokymasis pradžios mokyklose vyko gana intensyviai, tačiau nebuvo pamirštos ir įvairios šventės: buvo rengiami vakarėliai, vaidinimai Kalėdų, Naujųjų metų proga. Neretai buvo organizuojamos šventės, vienijusios ne tik vienos mokyklos,

Sėlynės pradžios mokyklos mokiniai su mokytoju Leonardu Grigoniū, XX a. 4 deš.
RKM-48186

bet ir viso valsčiaus mokinius. 1930 m. birželio 9-ąją Antanašės dvare vyko Obelių valsčiaus mokinių sporto ir dainų šventė – tai buvo pirmoji tokio tipo šventė apskrityje. Šventės metu, grojant orkestrui, sportinėmis uniformomis pasipuošę mokiniai kartu su mokytojais per miestelį nužygiavo į bažnyčią. Vėliau orkestras grojo lietuviškas melodijas, mokiniai rodė sportinius mankštos pratimus, o pusės tūkstančio dalyvių choras užtraukė himną, mokiniai rodė gyvuosius paveikslus. Pirmoji tokia šventė sulaukė didelio pasisekimo ir net spaudoje buvo rašoma, kad „kiekvieną pratimą ir dainas publika lydėjo ilgomis ir triukšmingomis ovacijomis“²⁴. Panaši šventė, vienijusi Rokiškio miesto ir valsčiaus pradžios mokyklų mokinius, po kelerių metų vyko ir Rokiškyje. Šventėje dalyvavo apie 200 mokinių, jie atliko bendrus gimnastikos pratimus, parodė gyvųjų paveikslų, sugiedojo „Tautišką giesmę“. Šventę vainikavo eisena per miestą, kur kartu su mokiniais žygiavo mokyklų inspektorius ir miesto bei apskrities administracijos vadovai²⁵. Tačiau bene didžiausia pradžios mokyklų šventė įvyko 1938 m., minint Lietuvos nepri-

Rokiškio pradžios mokyklų moksleivių šventė, 1928 m. RKM-12196

klausomybės 20-metį. Šia proga Rokiškyje suorganizuota visų apskrities mokyklų sporto ir dainų šventė turėjo ne tik pramoginę, bet ir šviečiamąją funkciją, kaip teigta to meto spaudoje, „kad augas jaunimas geriau ir tvirčiau suprastų nepriklausomybės vertę ir geriau atsimintų jubiliejinius metus“. Šventės dieną visi mokiniai susirinko prie Nepriklausomybės paminklo, dūdų orkestrui grojant ir visiems giedant himną, buvo pakelta vėliava. Po pamaldų buvo suorgani-

zuota dekoruota mokinių eisena ir visi patraukė į sporto aikštiną. Čia atlikti bendri pratimai, o daugiau kaip 2000 mokinių sudarė skaičių „XX“. Vadovui sušukus „Lietuva – nepriklausoma valstybė!“, visi mokiniai atsakė chorą „Jau 20 metų“. Vėliau sekė dainos, komandiniai žaidimai, estafetės, atskirų valsčių pasirodymai²⁶.

Apskrities pradžios mokyklose buvo organizuoti ir mažesni renginiai, kuriuose buvo pristatomi vaikų darbai ir pasiekimai. Pavyzdžiui, 1935 m. Juozo Tūbelio pradžios mokykloje surengta mokinių darbų paroda, kurioje dalyvavo net

73 apskrities mokyklos. Paroda turėjo atspindėti, „kaip vaikas praplečia savo pažinimo akiratį nuo artimiausių jam daiktų, žinių prie tolimiausių ir sudėtingiausių reiškinių, mokslo dalykų“. Mokiniai pristatė piešinius, modelius, brėžinius ir planus, kurie atspindėjo mokymosi programą – parodoje pristatyti darbai iš daiktų pažinimo, gimtosios kalbos, skaičiavimo, krašto pažinimo, gamtos ir geografijos sekcijų, taip pat atskirai eksponuoti mergaičių darbai. Į parodą buvo pristatyta

apie 6000 mokinių darbų²⁷. Šalia vaikų pasiekimų pristatymo buvo organizuoti ir šviečiamieji renginiai, kuriose dalyvaudavo ne tik mokiniai, mokytojai, bet ir tėvai. Pavyzdžiui, 1936 m. gruodį Rokiškyje surengta pedagoginė savaitė, kurios metu skaitytos paskaitos ne tik J. Tūbelio mokykloje, bet ir Rokiškio valsčiaus bei stoties pradžios mokyklose. Šios savaitės metu skaitytos paskaitos apie vaikų charakterio formavimą, mokyklų higieną, tautinį auklėjimą, moterų vaidmenį auklėjant ir kitomis temomis, kaip teigiama spaudoje, „mokytojai ir tėvai labai domėjosi paskaitomis ir uoliai jas lankė“²⁸. Pedagoginė savaitė 1940-aisiais įvyko ir Pandėlio pradžios mokykloje. Vyresnieji vaikai išpuošė salę šūkais „Svei-

ki vaikai – tėvų džiaugsmas“, „Geri vaikai – tėvynės garbė“. Kiekvieną dieną buvo skaitomos paskaitos apie kovą su vaikų nusikalstamumu, mokinių ligas, patriotizmo ugdymą, taip pat vedamos parodomosios pamokos, vyko vaikų pasirodymai. Ši savaitė sulaukė didelio populiarumo tarp tėvų, „net būdavo perpildyta salė“, o savaitę užbaigė bendra visų dalyvių arbatėlė²⁹.

Dažnai organizuotos ir įvairios pradžios mokyklų mokytojų konferencijos, kurių metu vestos paskaitos, vertintas mokytojų darbas. Pavyzdžiui, 1936 m. sausį Kamajuose vykusios valsčiaus mokytojų konferencijos metu skaityta paskaita apie vaikų charakterio formavimąsi, vedama parodomoji pamoka apie

Vincą Kudirką. Diskusijose kalbėta ne tik apie pamokos pranašumus ir trūkumus, bet ir diskutuota, kokiais metodais tokias pamokas veda kiti mokytojai³⁰.

Privalomą pradinį mokslą per 20 nepriklausomybės metų įgyvendinti pavyko gana sėkmingai: kurtos naujos mokyklos, augo mokytojų kompetencija, mokyklas lankė didžioji dauguma mokyklinio amžiaus vaikų. Sėkmingai mokyklos kurtos ir Rokiškio apskrityje: buvo statomi nauji, modernūs pradžios mokyklų pastatai, organizuojamos visą apskritį apėmusios pradžios mokyklų šventės, o nepriklausomos Lietuvos gyvavimo pabaigoje apskrityje pradžios mokyklas lankė beveik 10 000 vaikų.

Nuorodos

¹ Pradedant darbą, *Švietimo darbas*, 1919, Nr. 1, p. 1.

² *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928 m.*; sud.

J. Barkauskas, V. Biržiška, P. Galaunė ir kt. Kaunas, 1990, p. 390.

³ Rokiškio krašto muziejaus archyvas, f-1, b. Nr. 89, p. 1.

⁴ Pradedamosios mokyklos, *Švietimo darbas*, 1920, Nr. 5, p. 12–19.

⁵ Pradžios mokyklų įstatymas, *Švietimo darbas*, 1922, Nr. 10, p. 371–372.

⁶ Pradžios mokslas (be Klaipėdos krašto), *Švietimo darbas*, 1930, Nr. 12, p. 663–685.

⁷ Statistikos žinios pradžios mokyklų 1923 m. sausio mėn., *Švietimo darbas*, 1923, Nr. 3–4, p. 311–317; Pradžios mokyklų statistikos žinios iš 1925 m. vasario mėn. 1 d. stovio, *Švietimo darbas*, 1925, Nr. 3, p. 287–293; Pradžios mokykla, *Švietimo darbas*, 1927, Nr. 12, p. 1386–1389.

⁸ Švietimo Ministerijos įstaigų 1921 m. apyskaita, *Švietimo darbas*, 1923, Nr. 5, p. 326.

⁹ Rokiškio valsčių savivaldybės, *Savivaldybė*, 1929, Nr. 1, p. 22.

¹⁰ Rokiškio apskritis, *Savivaldybė*, 1925, Nr. 3–4, p. 18.

¹¹ Pradžios ir vidurinių mokyklų įstatymai, *Tautos mokykla*, 1936, Nr. 16–17, p. 353–357.

¹² Pradžios mokyklos 1940 metų sausio mėn. 1 dieną, *Tautos mokykla*, 1940, Nr. 7, p. 196.

¹³ Rokiškio krašto muziejaus archyvas, f-1, b. Nr. 93, p. 12–26.

¹⁴ Švietimo reikalai, *Savivaldybė*, 1924, Nr. 1, p. 13–14.

¹⁵ Švietimo Ministerijos įstaigų 1923 metų apyskaita, *Švietimo darbas*, 1925, Nr. 12, p. 1302.

¹⁶ Rokiškio apskrities savivaldybės dešimties metų (1918–1928 m.) laikotarpio darbuotės aprašymas, LCVA, F. 379, ap. 3, b. 11, l. 9.

¹⁷ Mokyklų statyba Rokiškio apskr., *Savivaldybė*, 1934, Nr. 11, p. 30.

¹⁸ Rokiškio atidaryta J. Tūbelio vardo pr. mokykla, *Tautos mokykla*, 1934, Nr. 19, p. 369.

¹⁹ 1920 metų Švietimo Ministerijos darbo apžvalga, *Švietimo darbas*, 1922, Nr. 1–2, p. 111–115.

²⁰ Švietimo Ministerijos įstaigų 1921 m. apyskaita, *Švietimo darbas*, 1923, Nr. 5, p. 327–333.

²¹ Pradžios mokykla, *Švietimo darbas*, 1927, Nr. 12, p. 1414–1415.

²² Sanitarinė pradžios mokyklų priežiūra, *Savivaldybė*, 1931, Nr. 7, p. 6–7.

²³ Pradžios mokyklų mokinių sveikatos reikalams tvarkyti taisyklės, *Tautos mokykla*, 1939, Nr. 21, p. 491–493.

²⁴ Obelių valsč. pradž. mokyklų mokinių šventė, *Švietimo darbas*, 1930, Nr. 7, p. 721–722.

²⁵ Pradžios mokyklų šventė Rokišky, *Tautos mokykla*, 1933, Nr. 13–14, p. 265.

²⁶ Rokiškio apskr. pradž. mok. mokinių šventė, *Lietuvos mokykla*, 1938, Nr. 6–7, p. 476–477.

²⁷ Rokiškis, *Tautos mokykla*, 1935, Nr. 13–14, p. 321.

²⁸ Rokiškis, *Tautos mokykla*, 1936, Nr. 1, p. 26.

²⁹ Pandėlys. Pasisekė pedagoginė savaitė, *Tautos mokykla*, 1940, Nr. 5, p. 147.

³⁰ Iš mokyklų ir mokytojų gyvenimo. Kamajai, *Tautos mokykla*, 1936, Nr. 5, p. 129.

Juozo Keliuočio idėjos kultūros gyvenimo žurnale jaunimui „Pašvaistė“

AUDRONĖ DAUGNORIENĖ

Kultūros gyvenimo žurnalų moksleiviams ir studentams Lietuvoje nebuvo ir nėra daug. Nuo 2001-ųjų moksleiviai jokio žurnalo neturėjo. O tokių, kurie publikuotų moksleivių kūrybą, apskritai sunku rasti, nors rašančių moksleivių yra gana daug. Publikuoti rašiniai suteikia moksleiviams pasitikėjimo, drąsos ir įkvėpimo.

Trumpai apžvelkime moksleiviams skirtų žurnalų istoriją. Kaip vieną pirmųjų galima paminėti Juozo Keliuočio nepriklausomoje Lietuvoje leistą žurnalą „Ateities spinduliai“. Kaune 1925–1930, 1933, 1939–1940 m. Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungai priklausiusi Lietuvos moksleivių „Varpo“ sąjungos centro valdyba leido žurnalą „Moksleivių varpai“. Dėl karinės cenzūros jį uždraudus, 1935–1936 m. Kaune buvo leidžiamas žurnalas „Moksleivis“, redaguojamas Večeslavo Kuraičio. „Moksleivis“ atkurtas 1958-aisiais ir su pertrauka 1963–1964-aisiais buvo leidžiamas iki 2001-ųjų. Labiausiai „Moksleivis“ išpopuliarėjo, kai jį redagavo rašytojas Algimantas Zurba (1975–1981 ir 1989–2001). Nuo tų metų moksleiviai savo žurnalo nebeturėjo.

Įvairiose su spauda susijusiose institucijose keletą metų buvo kalbama, kad žurnalo moksleiviams būtina reikia, ir raginama jį kurti.

„Naujoji Romuva“ maždaug 1998 m. įsteigė rubriką „Mokyklos langai“, kurioje buvo publikuojami nuo 1968-ųjų organizuojamo jaunųjų filologų konkurso įdomiausi rašiniai. 2005 m. „Naujoji Romuva“ išleido moksleivių rašinių rinktinę „Mokyklos langai“. Taigi patirties turėjome, todėl 2008-ųjų rudenį ryžomės parašyti projektą Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondui norėdami įsteigti naują kultūros gyvenimo žurnalą moksleiviams ir studentams. 2009 m. sausį išėjo pirmasis „Pašvaistės“ numeris.

Čia, manau, reikėtų padaryti nedidelį diskursą ir sugrįžti prie Juozo Keliuočio. Jo redaguojamas žurnalas buvo pavadintas „Ateities spinduliai“ – aliuzija į šviesą, ar ne. Mes, rinkdami žurnalo pavadinimą, ilgai diskutavome su pirmąja redakcijos kolegija, kurią sudarė Vilniaus licėjaus moksleiviai ir kiti. Buvo daug diskusijų, daug pasiūlymų: „Baltas“, „Jaunimas“, „Prošvaistė“... Galiausiai nuspręsta žurnalą pavadinti „Pašvaiste“ – sąsaja su šviesa, neįprastu šviesos danguje reiškiniu. Įdomu, kad tuo metu Lietuvoje pašvaisčių neregėta, o štai 2022-ųjų sausio 15 d. ir kovo 14 d. keliuose rajonuose užfiksuotos pašvaistės.

Kadangi „Naujosios Romuvos“ bendradarbių būrys buvo persiėmęs Juozo Keliuočio idėjomis, taikė ir

populiarino jas ir savo kūryboje. Stengėsi skatinti modernų požiūrį į visuomenės reiškinius, meną, literatūrą. Tokių nuostatų laikosi ir „Pašvaistės“ kūrėjai.

Pažvelkime į Juozo Keliuočio leistus žurnalus jaunimui. 1924–1926 m. jis redagavo žurnalą „Pavasaris“, o grįžęs iš Paryžiaus 1930–1932 m. leido ir redagavo žurnalą moksleiviams „Ateities spinduliai“. Tai buvo nestoras mėnesinis žurnalas, kuriame publikuoti įvairios tematikos straipsniai, skirti jaunimui.

Pirmajame „Ateities spindulių“ numeryje išanginiame žodyje redaktorius suformulavo žurnalo gaires pabrėždamas jaunuomenės moralės svarbą: „Jaunatvė gyva tik dorovingumo dvasia. Kas nustoja dorovės, tas tuo pačiu netenka jaunatvės. Tam dingsta visa gyvenimo poezija, be kurios šiame pasaulyje nėra nei laimės, nei džiaugsmo.“

O Kazys Kleiva rašė: „Jaunos jėgos – galingos! Jaunos jėgos triukšmingos! Jei jaunieji moksleiviai kam nors pasiaukoja, tą ir pasiekia.“

Moralės ir jaunatviško entuziazmo dvasia persmelkti visi „Ateities spindulių“ numeriai. Kiekviename numeryje publikuojama straipsnių, kuriuose jaunuoliai gali rasti patarimų, kaip ugdyti asmenybę ir tvirtą charakterį. Kaip pavyzdys pristatomi įžymūs kultūros veikėjai, rašytojai,

paminimi jų jubiliejai. 1930-aisiais minimi Vytauto Didžiojo metai, prisimenama tais metais mirusi Šatrijos Ragana. 1932-aisiais – Jono Biliūno 25-osios mirties metinės, Maironio ir Vienažindžio mirtis. Šios asmenybės iškeliamos jaunuomenei kaip sektinas pavyzdys. Nepamiršamos ir garsios užsienio asmenybės: Wolfgangas Amadeusas Mozartas, Fiodoras Dostojevskis. Skatinama skaityti, rekomenduojamos knygos.

Neretai publikuojami šviečiamieji V. Makutėno straipsniai: tokie kaip „Charakterio savybės“, „Charakteris įprotis“. A. Valašino straipsniuose skatinamas kuriamasis galvojimas.

Moksleiviams rašoma ne tik apie moralę ir literatūrą, bet ir apie ekonomiką, techniką. Pavyzdžiui, Antanas Padunietis pasakoja, kas yra radijas, A. Marčiulynas ragina pasigaminti telefoną.

Moksleivių akiratį plečia straipsniai apie užsienio šalis, pavyzdžiui, A. Kirtiklio „Ką moksleivis turi žinoti apie Šveicariją“, Adolfo Sabaliausko „Kultūringoji Suomija“.

Nemažai vietos „Ateities spinduliuose“ skiriama grožinei jaunųjų kūrybai. Publikuojami 23 metų Bernardo Brazdžionio, Alfonso Keliuočio, tuomet dar vos devyniolikmečio, Prano Naujokaičio, 22 metų Stasio Būdavo, Jono Jakšto, dvidešimtmečio Henriko Radausko, 26 metų Salomėjos Nėries ir kitų eilėraščiai. Rasime ir Johanno Wolfgango Goethe's poezijos, kurią išvertė Leonas Žitkevičius ir Alfonsas Tyruolis.

Galima pamanyti, kad „Ateities spinduliai“ buvo tik labai rimtas, pamokslaujantis žurnalas, tačiau taip nėra. Juozas Keliuotis rašė: „Sveikos mintys, linksmumas, gyvenimo džiaugsmas yra mūsų sveikatos pagrindas, šviesios, geros mintys padeda sveikatą saugoti ir ją atgauti.“ Ir tikrai – kiekviename

ATEITIES spinduliai

Nr. ^{1935 m} JAUNESNIŲJŲ MOKSLEIVIŲ MĖNESINIS ŽURNALAS 10

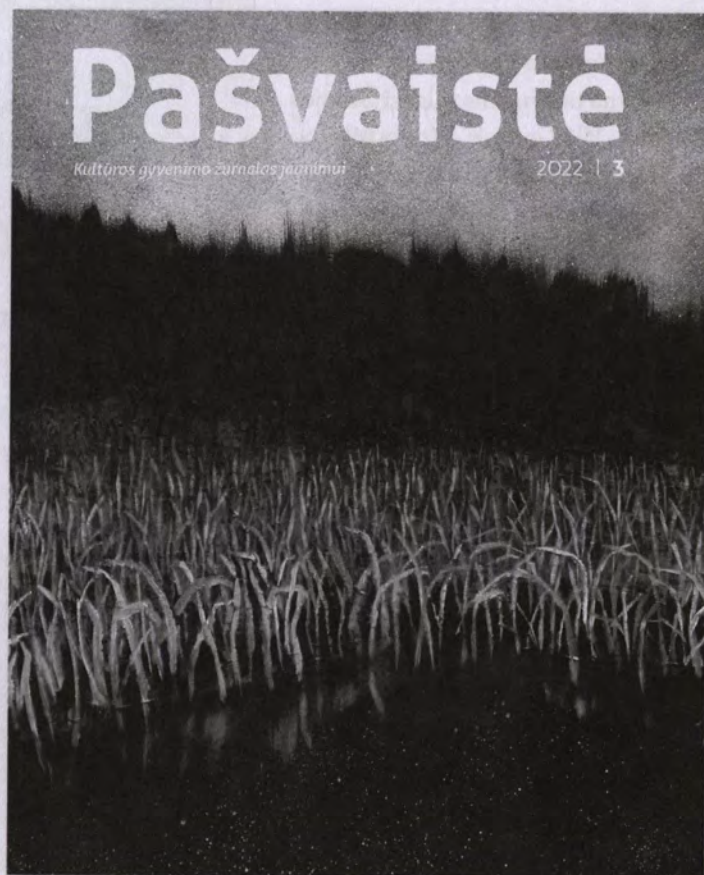
numeryje rasime įvairiausių įdomybių, anekdotų.

Taigi „Ateities spinduliai“ stengėsi atspindėti jaunų žmonių interesus ir ugdyti aukštos moralės jaunąją kartą. Juozo Keliuočio idėjas stengiasi puoselėti ir „Pašvaistės“ kūrėjai.

„Pašvaistės“ kūrybinėje programoje, teigiama:

nuo 2009 metų gimnazistų ir studentų kuriamas unikalus kultūros gyvenimo žurnalas jaunimui „Pašvaistė“ vis ryžtingiau pelno jaunųjų

kūrėjų pripažinimą ir simpatijas, nes suteikia plačias kūrybiškumo, išradingumo ir saviraiškos galimybes. Globalizacijos amžiuje sudaro galimybę persvarstyti savo tautinį tapatumą, stiprina moksleivių ir studentų istorinę savimoneį ir sudaro galimybes išskleisti individualius gebėjimus ir meninę raišką. „Pašvaistė“ yra vienintelis Lietuvoje žurnalas, publikuojantis respublikinio jaunųjų filologų konkurso laureatų prozą, poeziją ir publicistiką. Be to, tai vienintelis žurnalas, skirtas

moksleiviams ir studentams, spausdinamas popieriniu variantu.

Žurnalas „Pašvaistė“ siekia tokių tikslų:

1) skatinti moksleivių ir studentų originaliosios lietuvių literatūros skaitymą žurnale pristatant jaunų autorių kūrinius ir pirmąsias knygas;

2) skatinti moksleivių ir studentų literatūrinę meninę raišką publikuojant originaliausius rašinius;

3) praturtinti neformalųjį moksleivių švietimą ir praplėsti interesų

ratą (ypač kaimo vietovėse, kur aplinka dažnai daro neigiamą poveikį);

4) ugdyti moksleivių ir studentų pilietiškumą bei istorinį tapatumą.

Manau, „Pašvaistei“ neblogai sekasi laikytis garsaus žurnalisto, redaktoriaus, rašytojo ir vertėjo Juozo Keliuočio nuostatų, puoselėti jo idėjas ir diegti jaunuomenei. Kiekviename „Pašvaistės“ numeryje rubrikose „Poezija“, „Proza“, „Esė“ publikuojami originalūs, įdomūs

jaunųjų kūrėjų rašiniai. Stengiamasi apžvelgti kino filmus ir spektaklius, skirtus jaunimui. „Pašvaistė“ nuo Juozo Keliuočio „Ateities spindulių“ skiriasi tuo, kad nepublikuoja anekdotų, bet turi nuolatinę rubriką „Dailė“, kurioje pristatomi jaunieji dailininkai. Taip pat „Pašvaistėje“ gausu jaunų fotografų meninių nuotraukų.

Džiugu, kad „Pašvaistės“ kūrybines gretas kasmet papildo būrys jaunų, entuziastingų kūrėjų ir Juozo Keliuočio idėjos gyvos.

Dalijame Juozo Keliuočio deimančiukus

REDA KISELYTĖ

Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos „Romuvos“ padalinio bibliotekininkė

Juozas Keliuotis – žurnalistas, redaktorius, rašytojas, vertėjas. Jo gyvenimo ir kūrybinės veiklos deimančiukai sudėlioti į rašytinius šaltinius. Kaip pavyksta tais deimančiukais naudotis šiandien ir juos dalinti kitiems? Į šį klausimą ir atsakysiu. J. Keliuočio deimančiukus dalindama kitiems, pažvelgiau į Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos „Romuvos“ padalinio bibliotekos ir skaityklos veiklą, savo literatūrinį indėlį. Gera. Suradau tai, ko ieškojau...

Kai pradėjau dirbti bibliotekoje ir aktyviai dalyvauti renginiuose, iš įžymių Lietuvos žmonių girdėdavau sakant: „Tai mano stalo knyga“, „Tai mano darbo knyga“. Tuomet mąstydavau, ar ateis laikas, kuomet ir aš galėsiu pasakyti, kad „Tai mano stalo knyga“, „Tai mano darbo knyga“?

Išmintingasis laikas profesionaliai dėlioja gyvenimo kubelius, o ko mes labai trokštame, visuomet išsipildo... Įvyko taip, kad žurnalisto, rašytojo J. Keliuočio knyga „Meno tragizmas: straipsnių rinkinys“ tapo knyga, kuria aš dažnai naudojuosi rašydama straipsnius darbe ir namuose.

Keičiasi santvarkos, keičiasi kartos, bet yra minčių, kurios nepraranda aktualumo visais laikais. Tuos minčių deimančiukus ir su-

randu J. Keliuočio straipsniuose, kurie publikuoti iliustruotame kultūros gyvenimo žurnale „Naujoji Romuva“ ir knygoje „Meno tragizmas: straipsnių rinkinys“. Tomis vertybėmis dalinuosi su gimnazijos bendruomenės nariais. Svarbiausia, žurnalisto J. Keliuočio deimančiukus stengiuosi dalinti jaunajai kartai – gimnazistams. Jiems organizuojamos personalinės spaudinių parodos, rengiamos bibliografinės leidinių apžvalgos. Plečiasi informavimo kanalai. Apie organizuojamas priemones informacija skelbiama gimnazijos internetinėje svetainėje, socialinių tinklų gimnazijos paskyroje.

Tapo gražia tradicija kiekvieną rudenį gimnazijos skaitykloje organizuoti gimnazijos I klasių ugdytiniams, atėjusiems iš Juozo Tūbelio progimnazijos, integruotas pamokas. Jų metu gimnazistai supažindinami ne tik su mūsų gimnazijos bibliotekos ir skaityklos bendra tvarka, spaudinių fondu, vykdomais projektais, programomis, leidinių su autografais kolekcija, bet ir rekomenduojama tapti Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos informacijos vartotojais, paaiškinama, kas buvo J. Keliuotis ir kodėl šiai įstaigai suteiktas šio kraštiečio vardas.

J. Keliuočio knyga „Meno tragizmas: straipsnių rinkinys“ – „Mano stalo knyga“, todėl gimnazistams, rengiant pranešimus ar ruošiantis įskaitoms, rekomenduoju pasinaudoti minėtu leidiniu ir „Naujosios Romuvos“ žurnalais. Pats didžiausias atpildas už rekomendacijas – tai jų dalijimasis mintimis, kad kažką įdomaus surado, pritaikė ir ateityje žinos, jog tokie leidiniai yra, jog galima jais pasinaudoti. Taip ir sėjami J. Keliuočio išmintingi žurnalistiniai deimančiukai...

Jau daugiau kaip trys dešimtmečiai rašau išplėstines žinutes, straipsnius, miniatiūras... Anksčiau jie būdavo publikuojami Lietuvos ir užsienio lietuvių periodiniuose leidiniuose. Keičiasi laikmetis, išsiplėtė informacinių šaltinių pasiūla informacijos vartotojams. Šiuo metu straipsniai ir kūryba publikuojama „Lietuvos aidas“ ir „Amerikos lietuvių“ internetinėse svetainėse, socialinių tinklų paskyroje. Sunku būtų suskaičiuoti, kiek keliuotiška dvasia įkvepia ir kiek jos įtakoje sukurta šmaikščių miniatiūrų, sentencijų, o kiek rašant straipsnius panaudota J. Keliuočio citatų?

Nuo 2005 m. vasaros kas mėnesį leidžiamas trijų parapijų (Suvainiško, Čedasų, Žiobiškio) Rokiškio r. laikraštis „Liepsnelė“. Aš jį redaguoju.

m

JUOZAS
KELIUOTIS

meno

tragizmas *studijos ir straipsniai
apie literatūrą
ir meną*

Rašydama straipsnius šiam leidiniui, panaudoju žurnalisto J. Keliuočio citatas apie meną ir literatūrą. Taip ir gula J. Keliuočio deimančiukai į žmonių širdis...

Dar kartą grįžtu prie žurnalisto J. Keliuočio straipsnių, sklaidau knygos „Meno tragizmas: straipsnių rinkinys“ puslapius. Nelengvas buvo žurnalisto, rašytojo, vertėjo J. Keliuočio gyvenimo ir veiklos kelias. Asmenybė... Kokie sunkumai

beslėgė žurnalisto pečius, bet jo viduje netrūko šmaikštumo. Šį bruožą J. Keliuotis profesionaliai perteikė savo straipsniuose. Prisimenu pikantišką istoriją. Rokiškyje lankėsi LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė. Rokiškio krašto muziejuje vyko literatūrinis renginys. Jį organizavo Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešoji biblioteka. Rokiškio krašto poetų ir rašytojų kūrybą skaitė ne tik kultūros sektoriaus

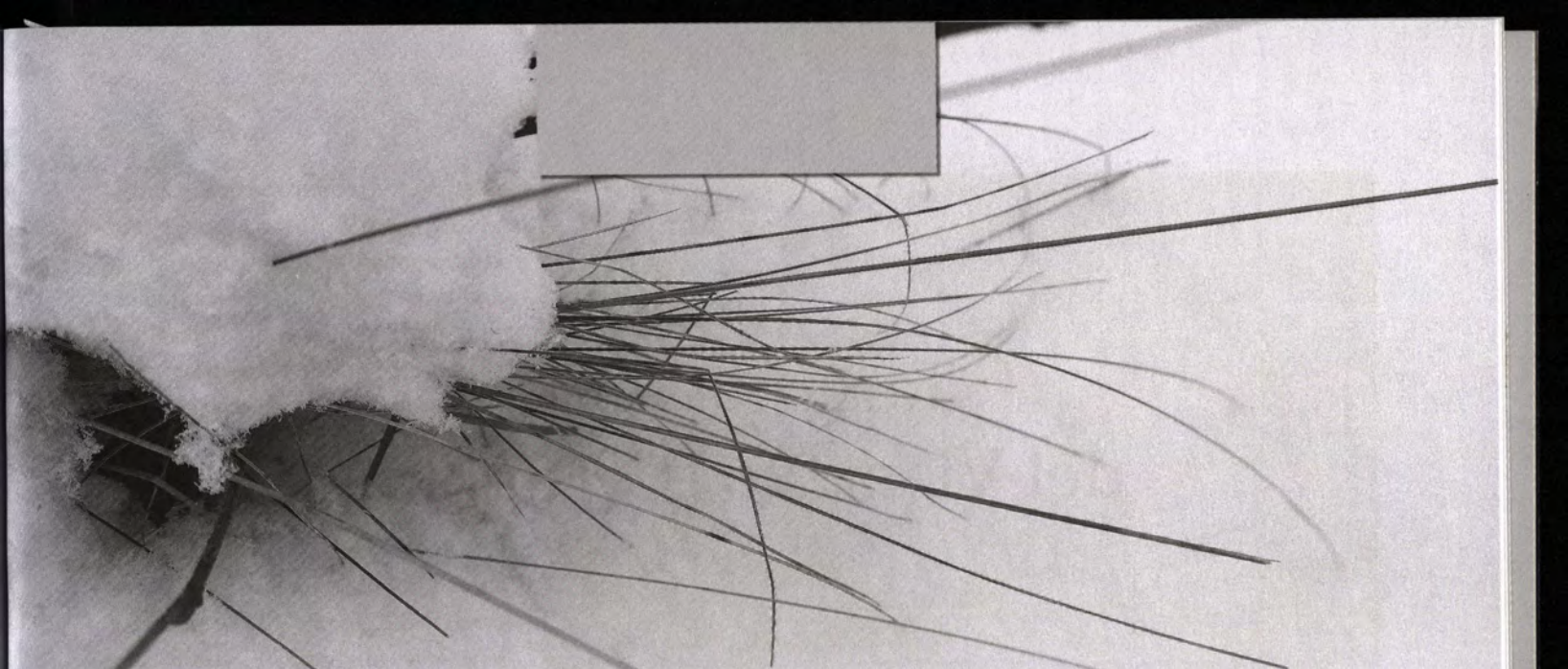
žmonės, bet ir verslininkai, gimnazistai, nevyriausybinių organizacijų atstovai...

Aš pati pasirinkau J. Keliuočio straipsnio ištrauką, kuri publikuota knygoje „Meno tragizmas: straipsnių rinkinys“. Skaičiau: „O mūsų realusis gyvenimas be entuziazmo. Be kolektyvinių siekimų. Be heroizmo žygių. Skurdus ir monotoniškas. Pešamės dėl duonos kąsnio. Skylame į atomus. Pavydim vienas kitam. Keršijam. Geriausias jėgas eikvojame tarpusavio kovai. Persekiojam ir kankinam vienas kitą. Tarsi koks nors raganius bus mus kaip piktas kates sukišęs į vieną maišą, kad jame amžinai vienas kitam draskytume akis. Įsivėlėme į nepabaigiamus bizantiškus ginčus dėl terminų, dėl margų ir dryžių kelių. Ir nebematome to didžiojo tautinės civilizacijos idealo, kuris mus visus turėtų jungti... Beieškodami tik to, kas mus skiria, pamiršome tai, kas mus jungia. Nebepasitikėdami vienas kitu, žūstame ir klaidžiojame po vienatvės tyrlaukius.“

Skaitydama tekstą, vis pakeldavau akis, stebėjau žmonių reakciją. Neslėpsiu, jie įdėmiai klausėsi stipraus teksto. Pati jaučiausi lyg norėčiau sugriauti esamą tvarką. Kai perskaičiau ištraukos paskutinius žodžius ir paskelbiau „Naujoji Romuva“, 1932 m.“, tuomet žmonės tarsi lengviau atsikvėpė...

Prie Viešosios bibliotekos direktorės Alicijos Matiukienės sėdėjusi LR Prezidentė D. Grybauskaitė pasakė: „Niekas nepasikeitė ir šandien...“ Tokios mūsų gyvenimo realijos...

Gilūs ir prasmingi žurnalisto J. Keliuočio minčių deimančiukai. Laimė, kad juos šiandien galiu dailinti kitiems. Ieškokite J. Keliuočio minčių deimančiukų ir jūs, o kartu ir nepamirškite keliuotiško šmaikštumo!

Rugilė Audenienė

Dienos haiku

mano ginklai –
tik mėlyna striukė,
geltonos pirštinės

per sapną kalbėjau,
o nieko nepamenu /
krenta obuolys

šaltas butas,
kompiuterį šaltą priliest.
vijoklio ugoje saulė

skylės lapuose,
vabalų išgraužtos, –
pro jas upė teka

stirna per dirvą
išdidi šuoliuoja.
tiesinu pečius!

mojuoja rankovėm
manekenai švarkuoti
parduotuvės kieme

pilna kaštonų
per visą šaligatvį
ištiškusių!

leidžias lapelis
į upę nematomais
laipteliais

su bendraamžiais
pakalbam apie ligas
kavinėj prie vandens

tamsiam takely
pagauna stipriai
pušų kvapas

taip švelniai nešu
kriaušių pernokstančių
maišelį namo!

kaip upė kaip upė
per miesto nugaros lanką
spalvoti žmonės

rūko šaltumo
vynuogė ką tik skinta –
nubraukiu vorą

vėjas kaip burę
pučia plėvelę ant stogo –
tuoj namas išplauks!

maudos šviesos upėj.
lapai supas srovėj,
ešerys po jais

mėlyni plaukai
merginos geltona striuke
kibirkščiuoja eilėj!

vitrinos lėkštėj
debesis plūduriuoja
ir mano akis

rusvas balos vanduo
kaip apmaudas sunkias
į batelius

Tarsi gyventų dėl Vienužio ir visų kitų

JONAS LAURINAVIČIUS

Nacionalinės žurnalistų kūrėjų asociacijos narys

Kalbėti apie Gipėnų kaimą (Zarasų r.) – tai visų pirma prisiminti poetą, kunigą Antaną Vienažindį (1841–1892), lietuviškosios meilės lyrikos pradininką, ir Vienažindžių giminę, kaimynus, artimuosius. Kiekvienas faktas, kiekvienas epizodas, išgirstas ir užrašytas, susijęs su poetu ir jo aplinkos žmonėmis, mums, jo poezijos skaitytojams, brangus, įdomus, praplečiantis mūsų žinias, džiuginantis. Tai ypač

svarbu Vienažindžio laikų kaimo gyventojų ainiams, kurie ten ligi šiolei gyvena, taip pat šios knygos autorei, buvusiai lietuvių kalbos ir literatūros mokytojai ir literatei Irenai Juodelytei-Varnienei, dabar gyvenančiai Rokiškyje. Irena Varnienė, Martyno Juodelės ir Onos Vienažindytės–Juodelienės dukra, beje, gimusi ir užaugusi toje pačioje sodyboje, kurioje savo vaikystės metus praleido ir būsimasis poetas,

kunigas Antanas Vienažindys. Sodyba išlikusi. Gyvenamajame name Juodelių ir rajono kraštotyrininkų rūpesčiu buvo įkurtas Antano Vienažindžio memorialinis muziejus. Dabar muziejaus ekspozicija perkelta į klėtį.

Štai todėl neatsitiktinai Irena Varnienė savo knygą apie Gipėnų kaimą pradeda nuo Antano Vienažindžio, nes, anot autorės, „Gipėnuose tebesklando Vienužio dvasia“.

Laižuvoje: kunigo Antano Vienažindžio zakristijonas Juozapas Ramanauskas, prof. Antanas Salys, Julija ir Antanas Ramanauskai, apie 1930 m. Nuotr. iš J. Laurinavičiaus asm. albumo

Ji knygos įvardiniame esė jautriai apžvelgia Antano Vienažindžio kunigišką ir kūrybinį kelią, aptaria jo asmenybės bruožus, skaudžią meilės istoriją, kai po 1863-ųjų metų valstiečių sukilimo į Samaros guberniją buvo ištremta kaimynystėje, Jaskoniškių vienkiemyje, gyvenusi septyniolikmetė Rožė Stauskaitė. „Pradėjęs eilėraščius kurti seminarijoje, poetas juos rašė beveik iki senatvės, – pastebi Irena Varnienė. – Tik jaunystėje eiliavo apie meilę, džiaugsmą, o vėliau apie praradimo ir įvairių gyvenimo aplinkybių sukeltą skausmą.“ Po vikaravimo keliose parapijose (Panevėžyje, Šiaulėnuose, Krinčine, Vainute, Breslaujoje) jis 1876 m. buvo paskirtas klebonu į Laižuvą. Žemaitijoje, Latvijos pasienyje, kur pastatydino mūrinę bažnyčią (ji 1944 m. per mūšius buvo sugriauta), sudarė savo rankraštinių dainų rinkinį „Dainos lietuvininko Žemaičiuose“ (26 dainos, kurios pirmą kartą buvo išleistos Juozapo Žebrio JAV 1894 m., o tas rinkinėlis dabar saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne). Po sunkios ligos Antanas Vienažindys mirė Laižuvoje. Šio bažnytikaimio kapinėse ir palaidotas. „Lyrikas Antanas Vienažindys gimė ir gyveno carinės Rusijos priespaudos metais, kai tik

Laižuvos bažnyčios vidus, 1929 m. Nuotr. iš J. Ramanauskaitės asm. albumo

daina buvo pagrindinis vaistas nuo visų širdies sopių. Ir padėdamas knygnešiams, ir rašydamas į drau-

džiamąją lietuvišką spaudą, poetas tegalėjo pasvajoti apie laisvą Lietuvą, kurios Nepriklausomybę mes susigrąžinome,“ – apibendrina Irena Varnienė.

Išlikę istoriniai šaltiniai (daugiausia bažnytinės parapijiečių registracijų knygos) liudija, kad Vienažindžiai Gipėnuose arba jų kaimynystėje gyvena daugiau kaip 200 metų. Vienas ryškiausių šios giminės atstovų – poetas Antanas Vienažindys.

O kiti? Knygos antrąją dalį (aštuoni tekstai) kaip tik ir sudaro pasakojimai apie tuos kitus, gyvenusius XX amžiuje ar gyvenančius iki šiolei. Tai daugiausia paprasti kaimo žmonės, niekieno ligi šiol

Laižuvos miestelis, apie 1912 m. Nuotr. iš žurnalo „Švyturys“, 1982, Nr. 1, p. 32

neprašyti, jokiose enciklopedijose nepaminėti. Tačiau sėlių kraštas pagrįstai gali jais didžiuotis, nes jie buvo taurūs, darbštūs, pamaldūs, mylintys Lietuvą. Štai, pavyzdžiui, Dubinskai, į kurių sodybą „1945 metų gegužės 7 dieną girti sribai vežimu atbildėjo. Dubinskai, – rašo Irena Varnienė, – turėjo žemės, buvo tvarkingi ūkininkai, atsakingi žmonės. To mokė ir du savo sūnus – Juozą ir Leoną, kurie jau buvo išėję į mišką priešintis sugrįžusiems rusų okupantams. Išnaršę namus ieškodami „banditų“, įsiutę sribai sudegino namus.“

Dosniai savo širdies šiluma Irena Varnienė sušildė rašini „Ona Vienažindytė–Juodelienė puoselėjo giminės atminimą“. Tai visiems suprantama, nes tai biografinis esė apie autorės tėvus, jų šeimą. Pasakojimas pradedamas 1922-aisiais, kai ūkininkų Juozapo ir Anelės Vienažindžių šeimoje Sartų ežero rytinėje pakrantėje, Gipėnų kaime, gimė dukra Ona, knygos autorės, Irenos Juodelytės-Varnienės, motina. Onos Vienažindytės likimas buvo toks: „Gal pats Dievas Oną suvedė su neseniai kaimo viduryje įsikūrusios daugiavaikės šeimos (dešimt vaikų) tamsiaplaukiu Martynu Juodele, turinčiu išoriškai matomą negalią, nes po kaulo lūžio paauglystėje, gangrenos ir operacijų nelankstė dešinės kojos, bet tiesaus, inteligentiško, ramaus, darbštaus ir rūpestingo žmogaus.“ Jiedu, Ona Vienažindytė ir Martynas Juodelė, susituokė 1952-aisiais, o 1953-ųjų metų pavasarį jiems gimė dukra, šios knygos autorė. Antano Vienažindžio poezijos mylėtojas Juodeliai itin nusipelnė įkurdami savo namuose, kur kadaise gyveno poetas, memorialinį muziejų (1971). Knygoje įdėtas Vienažindžių–Juodelių giminės genealoginis medis.

Kitiems gipėniečiams Irena Varnienė paskyrė ilgesnius ar trumpesnius esė: Karolinai Skrebytei-

Antano Vienažindžio paminklas Mažeikių parke. Skulptorius Gediminas Jokūbonis. Nuotr. S. Strazdausko

Juodelienei, Albinai ir Petrui Kamauskams, Elenai ir Stasiui, Marytei ir Evaldui Šutamams, dar keliems.

Tarytum graži sėlių saktė skamba knygos pabaigoje įdėtas pasakojimas „Gipėnai kitu žvilgsniu“. „Sunkiai virš Sartų vasnodamas senas varnas priešakyje matė Ilgašilio ir Jaskoniškių miškus, Kaušėžerį, kur velnias smalą išpylęs, Ilgelės upelį, kabinantį ir Gipėnų kaimą, o dešinėje girią. O po jo sparnais buvo visas kaimas. Pažino kranklys jo gyventojus, stebėjo jų džiaugsmus ir vargų vargelius. Matė, kaip tie žmonės kentėjo baudžiamą, kaip ėjo į sukilimus dėl savo žemės, dėl laisvės, kaip kentėjo nuo prievartos, įvairių prievolių, mokesčių, dėl varymo į okupantų kariuomenę, į prievartinį darbą, į kolūkius, dėl nužudytų, išvežtų į Sibirą, išguitų iš

savų namų. Matė paukštis ir stebėjosi, kiek daug žmogus gali pakelti, iš kur jis turi tiek stiprybės?!“

Nei pridėt, nei atimt prie tos pastraipėlės: ir poetiška, ir plastiška, ir įtaigu, pilietiška ir teisinga. Įžvalgu, jautru...

Irenos Varnienės „Gipėnų kaimo šviesa“ – kraštotylinė knyga. Gal kiek joje ir trūksta nuoseklumo, vientiso kaimo istorijos vaizdo, kai kurie pasakojimai mažai tarpusavyje susiję, tačiau skaitytojas tuo atžvilgiu neturėtų būti pernelyg reiklus. Kraštotylininkai ne mokslininkai, jie tik kaupia istorinę medžiagą, daugiausia iš gyvosios atminties, ją publikuoja periodikoje, leidžia knygomis, kad ją pasinaudotų istorikai, literatūrologai, žurnalistai, kiti kūrėjai. Tokios medžiagos apstu ir šioje Irenos Varnienės knygoje: atsiminimai apie žmones, pluoštas archyvinių dokumentų, laišakai, dešimtys nuotraukų, genealoginiai medžiai ir kita. Eiliniam skaitytojui visa įdomu, nes parašyta gyvai, ne tik kraštotylininkės, bet ir jautria literatės plunksna (Irena Varnienė dviejų eilėraščių rinkinių: „Būtis akimirkos“ ir „Į Tave...“ autorė, taip pat Rokiškio krašte žinoma publicistė, kurios straipsniai spausdinami kultūros žurnale „Prie Nemunėlio“, rajono laikraštyje „Gimtas Rokiškis“, Suvainišio Šv. apaštalo Jokūbo parapijos periodiniame leidinyje „Liepsnelė“ ir kitur).

Džiugu pažymėti, kad „Gipėnų kaimo šviesa“ – antroji Irenos Varnienės knyga, skirta Antanui Vienažindžiui. Pirmoji – vieno veiksmo, dviejų scenų pjesė „Rožės dygliai“, skirta Antano Vienažindžio 180-osioms gimimo metinėms. Pjesė išleista 2021 metais.

Neabejoju, kad Irenos Varnienės „Gipėnų kaimo šviesa“ užims deramą vietą kūrinių apie Antaną Vienažindį bibliografijoje ir mūsų knygų lentynose.

Vaivos juosta

Rokiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka 2022 metais vykdė projektą „Literatūrinė vaivorykštė“ (iš dalies finansuojamas Lietuvos kultūros tarybos ir Rokiškio rajono savivaldybės). Viena iš projekto veiklų buvo poetinis video/fotografijos konkursas „Vaivos juosta“, kuriame dalyvavo 55 dalyviai iš visos Lietuvos, filmavę (4 autoriai) ir fotografavę (51 autorius) vaivorykštes bei kūrę ar taikę kitų autorių sukurtus tekstus prie vaizdo, savo būsenos, emocijų ar nuotaikos. Komisijos atrinkti geriausi darbai (15 vnt.) eksponuoti bibliotekoje ir pristatomi virtualiai www.rokiskis.rvb.lt. Nugalėtojai ir laureatai apdovanoti diplomais, padėkomis bei suvenyrais.

Konkurse dalyvavo nemažai fotografijų autorių, sukūrusių joms ir savo tekstus, kuriais mielai dalijamės.

Projekto vadovė – Rokiškio J. Keliuočio viešosios bibliotekos direktorės pavaduotoja Daiva Vilkickienė.

Albinas Kuliešis
Ukmergė

*Mano kelias
iš duonos ragavimo
nuo Tėvo stalo
iš rankų paspaudimo
ir atsisveikinimų
iš smūgių
ir prisilietimų...
jis iš meilės
svajotos
jis vaivorykštės tiltas
tarp žemės
ir dangaus...*

Rita Japkevičienė
Radviliškis

*Kai tamsuma atsitraukia,
Visi takeliai veda
Į švytinčių Vaivos juostą,
Į džiuogesio kupiną dieną.
Mažutėliams – taika ir juokas.*

Emilija Kvedarienė
Joniškio rajonas

*Noriu...
Kad būtų rytas ir vakaras
Ir vasarą keistų ruduo,
Kad spalvos vaivorykštės tilto
Kas kartą viliotų namo

Į kelių išėjusius,
Vis besiblaškančius,
Ieškančius, galbūt
nerandančius...
Noriu...

...*

*Išragausiu varvančias liepas,
Jų versmių gintarines gelmes.
Paklausyk, palytėk, palaikyk,
Vesk per bundantį rytą mane.*

*Paklausyk, pamatyk ir pajausk,
Kaip šešėliai nubėga dienon,
Po vaivorykštės tiltu plevens
Nuo kaitros pasislėpę lašai.*

*Laiko ratas sugrįš atgalios,
Apsisuks pro tuščias grandines.
Jeigu nieko daugiau nebebus –
Prirakinsiu ten savo jausmus.*

Jolanta Augulienė
Rokiškis

**
Vaikystės namą
Laimina laumė Vaiva...
Gal mamos rankos?
*
Tebūna kartu
Vaivorykštė, gimtinė.
Gal jas susegti?
*
Ir pasigavau
Sparnuotą vaivorykštę
Fontano pursluos.
*
Greitai išblunka
Jaunų dienų žavesys.
Kaip vaivorykštė...*

Vida Papaurėlienė
Rokiškis

Triptikas
„Sugausiu vaivorykštės juostą“

I
Įsivyniok į Vaivos juostą
Ir apsigaubk vilties skara.
Ieškosi, eisi, lauksi, šauksi –
Čia nieko amžina nėra.

Pabirs spalvų gama iš juostos,
Kurią laikei širdy ilgai.
Įsivyniok į laumės kelią –
Juk man tik meilę palikai.

II
Ilgai ieškosiu, bet surasiu,
Paklydusių tarp debesų,
Sakysiu garsiai, neiškėsiu:
„Tik tau šių juostą aš nešu!“

III
Sugausiu vaivorykštės juostą žaismingą,
Ištirps abejonės, tylą, nuodėmę.
Ta juosta suriš mūsų meilę laimingą,
Ramybę sudrums tik menkutė kaltę.

Reda Kiselytė
Rokiškis

Miniatiūra „Vaivorykštės šokis ant vyno taurės krašto“

Gamta alsuoja gaiva. Švelnaus lietaus lašai pagirdė žemę. Purų debesų patalą perjuosė vaivorykštė. Svajingą ateitį žada vynuogės. Gėrėdamasis gamtos gaiva, į vynuogių lauką atvažiavo vyndarys. Viena vizija gimdo kitą. Lietuvos ir užsienio rinkose jau parduodamas kaimo turizmo sodybos „Roksala“ vyndario Raimundo Nagelės vinas. Susipynė vaivorykštės spindesys, vyndario ateities vizijos ir vasaros žydėjimas...

Dangaus pataluose spindi vaivorykštė, ant vyno taurės krašto šoka jos spindesys... Atvira širdimi kalba vasara...

Regina Baltrūnienė
Kupiškis

Vaivos rykšte manęs nenuplaksi,
Nors kaip vaikas taškau balutes...
Ant vyšnelės šakų žvirbliai straksi,
Bet neleisiu jiems uogų nulest.
Nesvarbu, kad dairysiuos į dangų
Ir gėrėsiuos Vaivos spalvom...
Vagiliauti lai žvirbliai nebando!
Su laidyne nestosiu kovon,
Pasamdysiu „bobulę“ su šluota:
Vyšnynelė – tvarka garantuota!

Genovaitė Koriznienė
Kupiškis

Gražiausia Arka vasaros manos
Pasipuošė pavakary dangus.
Šešių spalvų viliokė amžina –
Padangės vaizdas prabangus.

Šešių spalvų viliokė amžina
Ilgai save stebėti leido,
Skaidriam tos pievos tvenkiny
Net nusiprausti nusileido.

O jos paliesti negaliu,
Tik nuostabiausių grožį
Akimis geriu, geriu.
.....
O, stebukle tu mano,
Aš tau tik atsiųsti galiu
Balčiausių tylėjimą
Pievos gėlių.

Rita Rimiškienė
Jūzintai, Rokiškio rajonas

Susitiko du draugai,
Saulė ir lietutis!
Pasipylė nelauktai
Jų išdaigos ir juokai –
Vienas lyja, kitas šviečia,
Ir visus į lauką kviečia.
„Guminukas“ ant kojyčių,
Bėgame taškyt balučių...
Bet staiga saulutės spinduliai
Dangų išpuošė gražiai:
Ir violetinė, ir mėlyna,
Žydra, žalia ir geltona,
Oranžinė ir raudona –
Nuostabi vaivorykštės
Spalvų gama!
Susirinko saulėje lašeliai,
Nutiesė spalvotą kelią.
Ištiesėme rankutes
Ir sugavome
Tą džiaugsmą mes.

Gražina Pitrėnienė
Antanašė, Rokiškio rajonas

Trioletas „Vaivorykštė širdyje“
Saujoje – žarija.
Kapsi lašais į žemę, lašais į širdį.
Niekas nemato, niekas negirdi.
Saujoje – žarija.
Sutemę. Juodi debesys plaukia per žemę.
Saulė nušvito – vaivorykštė širdyje.
Saujoje – žarija.
Kapsi lašais į žemę, lašais į širdį.

2022 metais išleisti rokiškėnų leidiniai

Sudarė RITA VISKAITIENĖ

Rokiškio J. Keliuočio viešosios bibliotekos Informacijos ir kraštotyros skyriaus vedėja

Augulienė, Jolanta

Kad nepamesčiau: eilėraščiai / Jolanta Augulienė. – Kaunas: Termorenovacija, 2022. – 88 p. – Tiražas 200 egz. – ISBN 978-609-489-228-8

Tai rokiškietės pedagogės Jolantos Augulienės pirmoji poezijos knyga, kurioje sudėti jos per penkerius metus sukurti haiku. Knygoje jie sudėlioti tematiškai. Knyga iliustruota autorės gamtos fotografijomis, daugiausia jose gimtojo Papiškių kaimo vaizdų.

Buivydžių kaimas: dokumentai, atsiminimai, žmonės, etnografija / sudarytojas Romas Kaunietis. – Panevėžys: Reklamos agentūra „25 kadras“, 2022. – 450 p.: iliustr., portr., faks. – Tiražas 25 egz. – ISBN 978-609-8292-07-7 (jr.)

Kraštiečio, daugybės leidinių autoriaus Romo Kauniečio parengtas leidinys, kurį sudaro Buivydžių kaimo žmonių gyvenimo istorijos: įvairūs išrašai iš senų dokumentų, rastų Pandėlio bažnytniame archyve bei kituose asmeniniuose archyvuose. Čia apimamas prieškarinis ir pokarinis laikotarpiai, atsiminimai, sovietinė okupacija, kolchozų kūrimas, trėmimai į Sibirą, laisvės kovotojų-partizanų bei strībų veiklos epizodai, etnografija, papročiai, tradicijos, Buivydžių kaimo tarmė. Publikuojama ir paties R. Kauniečio poezija. Leidinys iliustruotas per 400 nuotraukų.

Choiseul-Gouffier, Sophie de, grafienė

Barbora Radvilaitė: [istorinis romanas] / grafienė de Šuazel-Gufjė (de Choiseul-Gouffier), mergautinė pavardė grafitė Sofija Tyzenhauzaitė (Sophie Tisenhaus); [iš prancūzų į lietuvių kalbą vertė Virginijus Baranauskas]. – Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras, 2022 (Vilnius: Petro ofsetas). – 102, [1] p.: portr.; bibliogr. baig. str. išnašose. – Tiražas 700 egz. – ISBN 978-9955-818-29-8

Tai dar 1820 m. pasirodęs XIX a. pirmosios pusės rašytojos Sofijos Tyzenhauzaitės, glaudžiai siejamos ir su Rokiškio dvaru, istorinis romanas, išverstas iš prancūzų į lietuvių kalbą. Knygą išleido Regionų kultūrinių iniciatyvų centras. Knygoje pateikiama ir Jūratės Petronienės publikacija „Dorybingumo paveikslas jį pati buvo“: nemari Barbaros Radvilaitės legenda Sofijos Tyzenhauzaitės de Šuazel-Gufjė romane“.

Choiseul-Gouffier, Sophie de, grafienė

Raštai / Sofija Tyzenhauzaitė: T. 1: Reminiscencijos / vertė Liucija Baranauskaitė ir Virginijus Baranauskas; Halina Oginskytė, arba Švedai Lenkijoje; vertė Virginijus Baranauskas. – Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras [2022] (Vilnius: Petro ofsetas). – 459, [4] p. – Orig. antr.: Réminiscences sur l'empereur Alexandre Ier et sur l'empereur Napoléon Ier; Halina Oginska ou les Suédois en Pologne. – Tiražas 500 egz. – ISBN 978-9955-818-31-1

Tai vienos iš pirmųjų istorinės Lietuvos moterų rašytojų Sofijos Tyzenhauzaitės, glaudžiai siejamos ir su Rokiškio dvaru, prancūzų kalba parašytos ir išverstos į lietuvių kalbą knygos.

Pirmajame „Raštų“ tome publikuojamos „Reminiscencijos“ ir istorinis romanas „Halina Oginskytė, arba Švedai Lenkijoje“. Leidinys išleistas įgyvendinant Regionų kultūrinių iniciatyvų centro kartu su Rokiškio krašto muziejumi įgyvendinamą projektą „Rašytojos Sofijos Tyzenhauzaitės RAŠTŲ leidyba“.

Choiseul-Gouffier, Sophie de, grafiėnė

Raštai / Sofija Tyzenhauzaitė: T. 2, Barbora Radvilaitė; Vladislovas Jogaila ir Jadvyga, arba Lietuvos sąjunga su Lenkija; Gertrūda. Grafiatė Komorovska – grafo Felikso Potockio žmona / vertė Virginijus Baranauskas. – Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras, [2022]. (Vilnius: Petro ofsetas). – 361, [5] p. – Orig. antr.: Barbe Radziwil; Vladislas Jagellon et Hedwige, ou la Réunion de la Lithuanie à la Pologne; Gertrude des comtes Komorowski comtesse Félix Potocka. – Tiražas 500 egz. – ISBN 978-9955-818-32-8

Tai antrasis Sofijos Tyzenhauzaitės „Raštų“ tomas lietuvių kalba, kuriame istoriniai romanai „Barbora Radvilaitė“, „Vladislovas Jogaila ir Jadvyga, arba Lietuvos sąjunga su Lenkija“ bei „Gertrūda. Grafiatė Komorovska – grafo Felikso Potockio žmona“.

Degutytė-Pitrėnienė, Gražina

Praskrist aguonų suknele: eilėraščiai / Gražina Degutytė-Pitrėnienė. – Kaunas: Ridsales kūrybinė spaustuvė [i.e. Termorenovacija], 2021 (Kaunas: Ridsales). – 176, [1] p.: iliustr. – Tiražas 150 egz. – ISBN 978-609-489-171-7

Tai ketvirtoji Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos narės, Rokiškio literatų klubo „Vaivorykštė“ narės Gražinos Degutytės-Pitrėnienės eilėraščių knyga „Praskrist aguonų suknele“. Autorė keliauja gimtaisiais takeliais, vis sustodama prie vaikystės upės, grožėdamasi metų laikų vaizdais ir niekada nepamirštanti savo trijų meilių: Pakriaunio, Antanašės ir Obelių. Liūdesys ir ilgesys susipina rašant apie iškeliavusius į amžinybę artimus žmones. Knygoje atsiskleidžia autorės jausmai, meilė žodžiui, knygai.

Degutytė-Pitrėnienė, Gražina

Pa rugpjūčia dungum: ailutes ir kiti paprovijimai rytų aukštaičių tarmi, rakiškėnų patarmi. – Kaunas: Termorenovacija, 2022 (Kaunas: Ridsales). – 217, [2] p. – Tiražas 200 egz. – ISBN 978-609-489-193-9

Tai penktoji Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos narės, Rokiškio literatų klubo „Vaivorykštė“ narės Gražinos Degutytės-Pitrėnienės knyga. Tai jau antroji jos knyga, parašyta tarmiškai. Joje atsispindi meilė gimtinei, savajam kraštui, skaudžios artimų žmonių netektys. Autorė eilėmis keliauja per visus metų laikus. Nemažai eilių skirta Pauliui Širviui, Elenai Mezginaitei, kitiems įžymiesiems žmonėms, žodžiui, tarnei. Nuotaikingi, linksmi pasakojimai pinasi su senove ir nūdienu.

Juknaitė, Vanda (1949–)

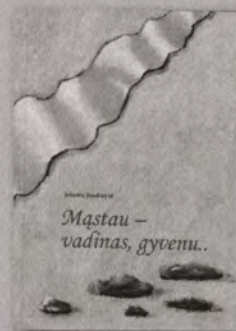
Ta dūzgianti ir kvepianti liepa yra: netikėta apysaka / Vanda Juknaitė. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, [2021] (Vilnius: Petro ofsetas). – 77, [2] p.: iliustr., portr. – Tiražas 1500 egz. – ISBN 978-609-480-279-9 (įr.)

Tai kraštietės rašytojos ir pedagogės, Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatės Vandos Juknaitės apysaka, kuri buvo sumanyta kaip rašytojos autobiografija. Autorėi kilo mintis pažvelgti į savo gyvenimą iš anapus, todėl tekste labai ryškus istorinio laiko naratyvas. Tačiau nejučia tekstas virsta pastangomis susitaikyti su mirtimi. Pro kančios tamsą nelaukta prasiveržia gyvybės šviesa, neužgesinama gyvenimo meilė.

Juodinytė, Jolanta

Mąstau – vadinas, gyvenu...: šimtas minčių, eilėna sugulusių / Jolanta Juodinytė. – Kaunas: Ridsales, 2022 (Kaunas: Ridsales). – 115, [1] p. – Tiražas 200 egz. – ISBN 978-609-489-235-6

Rokiškietės pedagogės Jolantos Juodinytės pirmoji eilėraščių knyga, kurioje sudėta ne vienerių metų kūryba. Autorė pavadinimui pasirinko perfrazuotą citatą: „Ne paslaptis, kad dėl ligų esu apribota, turiu atsisakyti kažkokių malonumų, kelionių... Tuomet pradėdi gyvenimo prasmės ieškoti kitur. Mąstymas – vienas iš tų prasmių. Supranti, kad gyveni tuo, ką matai, apie ką svajoji...“ Knygoje nėra nei nuotraukų, nei iliustracijų, tik viršelį puošia vienas iš J. Juodinytės mamos sukurtų paveikslų.

Parko pasakos / Smiltė Dainytė, Matas Jasikevičius, Karolis Kulikovskij, Šarūnas Vitonis. – Kaunas: Ridsales, 2022. – 45 p. – Tiražas 100 egz. – ISBN 978-609-489-237-0

Tai Rokiškio Senamiesčio progimnazijos mokinių kūrybos knyga – literatū saviraiškos būrelio mokinių sukurtos „Parko pasakos“. Rokiškio Senamiesčio progimnazijos aštuntokai taip atsisveikina su mokykla. Tai penkių mokinių originalių legendų ir meninės fotografijos leidinys, kurį sukurti įkvėpė Liogino Šepkos skulptūrų parkas Rokiškyje. Knygą kūrė Smiltė Dainytė, Matas Jasinevičius, Karolis Kulikovskij, Šarūnas Vitonis, fotografijos Viltės Bružaitės. Vaikų mokytoja Žerutė Semaškienė.

Permonas, Henrikas

Grok, armonika: [eilėraščiai] / Henrikas Permonas. – Utena: UAB „Utenos Indra“, 2021. – 246 p.

Kraštiečio, gimusio Mykoliškių kaime, Henriko Permono poezijos knyga. Leidinio pradžioje pateikiama trumpa autoriaus biografija, keletas jo asmeninių nuotraukų ir 234 jo eilėraščiai.

Permonas, Henrikas

Poezijos mirażai: eilėraščiai / Henrikas Permonas. – Utena: Utenos Indra, 2022. – 144 p. – Tiražas 50 egz. – ISBN 978-609-455-605-0

Tai antroji kraštiečio poezijos knyga, kuri ir vadinasi „Poezijos mirażai“. Eilėraščiai joje išdėstyti antraščių abėcėlės seka. Vienas eilėraštis – „Mano gimtasis“ – skirtas gimtajam Panemunio krašto Mykoliškių kaimui ir jo gyventojams...

Prie Nemunėlio: Rokiškio krašto kultūros žurnalas / Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešoji biblioteka; Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras / ats. redaktorė Alicija Matiukienė. – Vilnius: Margi raštai, 2006– .

2021, nr. 2 (47). – 128 p.: iliustr. – ISSN 1822-6221

Šiame numeryje pristatomas skulptorius Juozas Zikaras. Publikuojami interviu su literatūrinės Liudo Dovydeno premijos laureate rašytoja Rugile Audeniene ir literatūrinės Juozo Keliuočio premijos laureate Dalia Poškiene. Muziejininkė Violeta Aleknienė prisimena kraštiečius: kunigą, poetą Kazimierą Vaičionį bei pirmąją moterį teisėją nepriklausomoje Lietuvoje, visuomenininkę, moterų teisių gynėją Eleną Jackevičaitę. Apie rašytojo Balio Sruogos kūrybos nagrinėjimą kalbasi Biržų r. savivaldybės J. Bielinio

viešosios bibliotekos vyr. bibliotekininkė Indra Drevinskaitė ir kraštiečių Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbuotoja Neringa Lašaitė-Markevičienė. Skaitytojų dėmesiui ir literatūrinių konkursų, skirtų Alfonsui Keliuočiui, bei konkurso „Miniatiūra Sofijai“ laureatų darbai. Publikuojami ir literatūrinio konkurso „Baltu poetės Elenos Mezginaitės taku“ nugalėtojų kūriniai. Literatūriniuose puslapiuose ir Irenos Varnienės pjesė „Rožės dygliai“, skirta Antano Vienažindžio 180-osioms gimimo metinėms. Rokiškio krašto muziejaus muziejininkė Dorotėja Uždavinytė rašo apie XIX–XX a. I p. Rokiškio grafų Tyzenhauzų ir Pšezdzieckių žiemos sodo šiltamėgius augalus, o Simona Strumskytė – apie Rokiškio apskrities arešto namus. Pateikiami ir rokiškėnų verslininkų Audronės ir Algimanto Šablinskų įspūdžiai ir pamąstymai iš 18 dienų trukusio žygio pėsčiomis piligrimų keliu po Lietuvą, iš viso įveikta 488 kilometrai. Dar viena publikacija skiriama šiuolaikiniam menui Rokiškyje. Apie Vido Seibučio unikalią atvirukų kolekciją rašo Agnė Arzuolaitė. Verksnionių vyresn. bibliotekininkė Gražina Matukienė paskelbė jubiliejinę publikaciją apie kraštiečių dailininkę restauratorę Alvyrą Rugytę-Olubių. Publikuojamas ir Rokiškio rajono savivaldybės Komunikacijos ir kultūros skyriaus vedėjos Irenos Matelienės interviu su laikraščio „Gimtasis Rokiškis“ žurnaliste Reda Milakniene. Žurnalo pabaigoje, kaip jau įprasta, apžvelgiami 2021 metais išleisti rokiškėnų leidiniai.

Prie Nemunėlio: Rokiškio krašto kultūros žurnalas / Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešoji biblioteka; Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras / ats. redaktorė Alicija Matiukienė. – Vilnius: Margi raštai, 2006– .

2022, nr. 1 (48). – 104 p.: iliustr. – ISSN 1822-6221

Jubiliejinės publikacijos žurnale skiriamos Juozo Tūbelio 140-osioms, rašytojo Rimanto Šavelio 80-osioms gimimo metinėms ir poeto, kunigo Antano Vienažindžio 130-osioms mirties metinėms. Net dvi publikacijos skiriamos kunigo Alberto Talačkos atminimui. Dar viena publikacija skiriama Lietuvos kampanologų draugijos „Societas campanarum Lituaniae“ 5-osioms įkūrimo metinėms. Rokiškio krašto muziejininkai pristato muziejaus atvirlaiškių kolekciją, Vilniaus vadavimo sąjungos veiklą Rokiškio apskrityje ir Rokiškio kultūros mokyklos archyvą kaip Rokiškio kultūros istorijos dalį. Lietuvos jaunimo metams skiriama publikacija apie Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos „Romuvos“ padalinio gimnazistę Austiją Kepenytę. Mažoji kultūros sostinė Panemunėlis pristatoma per fotografą Klemensą Pigagą. Kultūros erdvėse – Raimondo Gailiūno tapybos paroda Rokiškio dvare. Pristatoma ir Pauliaus Širvio dukros Dangės Širvytės fotografijų paroda. Žurnalo viešnia – Liudo Dovydeno literatūrinės premijos laureatė Ieva Dumbrytė. Biržų r. savivaldybės Jurgio Bielinio viešosios bibliotekos vyr. bibliotekininkė Indra Drevinskaitė pasakoja apie biržietį archeologą, kino kūrėją Mantą Kvedaravičių, tragiškai žuvusį Mariupolyje. Aleksandravėlės vyresn. bibliotekininkė Alma Mekšėnienė pasakoja apie bendrystę su daktaru, astrofiziku Aloyzu Pučinsku. Literatūriniame puslapyje – Rokiškio rajono literatų klubo „Vaivorykštė“ narės Gražinos Pitrenienės tarmiška kūryba.

Rokiškio krašto etnokultūrinės veiklos trisdešimtmetis / iliustracijos: Asta Keraitienė. – [Rokiškis]: [Rokiškio turizmo ir verslo informacijos centras], [2021]. – 1 pdf failas (154 p.): iliustr., faks., portr. – Antr. iš antr. ekrano. – Turinyje aut.: Libertas Klimka. – ISBN 978-609-96166-1-2

Šio leidinio iniciatorius – Rokiškio turizmo ir verslo informacijos centras (TVIC), o jį įtraukti Rokiškį garsinantys projektai: šienpjovių tradicijos ir varžybos Konstantinavoje „Pirmoji pradalgė“, linininkystės tradicijos ir „Lino mūka“, senieji vestuvių papročiai, senosios turgaus tradicijos, kurios vis dar atsispindi šventėje „Kuc kuc Kamajuos“, drožybos tradicijos, pradedant garsiausiu Lietuvos dievdirbiu Lionginu Šepka, Rokiškio prakartėlės, folkloro tradicijos, kurias puoselėja folkloro ansambliai „Gastauta“, „Vengerinė“, vaikų folkloro ansamblis „Čirulis“, folkloro grupė „Pievos“. Į knygą pateko ir etnokultūros

ugdytojai: lopšelis-darželis „Varpelis“, R. Lymano muzikos mokykla, Rokiškio jaunimo centras, Krašto muziejaus edukacijos. Ir senosios „kantičkinės“ giesmės Kriaunų krašte. Įžangą knygai parašė kraštiečių profesorius Libertas Klimka, o Rokiškio šnektą skaitytojams knygoje pristatė lituanistas, Valstybinės kalbos inspekcijos viršininko pavaduotojas Donatas Smalinskas.

Rokiškio krašto šventovės ir varpai / sudarytoja Giedrė Mičiulienė. – Panemunėlis, Rokiškio r.: Kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondas, 2021. – 120 p.: iliustr. – Tiražas 500 egz. – ISBN 978-609-96132-1-5

Tai Kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondo bei Lietuvos kampanologų draugijos „Societas campanarum Lituaniae“, vadovaujamų jų prezidento Leonardo Šablinsko, parengtas albumas, kuriame apibūdinami XIII–XXI a. Rokiškio krašto varpai, apžvelgiama jų istorija. Pasitelkus tiriamųjų ekspedicijų metu sukauptą medžiagą, pirmą kartą publikuojami į vieną vietą surinkti duomenys apie rajone esančius varpus, juos gaminusius meistrus. Leidinyje remiamasi moksline medžiaga, kurią parengė šių dienų reikšmingiausi varpų tyrinėtojai, Lietuvos kampanologų draugijos nariai prof. Libertas Klimka ir meno istorikas dr. Gintautas Žalėnas. Leidinys gausiai iliustruotas meninėmis ir informatyviomis nuotraukomis bei iliustracijomis. Pabaigoje pateikiama santrauka anglų kalba.

Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčia: Rokiškis St. Matthew Church / Fotografijos: D. Baltakio, G. Kujelio, D. Malcos ir kt. – Rokiškis, 2021. – 16 p.: iliustr.

Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato parapijos ir Rokiškio turizmo ir amatų informacijos centro informacinis leidinys, pristatantis Rokiškio bažnyčios kaip vieno unikaliausių istorizmo laikotarpio neogotikos stiliaus architektūros kūrinių Lietuvoje istoriją. Leidinys gausiai iliustruotas D. Baltakio, G. Kujelio, D. Malcos, J. Šapolos, D. Trumpos ir bažnyčios archyvo nuotraukomis. Tekstas pateikiamas lietuvių ir anglų kalbomis.

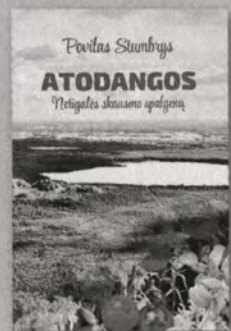
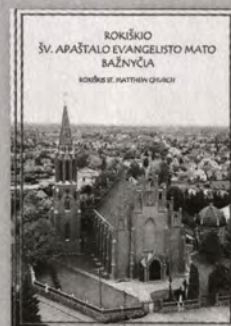
Stumbrys, Povilas

Atodangos: Notigalės skausmo spalgenų / Povilas Stumbrys. – Utena: Kamonada, 2022. – 136 p. – ISBN 978-609-8011-87-6. – UDK 947.45

Tai Lietuvos okupacinio laikotarpio tragiška istorija apie Vytauto apygardos Šarūno rinktinės Algirdo kuopos Bermono būrio, sudaryto iš Pandėlio ir Panemunėlio apylinkių vyrų, kovą su okupantais, bunkerio išdavystę, partizanų žūtį, jų šeimų likimus ir laisvės kovotojų atminimo saugojimą. Tekstai paremti partizanų artimųjų, kaimynų liudijimais ir prisiminimais, faktais, nuotraukomis, archyvine medžiaga, oficialiais dokumentais. Knygoje atskiras dėmesys Bermono būrio partizanų ryšininkams bei Pandėlio, Panemunėlio ir gretimų apylinkių žmonėms, žuvusiems bei patyrusiems okupacijos represijų kovose už laisvę.

Suvainiškiui 410 metų / Parengė Virginija Konstanblackienė ir Regina Šimėnienė. – Panevėžys: D. Rūdžio IĮ, 2022. – [28 p.]: iliustr.

Pandėlio ir Suvainiški bibliotekininkių Virginijos Konstanblackienės ir Reginos Šimėnienės parengtas leidinukas, kuriame akimirkos iš Suvainiški miestelio 400 ir 405 metų jubiliejinių renginių. Taip pat trumpai apžvelgiamas miestelio gyvenimas 2017–2022 metais.

Tumonytė-Mažeikienė, Danutė

Vienaraidžiai: poezija / Danutė Tumonytė-Mažeikienė. – Utena: Utenos spaustuvė, 2022. – 144 p. – Tiražas 500 egz. – ISBN 978-9955-35-234-1

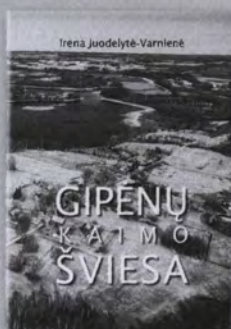
Tai ketvirtoji rokiškėnų literatų klubo „Vaivorykštė“, Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos, Lietuvos kūrybinės raiškos asociacijos „Menų sodas“ bei kūrybinės raiškos asociacijos „Kauno branduma“ narės Danutės Tumonytės-Mažeikienės poezijos knyga. Tai pirmasis lietuvių poezijoje tokiu principu sukurtas žaismingas rinkinys, kai visi eilėraščių žodžiai prasideda ta pačia raide. Knygoje nemažai humoristinių eilėraščių, prozos tekstų. Iliustracijų ir knygos viršelio autorius – jos sūnus Raivydas Mažeikis.

Varnienė, Irena

Ant laiko sparnų: eilėraščiai / Irena Juodelytė-Varnienė; [piešinių autorė Simona Milvidaitė]. – Kaunas: Naujasis lankas, 2022. – 184 p.: iliustr. – Tiražas 100 egz. – ISBN 978-609-474-327-6

Tai Rokiškio literatų klubo „Vaivorykštė“ narės Irenos Varnienės 4-oji poezijos ir esė knyga, kurioje vyrauja tautiniai, patriotiniai, etniniai, laisvės, namų, gyvenimo trapumo, meilės, žmogiškumo, gamtos, taikos ir šviesos ilgesio motyvai. Pirmojoje dalyje „Skirtys“ – eilėraščiai, skirti tiek Rokiškio krašto, tiek visos Lietuvos iškiliems kultūros žmonėms. Iliustracijų autorė – anūkė Simona Milvidaitė.

Varnienė, Irena

Gipėnų kaimo šviesa: gimtinės istorija: (esė, liudijimai, laiškai, dokumentai, nuotraukos) / Irena Juodelytė-Varnienė. – Kaunas: Naujasis lankas, 2022. – 140 p.: iliustr., faks., geneal. schem., portr. – Tiražas 100 egz. – ISBN 978-609-474-328-3

Tai jau penktoji Rokiškio literatų klubo „Vaivorykštė“ narės Irenos Varnienės parengta esė, liudijimų, laiškų, dokumentų knyga apie Gipėnų kaimą, jo istoriją, žmonių likimus ir jų pastangas siekti tiesos, šviesos ir gėrio. Knygoje pristatomas Gipėnų kaimo šviesulys, poetas Antanas Vienažindys. Dokumentai gauti iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo bei Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro.

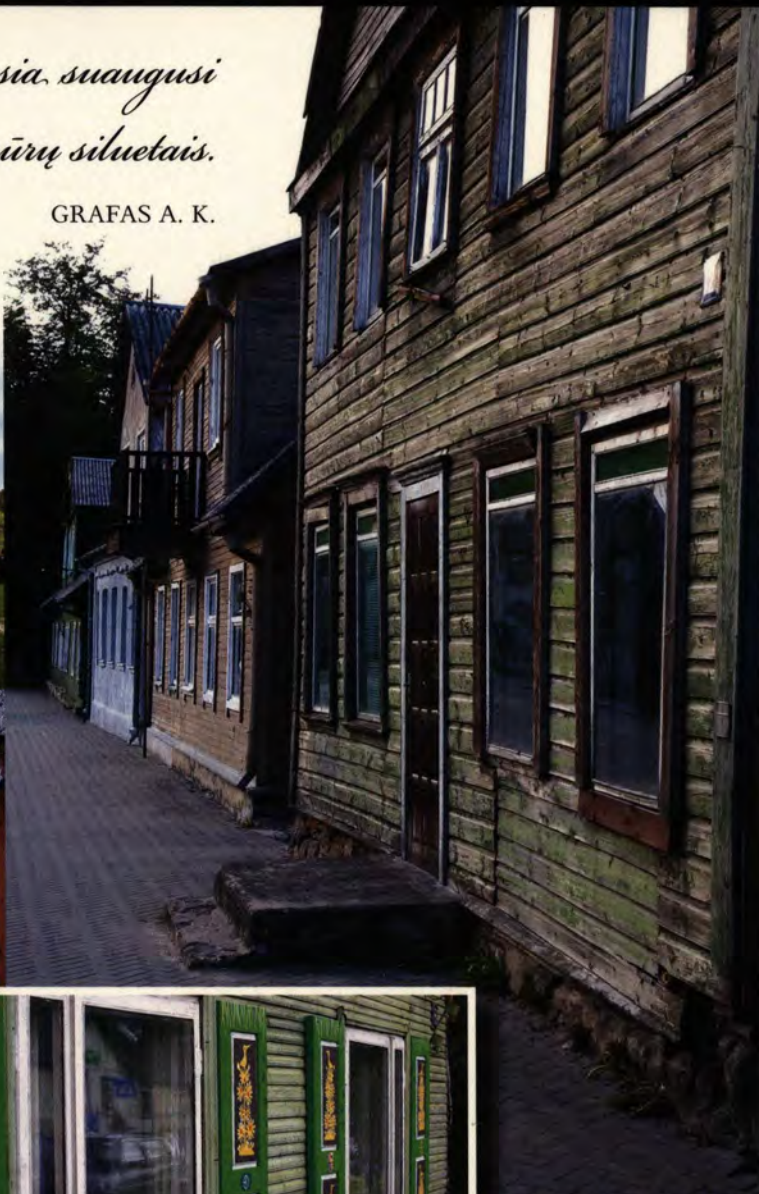
Prie Nemunėlio: Rokiškio krašto kultūros žurnalas / Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešoji biblioteka; Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras / ats. redaktorė Alicija Matiukienė. – Vilnius: Margi raštai, 2006– .

2022, nr. 2 (49). – 80 p.: iliustr. – ISSN 1822-6221

2022 m. minėtos žinomo kraštiečio, profesionalios žurnalistikos pradininko Juozo Keliuočio 120-osios gimimo metinės, todėl šiai datai surengus konferenciją-diskusijų forumą „Juozo Keliuočio idėjos šiuolaikinėje žurnalistikoje“, šio renginio pranešimai ir publikuoti šiame žurnale. Tai prof. Andriaus Vaišnio, PAVB vyr. bibliotekininkės Angelės Mikelinskaitės, žurnalistų Audronės Daugnorienės, Linos Dūdaitės-Kralikienės, bibliotekininkės Redos Kiselytės parengti pranešimai. Apie Juozo Keliuočio tremtis rašo VB direktorės pavaduotoja Daiva Vilckickienė. Istorine tematika rašė muziejininkai Justinas Malcius apie partizanų kapus Obelių ir Lukštų kapinėse, Giedrius Kujelis – apie kario prestižą, Laima Skardžienė – apie Jūžintų Šv. arkangelo Mykolo bažnyčią, Simona Strumskytė – apie Rokiškio apskrities pradžios mokyklas. Šiame numeryje prisimenami ir prof. Mykolas Römeris, Sofija Tyzenhauzaitė. Reda Kiselytė tradiciškai kalbina Juozo Keliuočio premijos laureatą Petrą Venslovą. Kultūros puslapiuose – Rokiškio krašto šokio meno kūrėjai, dailininkės Nijolės Grigonytės-Lozovskos darbų paroda viešojoje bibliotekoje. Literatūriniam puslapyje – Rugilės Audenienės haiku. Leidinio pabaigoje tradiciškai pateikiama 2022 metais rokiškėnų išleistų leidinių apžvalga.

*Trapi medinė aukštaitiška drvasia, suaugusi
su akmeninių mūrų siluetais.*

GRAFAS A. K.

Albinas Kuliešis.
Ciklas „Laikas“.
Fragmentai. Rokiškis.

K008(474.5)
Pv-95

